

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YATIRIM-
TASARRUF-BÜYÜME VE DIŞ BORÇ İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEDA ORUÇ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEZER

Bilecik, 2018

1012630

**T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YATIRIM-
TASARRUF-BÜYÜME VE DIŞ BORÇ İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEDA ORUÇ

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEZER**

**Bilecik, 2018
1012630**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSIS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Seda ÖRÜK
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat
Tez Danışmanı : Hükümet Tezci
Tezin Özgün Adı : 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yatırım-Tasarruf-
Büyüme ve Dış Borç İlişkisi
Tezin İngilizce Adı : After 1980 in the Turkish economy the saving - Investment - Growth
and Between External Debt Relationship

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 12 / 11 / 2018

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından **ÖY BİRLİĞİ** /OY
ÇOKLUĞU ile İktisat Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEZER

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YAZICIOĞLU

İmza

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Eda ÖZEN

İmza

Üye

Üye

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 20... tarih ve
/ sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yatırım-Tasarruf-Büyüme ve Dış Borç İlişkisi adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

SEDA ORUÇ

27.09.2018

İMZA

ÖN SÖZ

Bu tezin çalışmasında, çalışmamı sahiplenip titizlikle takip eden danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin TEZER' e değerli katkı ve emekleri için içten teşekkür ve saygılarımı sunarım. Kendisi bütün süreç boyunca her anlamda yanımda olmuş olup, desteğini ve katkılarını esirgememiştir. Tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini benden esirgemeyen, bu günlere ulaşmamda emeklerini asla ödeyemeyeceğim ve benimle her zaman guru duyan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Seda ORUÇ

ÖZET

Ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmasında sermaye birikimi tartışmasız çok önemli bir yere sahiptir. Sermaye birikimi ise gelirlerin giderek daha büyük bir kısmının yurtiçi tasarruflara yönlendirilmesi ve sonuçta yurtiçi tasarruflar ile finanse edilen yatırımlar yolu ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla sermaye birikimi ve ekonomik büyümeye; tasarrufların oluşumu, artırılması ve yatırımlara dönüştürülmesi sürecinin bir fonksiyonu olarak bakılabilir. Aynı zamanda ekonomik büyümede daha fazla gelir artışını sağlayarak yurtiçi tasarrufların artmasına neden olabilir. Fakat düşük veya yetersiz yurtiçi tasarruflar ülkenin yabancı kaynak bağımlılığını arttırıp, ödemeler dengesi üzerinde baskıya sebep olup; cari işlemler açığını yükseltip ekonominin kırılganlığını ve büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokabilir. Türkiye gibi ekonomik gelişmesini sürdürmek için yeterli gelir ve tasarruf düzeyine sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler için ise tasarruflar ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye’ de son yıllarda yurtiçi tasarruf oranlarında ciddi düşüşler meydana gelmekte ve sonuçta tasarruflar yatırımları karşılayamamaktadır. Bu durum ise tasarruf-yatırım açığı ve cari açık yolu ile ekonomi üzerinde olumsuz bir etki bırakırken, ülkenin dışa bağımlılığını ve krizlere karşı duyarlılığını arttırmaktadır. Bu kapsamda çalışma Türkiye ekonomisinde 1980-2016 dönemi içinde kamu ve öze tasarrufların değişim süreci, yurtiçi tasarruflar-yatırımlar ve cari açığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Cari Açık, Büyüme, Bütçe Açığı

ABSTRACT

The accumulation of capital in the economic growth and development of countries has undoubtedly a very important place. Capital accumulation is achieved through the directing of an increasing amount of revenues to domestic savings and, consequently, through investments financed by domestic savings. Therefore, capital accumulation and economic growth; it can be viewed as a function of the process of saving, increasing and transforming into investments. At the same time, it can lead to an increase in domestic savings by increasing the increase in economic growth. However, low or insufficient domestic savings have increased the dependency of the country on foreign sources, causing pressure on the balance of payments; increasing the current account deficit and endangering the fragility of the economy and the sustainability of growth. like Turkey to sustain its economic development without having sufficient income and savings levels for developing countries, the savings have a different significance. In Turkey, a serious decline in the domestic savings rate in recent years and the resulting savings are composed meet the investment. This situation has a negative impact on the economy by means of saving-investment deficit and current account deficit. In this context, Turkey's economy in the 1980-2016 study period and change in the public process of saving the essence, domestic savings-investment deficit and the impact on economic growth will be examined.

Keyword: Saving, Current Account Deficit, Growth, Budget Deficit

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	vii
TABLOLAR LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TASARRUF KAVRAMI, TÜLERİ VE TASARRUFUN ÖNEMİ

1.1. TASARRUF KAVRAMI.....	5
1.2. TASARRUF TÜRLERİ	7
1.2.1. Yurtiçi Tasarruf.....	7
1.2.1.1. Gönüllü Tasarruf.....	9
1.2.1.2. Zorunlu Tasarruf.....	9
1.2.2. Yabancı Tasarruf.....	11
1.2.2.1. Yabancı Özel Tasarruf.....	12
1.2.2.2. Dış Borç, Yardım ve Hibeler.....	13
1.3. TASARRUFUN ÖNEMİ.....	14
1.3.1. Gelişmiş Ülkeler İçin Tasarrufun Önemi	14
1.3.2. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Tasarrufun Önemi	15

İKİNCİ BÖLÜM

TASARRUFLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TASARRUF YATIRIM DENGESİ

2.1. TASARRUFLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	17

2.1.1. Ekonomik Büyüme ve Gelir	17
2.1.2. Demografik Unsurlar	18
2.1.3. Kamu Tasarrufları ve Özel Tasarruflar	19
2.1.4. Dış Ticaret Haddi	20
2.1.5. Enflasyon	20
2.1.6. Reel Faiz Oranı	21
2.1.7. Servet Etkisi.....	22
2.2. TASARRUF-YATIRIM İLİŞKİSİ	22
2.2.1. Yurtiçi Tasarruf Düzeyinin Önemi.....	25
2.2.2. Tasarruf-Yatırım-Cari Denge İlişkisi.....	26
2.2.3. Tasarruf Büyüme İlişkisi	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASARRUFA İLİŞKİN TEORİLER

3.1. TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ.....	32
3.1.1. Klasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme.....	33
3.1.1.1. Adam Smith Modeli Büyüme Teorisi	35
3.1.1.2. David Ricardo Modeli Büyüme Teorisi	37
3.1.1.3. Thomas Robert Malthus Modeli Büyüme Teorisi	38
3.1.2. Keynesyen İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme.....	39
3.1.2.1. Keynes Modeli Büyüme Teorisi.....	39
3.1.2.2. Harrod- Domar Modeli Büyüme Teorisi.....	44
3.1.3. Neoklasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme	47
3.1.3.1. Solow – Swan Büyüme Teorisi.....	49
3.1.4. Monetarist İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme	55
3.1.5. Yeni Klasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme.....	56

3.1.6. İçsel Büyüme Teorisi	58
3.1.6.1. Romer'in İktisadi Büyüme Modeli	62
3.1.6.2. Lucas'ın İktisadi Büyüme Modeli	63
3.1.6.3. Barro'nun İktisadi Büyüme Modeli	66
3.1.6.4. Grossman ve Helpman AR-GE Modeli.....	67
3.1.7. Marksist Büyüme Teorisi.....	71
3.2. LİTERATÜR TARAMASI.....	73
3.2.1. Ulusal Literatür	75
3.2.2. Uluslararası Literatür	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1980-2016 DÖNEMİ TASARRUFLARIN GELİŞİMİ VE POLİTİKA UYGULAMALARI

4.1. 1980-2000 DÖNEMİ EKONOMİK GÖRÜNÜM.....	88
4.1.1. 1980-1990 Dönemi Ekonomik Gelişmeler.....	89
4.1.2. 1989-2001 Dönemi Ekonomik Gelişmeler.....	105
4.2. 2000-2016 DÖNEMİ EKONOMİK GÖRÜNÜM.....	122
4.2.1. 2000-2008 Dönemi Ekonomik Gelişmeler.....	122
4.2.2. 2008-2016 Dönemi Ekonomik Gelişmeler.....	139
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Çev. Çeviren

vd. ve diğerleri

ed. Editör

TABLÖLAR

Tablo 1: 1980-1990 Dönemi Ekonomik Göstergeler	93
Tablo 2: 1980-1990 Dönemi Ekonomik Göstergeler	93
Tablo 3: 1990-2000 Dönemi Ekonomik Göstergeler	107
Tablo 4: 1990-2000 Dönemi Ekonomik Göstergeler	108
Tablo 5: 1989-2000 Dönemi Türkiye' ye Yönelik Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon Dolar).....	109
Tablo 6: Bütçe Dengesi, KKBG ve Özelleştirme Gelirleri (1990-2000)	120
Tablo 7: 2000-2008 Dönemi Ekonomik Göstergeler	126
Tablo 8: 2000-2008 Dönemi Ekonomik Göstergeler	126
Tablo 9: Türkiye Ekonomisinde 2000-2008 Dönemi Yabancı Sermaye Akımları (Milyon Dolar).....	138
Tablo 10: 2008-2016 Dönem Ekonomik Göstergeler.....	140
Tablo 11: 2008-2016 Dönemi Ekonomik Göstergeler	140
Tablo 12: 2008-2016 Dönemi Ekonomik Göstergeler	141
Tablo 13: Türkiye Ekonomisinde 2008-2016 Dönemi Yabancı Sermaye Akımı (Milyon Dolar).....	151

ŞEKİLLER

Şekil 1: Tasarruf Fonksiyonu	42
Şekil 2: Tasarruflardaki Artışın Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	53
Şekil 3: İçsel Büyüme Modelleri Türleri ve Varsayımları	61
Şekil 4: Özel Tasarruflar, Kamu Tasarrufları ve Yurtiçi Tasarruflar (1980-1989).....	96
Şekil 5: Kamu Yatırımları, Özel Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar (1980-1989)	97
Şekil 6: Yurtiçi Yatırımlar, Yurtiçi Tasarruflar ve Reel GSYİH (1980-1989)	98
Şekil 7: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar, Cari İşlemler Dengesi ve Bütçe Dengesi (1980-1989).....	102
Şekil 8: Faiz, Enflasyon, Yurtiçi Tasarruflar ve Yurtiçi Yatırımlar (1980-1989).....	103
Şekil 9: Kamu Tasarrufları, Özel Tasarruflar ve Yurtiçi Tasarruflar (1990-2000)	111
Şekil 10: Kamu Yatırımları, Özel Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar (1990-2000)	112
Şekil 11: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesi ve Büyüme (1990-2000)	113
Şekil 12: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım, Cari Denge ve Bütçe Dengesi (1990-2000)	118
Şekil 13: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar ve Dış Borç Stoku (1990-2000)	121
Şekil 14: Kamu-Özel Tasarrufları ve Yurtiçi Tasarruflar (2000-2008)	130
Şekil 15: Kamu yatırımları, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2000-2008)	131
Şekil 16: Kamu ve Özel Harcanabilir Gelir, Enflasyon ve Büyüme (2000-2008)	133
Şekil 17: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım ve Büyüme (2000-2008)	134
Şekil 18: Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari Açık ve Büyüme İlişkisi (2000-2008).....	135
Şekil 19: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım, Cari İşlemler Dengesi, Bütçe Dengesi ve Dış Borç Stoku (2000-2008)	136
Şekil 20: Kamu Tasarrufu, Özel Tasarruf ve Yurtiçi Tasarruflar (2008-2016)	143

Şekil 21: Kamu Yatırımı, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2008-2016).....	144
Şekil 22: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar ve REEL GSYİH (2008-2016).....	145
Şekil 23: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım, Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi (2008-2016).....	147
Şekil 24: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırım ve Dış Borç Stoku (2008-2016)	148
Şekil 25: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari İşlemler Dengesi ve Reel GSYİH (2008-2016).....	149

GİRİŞ

Tasarruflar hem kısa hem de uzun dönemde makroekonomik analizlerin merkezinde yer alan bir konudur. Tasarruflar kısa dönemde iktisadi dalgalanmalar ve para politikası yönetimlerinin analizinde önemli bir yer tutarken, uzun dönemde sermaye stokunun büyüklüğü ile faiz, ücret ve yaşam standardının sonuçlarını belirlemektedir. Bu yönüyle tasarruf, mikro iktisadi bakış açısıyla yatırımların finansmanı için eldeki ödünç verilebilir fon miktarını arttırmaktadır. Yatırımları finanse etmenin en masrafsız ve en güvenilir kaynağını yurtiçi tasarruflar oluşturduğu için ulusal düzeyde hükümetler yeni yatırımların yapılması, yeni sermaye mallarının üretimi ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için tasarrufların artışına önem verirler. Bu sebeple ekonomik büyümede yurtiçi tasarrufların önemi birkaç iktisadi kuraldan hemen sonra gelmektedir (Rodrik,1998:2).

Ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için ihtiyaç duydukları yatırımların en önemli finansmanı yurtiçi tasarruflardır. Fakat gelişmekte olan ülkeler Nurkse (1952)'nin "fakirliğin kısır döngüsü" olarak isimlendirdiği "düşük gelir-düşük tasarruf-düşük yatırım-yetersiz sermaye birikimi" olarak özetleyeceğimiz bir kısır döngü içerisindeyler. Sermaye piyasaları da nispeten zayıf olan bu ülkeler, kalkınma projelerinin finansmanında yoğun olarak yurtiçi tasarruflara gereksinim duyarlar. Çünkü tasarruflar gelişmekte olan ülkelerde yeterli ve sürdürülebilir bir büyüme potansiyeline ulaşmadaki en önemli değişkenlerden bir tanesidir. Fakat düşük gelir sonucu ortaya çıkan düşük tasarruf ve düşük yatırım çıkmazı, bu ülkeleri yabancı tasarruflara yönlendirmiştir. Sonuçta az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler, finansal serbestleşme programları uygulayarak yabancı tasarruflardan faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu ülkeler yurtiçi yatırımları finansmanı kısa dönemde yabancı kaynaklar ile gerçekleştirilse de, uzun dönemde yabancı sermayede meydana gelebilecek oynaklık ve sınırlılık dolayısıyla, yurtiçi yatırımların finansmanında zorluklar yaşayabilirler. Bu sebeple; yurtiçi yatırımların finansmanında yabancı kaynak bağımlılığını azaltmak isteyen ülkelerin yurtiçi tasarruflarını arttırmaları gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir (Uzay,2011:3).

Tasarruf eksikliği problemini yurtdışı sermaye ve dış borçlanma yolu ile çözmeye yoluna giren bu ülkelerin, dışa bağımlılıkları artmış, ekonomileri döviz kuru risklerine ve yabancı ekonomik şoklara karşı daha kırılgan hale gelmiştir. Ayrıca sermaye girişlerinin ev sahibi ülkede yurtiçi tasarrufları azaltarak; tüketimi arttırarak, enflasyonist baskı

oluşturarak, reel döviz kurunun değerlenmesine ve cari açığın artmasına sebep olarak makroekonomik dengeleri bozduğu da bilinmektedir. Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik ve ampirik literatürde önemli bir ilgi konusu olarak kabul görmektedir. Gerek akademik çevrede gerekse politika uygulamacıları tarafından yoğun olarak tartışılmaya devam etmektedir.

Fakat, bu sorunun cevabı kalkınma politikaları için hayati bir öneme sahip olmasına rağmen, yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü konusu iktisat politikaları uygulamaları ile ilgili farklı önermelerin ortaya çıkmasına neden olacak kadar öneme sahiptir. Yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki tasarruflardan büyümeye doğru oluyor ise, kalkınma politikalarının amacı tasarrufları teşvik etmek olmalıdır. Büyüme sermaye birikimi ve yurtiçi tasarruflardan daha az ve teknolojik yenilik, beşeri sermaye gibi diğer faktörlerden daha çok sonuçlanıyor ise, bu faktörler büyüme politikasının ana hedefleri olmalıdır (Agrawal,2001:499).

Tasarruflar ile büyüme arasındaki ilişkiyi ilk inceleyen ilk çalışma Modigliani (1970)' e aittir. Modigliani' nin çalışmasından günümüze dek gerçekleştirilen hem ulusal hem de uluslararası çalışmalarda sonuçlar oldukça çelişkilidir. Tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkinin var olduğu bulgusuna ulaşan çalışmaların yanı sıra herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Büyüme, tasarrufları açıklayan unsur olarak ele alan çalışmaların dışında bu iki değişken arasında nedensellik ilişkisini açıklayan çalışmalar da yapılmış ve sonuçta büyüme veya büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü ve değişkenler arasında karşılıklı nedensellik olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye' de tasarruf oranlarının eksikliği sebebiyle ülke yatırımlarını finanse edebilmek için yabancı sermayeye bağımlı hale gelen ülkeler arasında yer almaktadır. 2001 yılında yürürlüğe koyulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ülkenin makroekonomik kırılganlıklarını azaltarak ekonomide büyümeyi amaçlamıştır. Fakat bu durum faizlerde yaşanan düşüşün etkisi ile kredi imkanlarının ve ertelenen tüketim harcamalarının artış göstermesine sebep olmuştur. Sonuçta gelir artışı tasarruf yerine tüketime yönelmiş; 2001 yılı ve sonrasında tasarruf-yatırım açığı negatif yönde artış göstererek devam etmiştir. Türkiye ekonomisi tasarruf açıklarını kısa vadeli sermaye girişleri ile finanse etmiş, bu durum karşısında ülke

ekonomisi döviz riskine karşı giderek daha kırılgan bir hal almıştır. Ülke ekonomisini kırılgan hale getiren cari işlemler açığı ve cari açığa sebep olan yetersiz tasarruf oranları sorunu, ülke içinde istikrarın sağlanabilmesi ve büyüme rakamlarının sürdürülebilmesi konularının öncelikle gündeme alınması gereken bir hale bürünmüştür.

Tasarruflar yalnızca yatırımları finanse etmekte değil aynı zamanda sürdürülebilir büyüme, cari denge, istikrarlı sermaye hareketlerini sağlamak hususunda da öneme sahiptir. Bu durumun sürdürülebilirliğini ilk kez 2008 Dünya Ekonomik Krizinde sorgulanmış ve nihayetinde FED' in 22 Mayıs 2013' te tahvil alımını azaltacağını duyurması ile gelişmekte olan ülkelerde panik havası yaratmıştır.

2013' de FED' in sürdürülebilir cari açık için sıkılaştırıcı para politikası uygulamalarına geçeceğini duyurduğu finansal istikrar raporu sonrasında, yurtdışı finansman bağımlılığı yüksek Türkiye ekonomisi için yeni önlemler alma ihtiyacı doğmuştur. Uluslararası likiditenin azalacağı sinyali Türkiye gibi eksik tasarruf sonucu hedeflediği yatırım ve büyüme rakamlarını yakalayabilmek için yurt dışı finansmanına ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkeler için büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Nitekim ABD yatırım bankası Morgan Stanley' in 2013 yılında yayınladığı raporda Türkiye cari işlemler açığının GSYİH' ya oranının yüksekliği ve ekonomik büyümesinin dış finansmana bağımlılığı gerekçe gösterilerek en kırılgan ülkelere birisi olarak nitelendirilmiştir. Bu noktada Türkiye' nin cari işlemler açığının arkasında nelerin olduğu ve bunun nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde durulması gerekmektedir. Nihayetinde yurtiçi tasarruf oranlarının düşük düzeyde ve dolayısıyla yurtiçi yatırımları finanse etmek için yeterli düzeyde olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Özellikle 2016 yılı Türkiye ekonomisi için yurt dışı sermayenin çıktığı ve ülke içerisinde finansman baskısının arttığı bir dönem olmuştur. Bu durum karşısında politika yapıcılar tasarrufların önemi ve uygulanabilecek politikaları ivedilikle yürürlüğe sokmuşlardır. Bu kapsamda BES(Bireysel Emeklilik Sistemi) uygulamasına geçilirken, tüketici kredilerindeki artışın kontrol altında tutulması amacıyla da makro ihtiyadi tedbirler alınmıştır.

Bu kapsamda çalışmada yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken, mevcut durumun ortaya koyulması açısından ekonomik büyümenin yanı

sıra tasarrufları ve etkileyen bazı makroekonomik değişkenler de incelenmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan bu değişkenler; enflasyon, faiz ve dış ticaret açığıdır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde tasarruf kavramına, türlerine ve tasarrufların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemi incelenmiştir. İkinci bölümde ekonomik gelir ve büyüme, demografik unsurlar, kamu ve özel tasarruflar, dış ticaret haddi, enflasyon, reel faiz oranları ve servet etkisi faktörlerin tasarruflar üzerindeki etkisi ile tasarruf ve yatırım arasındaki ilişki incelenmiştir. Tezin üçüncü bölümünde tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Klasik, Keynesyen, Neoklasik, Monetarist, Yeni Klasik ve Marksist büyüme modellerinde nasıl ele alındığı ve tasarrufların ulusal ve uluslararası ampirik ve teorik literatür incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye ekonomisi için 1980-2016 dönemi tasarruf, cari açık, enflasyon, büyüme gibi faktörlerin gelişmeleri incelenmiştir. Bölümün son kısmında ise incelenen döneme ilişkin politika önerilerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASARRUF KAVRAMI, TÜRLERİ VE TASARRUFUN ÖNEMİ

1. 1. TASARRUF KAVRAMI

Bir ekonominin finansman için oluşturduğu kaynaklar en basit anlatım şekliyle üretim ve tüketim arasındaki fark yani tasarruflardır (Minibaş, 1985:15). Tasarruf, harcanabilir gelirin bir bölümünün gelecekte kullanılmak üzere ayrılması ya da belli bir dönemde bu yolla biriken kaynaklardır. Adam Smith (1776) tasarrufu bu anlamda, geciktirilmiş tüketim olarak tanımlamaktadır.

Önceden yapılmış olan tasarruflar, tasarruf sahibinin elinde sonraki dönemler için bir birikim oluşmaktadır. Ama bu birikim sonucunda gelir elde etme amacı olmadığında biriktirilen bu fonlar, finansal kurumlar vasıtasıyla ekonomik faaliyetlere yönlendirilememekte, yastık altında saklanması (gömüleme- iddihar) söz konusu olmaktadır. Birikimlerin yastık altında saklanması likidite arzusunun dayandığıdır, dolayısıyla bu birikimler yatırımlara yönlendirilmediğinden tasarruf sayılmamaktadır. Çünkü tasarruf tıpkı gelir gibi süreklilik arz eder. Bu süreklilik de ekonomide yatırıma dönüşerek gelir elde edilmesini ve yeniden tasarruf edilmesini sağlamaktadır (Peterson, 1976: 40-41).

Literatürde tasarruf farklı kavramlar ile tanımlanmıştır. Marx, tasarrufu sermaye birikimi ve artı değer¹ ile beraber ele almıştır. Marx artı değerini sermaye olarak kullanılmasına ve yeniden sermayeye dönüştürülmesini “sermaye birikimi” olarak adlandırarak; tasarrufu sermaye birikimi ile birlikte artı değer olarak açıklamaya çalışmıştır. Marx, artı değerinin bir kısmının gelir olarak kapitalistin tüketimine gideceğini ve diğer kısmının ise sermaye olarak kullanılıp biriktirileceğini ifade etmektedir (Marx, 1883: 560-591).

¹ Artı değer Karl Marx' a göre kapitalistlerin proletaryayı sömürme pahasına elde ettikleri aşırı ve haksız kazanç. Bir başka ifade ile artı-değer, işçinin emeğinin, işgücünün değerinin üzerinde yarattığı ve kapitalistler tarafından karşılığı olmaksızın el koyulan değerdir.

Adam Smith “Ulusların Zenginliği” (1776) adlı eserini yayınlayarak sermayenin tutumluluk sonucu artacağını söyleyerek tasarruf kuramına ilişkin ilk kavramsal tanımlamaları yapmıştır. Ekonomik yaşamda önemli bir yere sahip olan bu davranış, Smith ve sonrasındaki iktisatçıların temel birtakım tanımlamalarına ek olarak zaman içinde kuramsal bir takım katkılar yapılmıştır.

John Maynard Keynes (1936) “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde mutlak gelir hipotezi² vasıtası ile makroekonomik açıdan tasarruf davranışını açıklamaya çalışmıştır. Keynes’ e göre tasarruf gelirin tüketilmeyen ve çeşitli amaçlar için ayrılan kısmı ya da ertelenmiş tüketimdir. Yani tasarruf gelirin bir fonksiyonudur. Keynes’ e göre kullanılabilir gelir arttıkça tasarruf da artar. Ancak gelir artışı ile tüketim artışı aynı oranda gerçekleşmez, tüketimdeki artış gelirden daha az meydana gelecektir.

Frank P. Ramsey (1928) “bir ülkenin gelirinin ne kadarını tasarruf etmesi gerekli” sorusundan yola çıkarak tasarruf davranışını matematiksel olarak temellendirmeye çalışmıştır. Çalışma sonucunda, en uygun tasarruf için sermayenin marjinal verimliliğinin büyüme oranına eşit olması kuralını ortaya koymuştur. Bu durumda, eğer sermayenin marjinal verimliliği bireyin zaman tercihinden büyük ise bugünkü tüketim geleceğe ertelenerek tasarruf edilmelidir.

Irving Fisher (1930), tüketicilerin belirsizlikten uzak bir biçimde iki dönemli bir tüketim davranışı içinde olduklarını varsaymıştır. Böylece tüketimin sözü edilen iki dönem arasında optimum dağılımını ele almıştır. Fisher’ in dönemler arası bütçe sınırlaması kuralında tasarruf, faiz oranına ve tüketicilerin birbirleri ile aynı olmayan dönemlerdeki tüketimleri sonucunda oluşacak olan marjinal faydaya bağlıdır. Ortaya koyulan bu teoride tüketiciler, ileriye düşünen akılcı bireyler olarak varsayılmıştır.

Friedrich August Hayek (1932) tasarrufu konjonktür kuramı ile beraber ele almış ve serbest piyasa ekonomisinde ideal bir tasarruf miktarının yakalanmasının kolay olmadığı üzerinde durmuştur. Tam istihdamın olması durumunda tüketim ve yatırım malları talebinin aynı anda arttırılamayacağını ve zorunlu tasarruf ile daha az tasarruf etme (daha çok tüketme) davranışına da izin verilmeyeceğini ortaya koymuştur.

² Keynes, Mutlak Gelir Hipotezi ile tasarrufların sadece mevcut harcanabilir gelire yani cari gelire bağlı olduğunu varsayar.

1936' da ortaya konulan mutlak gelir hipotezi ve 1949' da ortaya konulan nispi gelir hipotezinin ardından Franco Modigliani ve Richard Brumberg (1954) yaşam boyu gelir hipotezini ortaya koymuşlardır. Hipotez, kişilerin cari dönem gelirlerinden bağımsız bir biçimde yaşamları süresince elde edilecek geliri dikkate alarak tüketim veya tasarrufta bulunacaklarını iddia etmiştir.

Milton Friedman Sürekli Gelir Hipotezinde (1957), sürekli gelirin tüketimin temel belirleyicisi olduğunu ve dolayısı ile nüfus yapısının, ulusal tasarruf ve tüketimi etkileyeceğini savunmaktadır.

1.2. TASARRUF TÜRLERİ

Tasarruflar bir ülke ekonomisinde büyüme ve kalkınmanın en önemli finansman kaynaklarından biridir. Harcanabilir gelirin tüketilmeyen kısmı olarak tanımlanan tasarruflar kişi, firma ve devletler açısından farklı şekillerde ele alınabilmektedir. Her üç ekonomik birim için de tasarruflar gelir ve harcama arasındaki fark olmakla birlikte, kişiler için bireysel tasarruf, firmalar için amortisman payı ve kurum karları, devlet için ise vergi gelirleri ve hükümet harcamalarının farkı şeklinde görülmektedir.

Gerçekte, tasarrufun kaynaklarının taşıdığı önem kadar dağılımı ve kullanım biçimi de bir o kadar önem arz etmektedir. Zira, tasarrufların birikim ve kullanımı konuyu para ve sermaye piyasalarına doğru genişletmektedir. Kuşkusuz, tasarrufun değerli madenler şeklinde pasif bir kaynak olarak tutulması ile spekülatif amaçlı kullanımı ve fiziki sermaye unsurlarına yatırılmasının ekonomik sonuçları birbirinden farklı olacaktır. Kalkınmada en sağlıklı finansman kaynağının yatırımlara yönlendirecek olan iç tasarruf (ulusal) olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Tapşın,2011:4). Sermaye birikiminin temelini oluşturan tasarruflar, çeşitleri ve kaynağı olarak yurtiçi tasarruflar ve dış tasarruflar olarak temelde ikiye ayrılırlar (Çetin, 2004:85).

1.2.1. Yurtiçi Tasarruflar

Yurtiçi tasarruflar ekonominin genel dengesindeki temel değişkenlerden biridir(Özel ve Yalçın, 2013:2). Yurtiçi tasarruflar, iç tasarruf veya ulusal tasarruf olarak

da ifade edilmektedir. Ulusal ekonomi içerisinde yapılan bireysel tasarruflar, şirket tasarrufları ve kamu tasarrufları ulusal tasarrufun kaynağını oluşturmaktadır. Bireysel tasarruflar, finansal güvencelerinin sağlanması, kişilerin bütçe yönetimi, yaşam boyu refahlarını en yüksek seviyeye yükseltebilmeleri ve yaşam standartlarını koruyabilmeleri açısından önem taşırken; bir ülke için ulusal tasarruflar, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlayabilmek amacıyla ihtiyaç duyulan yatırımların en önemli finansman kaynağıdır. Bir ülkenin sermaye stoku üzerine yapılan yatırımlar ekonominin büyüme potansiyelini arttırmakta ve ülkenin hedeflenen refah düzeyine erişmesine katkı sağlamaktadır. Buna ilave olarak, ulusal tasarruflar dış finansman bağımlılığının azaltılmasına ve ekonomik istikrarın sağlanmasına destek olmaktadır (TCMB, 2015:1). Daha yüksek orandaki ulusal tasarruflar, sermaye birikimi, ulusal yatırımlar, verimlilik ve sermaye stoku aracılığıyla bir ülkenin büyüme kapasitesini yükseltecektir. Tasarruf hacmini arttırmak yani yatırımları arttırmak ekonomik büyüme hızını arttırmak demektir. O halde, yurtiçi tasarrufların düşük olması ekonomik büyümeyi engelleyen bir faktördür (Cural, 2012:4).

Yurtiçi tasarruflar her ülkenin kendi ekonomik yapısına göre şekillenmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarındaki tasarruf birikimi ve tasarrufların kullanımları farklı özellikler gösterir (Sancak ve Demirci, 2012:152). Gelişmiş ülkeler, esas olarak kalkınma ile ilgili sorunlarını çözümlemişlerdir, dolayısıyla bu ülkelerde genel olarak gelir düzeyinin yüksek ve ücretler üzerindeki vergi baskısının düşük olması sebebiyle, tüketim doymuş ve tasarruf eğilimi yükselmiştir. Bu ekonomilerde sermaye piyasası gelişmiş ve girişimciler kendi kendilerine sermaye piyasalarından fon talep edebilmektedir. Dolayısıyla tasarruflar yatırımlara daha kolay aktarılabilir (Yereli, 1997:66). Gelişmiş ülkelerde tasarrufların oluşumunda/ arttırılmasında ve yatırımlara dönüştürülmesinde fazla problem yaşanmamaktadır. Bir başka ifade ile bu ülkelerde tasarrufların oluşturulması değil, var olan tasarrufların daha etkin değerlendirilmesi önem taşımaktadır (İnan, 2007: 16).

Gelişmekte olan ülkelerde ise kalkınmayı sınırlayan konuların başında sermaye birikimi yetersizliği gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf oranının düşük olması; iktisadi bireyleri tasarruf yapamaya teşvik edecek unsurların hemen hemen olmaması, aksine bireyleri tüketime yöneltecek unsurların ağırlıkta olması; tasarrufların

yatırımlara etkin olarak dönüştürülememesi ve tasarrufların yatırımlara yönlendirilemediği açıkça izlenmektedir (Aras, 2000:97).

Bir ülkedeki tasarruf eğilimi, söz konusu ülkede ne oranda yatırımın yapılacağı, ne oranda dış tasarruf kullanacağı ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin ne yönde gelişeceği konusunda belirleyicidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yurtiçi tasarruf oranı sermaye birikimi ve büyümenin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Söz konusu ülkelerdeki, servet birikimindeki gelişim dolayısıyla bireylerin ömür boyunca refahlarını azamileştirmeleri ve hayat standartlarını korumaları bakımından da tasarruf oranı önemli işleve sahiptir(Özel ve Yalçın, 2013:2). Dolayısıyla ekonominin iç dengesi ve sürdürülebilir bir büyüme için gelişmekte olan ülkelerde tasarrufun önemi büyüktür.

1.2.1.1. Gönüllü Tasarruflar

Gönüllü tasarruflar, gelir sahibi bir kimsenin hiç baskı altında kalmadan tasarrufa isteyerek karar vermesi ve tasarruf etmesidir (İnan, 2007:17). Bir başka ifade ile gönüllü tasarruflar, harcanabilir gelire bağlı olarak tüketimde yapılan gönüllü indirimlerdir. Gönüllü tasarrufların kaynağı ise hane halkı ve firmalardır (Parasız, 2005:219). Gelişmiş ülkelerde milli gelirin yaklaşık % 20' si sermaye birikimi amacıyla kullanılırken gelir düzeyi düşük olan azgelişmiş ülkelerde ise bu oran düşmektedir. Gelir düzeyi düşük olan azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler karşılaştırıldığında, sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olan yoksul halkın yaptığı gönüllü tasarrufların düşük olması ve az gelişmiş ülkelerde tasarrufu özendirici bazı tedbirlerin olmaması gönüllü tasarruf oranını düşürmektedir. Bu düşük tasarruf oranlarına rağmen, eğer ülkedeki geliri yüksek kesimler, gelirlerini büyük oranda tüketmeyip yatırımlara yönlendirebildikleri takdirde ekonomi bundan olumlu etkilenecektir (Han ve Kaya, 2008:79).

1.2.1.2 Zorunlu Tasarruflar

Enflasyonun yarattığı fiyat ve kâr artışından dolayı, tüketimden koparılarak yatırımlara kaydırılan fonlar zorunlu tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Geçmişte azgelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin zaman içerisinde zorunlu tasarruf vasıtasıyla sağlanabileceği görüşü de ön plana çıkmıştır (Ülgener, 1991:210) . Özellikle gelişmekte

olan ülkelerde ekonomik kalkınma için yeterli sermaye birikimi gönüllü tasarruflardan sağlanamadığında zorunlu tasarruflara başvurulmaktadır (Karaduman, 1993:40). Bu durumda, zorunlu tasarruf isteksiz biçimde yapılmasına rağmen para arzındaki değişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Zorunlu tasarruf, para veya banka mevduatlarının miktarındaki değişikliklerden doğrudan oluşan ve bunlarla ölçülen belirsiz bir kavramdır. Eğer tam istihdam düzeyine tekabül eden bir tasarruf oranı seçecek olursak, zorunlu tasarruf; fiili tasarrufun uzun dönem tam istihdam dengesini aşan kısmı olarak tanımlanabilecektir (Keynes,1936). Yani fiyatlardaki yükselme sonucu tüketimin azalması, zorunlu tasarrufu ifade eder (Parasız, 2005:219).

Zorunlu tasarruflar, vergiler ve enflasyon olarak iki grupta incelenebilir. Vergiler, devlet ya da diğer kamu kuruluşlarının, kamu hizmetlerini görebilmeleri için toplumu oluşturan birey ve kurumlardan zorunlu ve karşılıksız olarak aldığı iktisadi değerlerdir. Tasarrufları arttırabilmek için özellikle düşük gelir seviyelerinde tüketimin kısılması gerekir. Tüketimi kısmanın yolu ise vergilendirme yapmaktan geçmektedir.

Kalkınma sürecinin ilk dönemlerinde gönüllü tasarrufu teşvik edici yapılanma ve kurumlaşma yeterli düzeyde olmadığından vergiye daha fazla başvurulur. Tasarruf boşluğunu doldurmak ve yatırımları gerçekleştirmek amacıyla vergi yükü kaçınılmaz olarak ağır tutulur. Kalkınma sürecinde belirli mesafe katedildikten sonra gelir artışına bağlı olarak tasarruf alışkanlıkları artar. Mali sistem ve bankacılık sistemindeki gelişmelere bağlı olarak tasarruflar yatırımcıya daha kolay transfer edilir (Berber, 2006:375).

Diğer bir zorunlu tasarruf ise enflasyondur. Fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyon, sermaye birikiminde başlıca iki rol üstlenir. İlk olarak bireylerin satın alma gücünün azalması ile toplam talepte bir düşüş sağlanır ve bireyler zorunlu olarak tasarruf yapmış olur. İkinci olarak ise, enflasyon vasıtasıyla gelir dağılımı değiştirilir yani tasarruf eğilimi daha yüksek olan sermaye sahibi gruplara gelir transferi yapılmış olur. Ancak yapılan uygulama sonuçları her zaman aynı olmamıştır. 1970' li ve 1980' li yıllarda birçok gelişmekte olan ülke fiyat artışlarını yaşamın bir parçası olarak kabullenmek zorunda kalmışlardır. Tasarruf yetersizliğinden ya da mevcut tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesindeki zorluklardan dolayı birçok GOÜ hükümeti bu yolu denemiştir (Berber, 2006: 377).

Bununla beraber gelişmekte olan ülkeler sahip oldukları kimi avantajlar sebebiyle enflasyon vasıtasıyla sermaye birikimi sağlamada başarılı olabilirler. Bu ülkelerdeki halk, ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerden dolayı tasarruflarını yastık altında atıl vaziyette tutmayı tercih edebilirler. Atıl vaziyetteki bu satın alma gücü ekonominin işleyişine katılmamaktadır. Gelirin bir kısmının bu şekilde yastık altında bekletilen ülkelerde zaman zaman enflasyon vasıtasıyla tasarrufların açığa çıkmasını sağlama çabası görülmektedir (Han ve Kaya:2008: 95). Çünkü enflasyon sonucu paranın değerinde meydana gelen hızlı düşüş bireylerin ellerindeki paraları yastık altında saklamaktan vazgeçmelerine, bir şekilde ellerindeki tasarrufları ekonominin işleyişine sokmalarına neden olacaktır.

1.2.2. Yabancı Tasarruflar

Yurtiçi tasarruf yetersizliği sorunu özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma noktasında oldukça önemlidir. Bu lkeler hem iç tasarruf yetersizliğine hem de kalkınmaları için zorunlu yatırım mallarının ithali için ihtiyaç duydukları döviz sorununu çözebilmek amacıyla dış finansman kaynaklarına ihtiyaç duyarlar. Aynı zamanda, GOÜ'lerin ihracattan elde ettikleri döviz gelirleri de düşük olduğu için başka ülkelerin tasarruflarını yani dış tasarruf kullanmaları zorunludur.

Yabancı tasarruflar, ister tasarruf açığı isterse döviz açığını karşılamak amacıyla ele alınsın ülkenin dış kaynak ihtiyacını gidermesi için gereklidir. Bu tasarruf ve döviz açığını kapatmak için ihracat gelirlerini arttırmak, ithalatı kısmak veya ticaret hadlerini lehe çevirmek gibi yollardan bahsedilebilir. Fakat gelişmekte olan ülkeler için bu sayılanların yapılması oldukça zor olduğundan, ülkeler yabancı özel sermaye, dış borçlanma, yardım ve hibe gibi yabancı tasarruf yollarına başvurmaktadır. Dolayısıyla sermaye hareketi açısından dışa açık bir ekonomide yurtiçi tasarruflar yanında yabancı sermaye girişlerinde ifadesini bulan yabancı tasarruflar, yatırım ve büyüme için bir kaynak arz eder (Uygur, 2001:1).

Yabancı tasarruflar, ulusal ekonomiye yabancı ekonomilerden yatırım, borçlanma ve yardım şeklinde aktarılan yabancı paralardır (Han ve Kaya, 2008: 98). Yurtiçi yatırımların, yurtiçi tasarruflar ile karşılanamaması durumunda yabancı tasarruflara başvurulmaktadır (Çetin, 2004:87). Bir ülkenin yurtiçi tasarruf oranı nihayetinde yatırım oranını sınırlamakta, düşük seviyedeki ulusal tasarruf oranı, uzun vadede hem yatırım

seviyesini hem de bir ülkenin muhtemel gelecek yaşam standardını düşürmektedir (Olivei, 2000:3). Bu sebeple ülkeler, var olan düşük yurtiçi tasarruf oranlarının belirlediği yatırım düzeyine razı olmak yerine, yabancı tasarruflar sayesinde daha yüksek düzeyde bir yatırım ve bunun getirdiği yaşam düzeyine ulaşabilmektedir (Çetin, 2004:87).

Açık bir ekonomide milli gelir düzeyi;

$$I = S + (X - M) \text{ şeklindedir.} \quad (1)$$

I = Yatırım Harcamaları

S = Toplam Tasarruflar

X = İhracat

M = İthalat

Bu denge yurtiçi tasarruflar (S) ile dış ticaret dengesi kaynakları toplamının (X-M), yurtiçi yatırımlara (I) eşit olduğunu göstermektedir (Çetin, 2004:88). Bir başka ifade ile toplam yatırımlar ile yurtiçi tasarruflar, dış ticaret dengesi kaynakları olan ihracat ve ithalat arasında oluşacak farka eşit olacaktır. Bu farkı kapatabilmek için yabancı kaynak girişine ihtiyaç duyulacaktır. O halde, milli gelir düzeyindeki denge sadece ithalat ve ihracat farkı ile değil, aynı zamanda yatırım ve tasarruf farkı ile de sağlanmaktadır (Olivei, 2000: 3-4).

Fakat dış borçlanma yolu ile sağlanacak ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması, borçların (ana para+ faiz) ödenmesi gerektiği için, uzun vadede son derece zordur. Yardım ve hibeler hariç olmak üzere yabancı tasarrufların tamamı faizi ile birlikte geri ödenmek zorundadır. Dolayısıyla bir ekonomide yabancı tasarruflardan yararlanılıyorsa kullanılan yabancı tasarruflar verimli bir biçimde değerlendirilmeli, sağlanacak gelir artışı ödenecek faiz miktarından yüksek olmalıdır. Bu sebeple elde edilen yabancı tasarruflar ekonominin üretim kapasitesini artırıcı alanlarda kullanılmalıdır. Aksi takdirde ekonomiye yeni ve büyük yükler getirebilmektedir (Barış, 2014: 13-14).

1.2.2.1. Yabancı Özel Tasarruflar

Yabancı özel tasarruflar, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımları olarak gerçekleşmektedir (Çetin, 2004:88). Doğrudan yabancı sermaye

yatırımı, özel doğrudan yabancı sermaye yatırımı, dış yatırım veya dolaysız yabancı sermaye yatırımı şeklinde de ifade edilmektedir (Yavan ve Kara, 2003:20). Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir ülkeden diğer ülkeye uzun vadeli, ticari çıkar elde etme amaçlı, şirket yönetimine etki edecek düzeyde meydana gelen sermaye yatırımlarıdır (Gülmez, 2015:140).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir firmanın yabancı bir ülkede yeni bir şirket kurması biçiminde olabileceği gibi; yabancı ülkedeki firmayı satın alarak ya da mevcut firmanın sermayesini arttırmak yolu ile ortaklık kurması veya mevcut firmalara lisans, know-how, teknoloji, işletmecilik ve yatırım bilgisi gibi unsurları getirmesi/katması şeklinde yapılan yatırımlardır (Karluk: 2001:100).

Özel sermaye de denilen portföy yatırım şekli, yabancı bir sermayedarın kazanç elde etmek amacıyla çeşitli riskler üstlenerek, bir ülke borsasında işlem gören hisse senetlerini, devlet garantisi taşıyan tahvil/bonoları satın alması şeklinde gerçekleşen yatırımlardır (Gülmez, 2015:140, Yavan ve Kara, 2003: 20). Yapılan ekonometrik çalışmalarda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yurt içi tasarrufları arttırdığı, kısa vadeli sermaye akımlarının ise yurtiçi tasarrufları ise olumsuz yönde etkilediği görülmüştür (Örnek, 2008: 215).

1.2.2.2. Dış Borç, Yardım ve Hibeler

Ulusal sermaye birikiminin yetersiz düzeyde olmasından dolayı istenen yatırım ve üretim düzeyinin sağlanamadığı gelişmekte olan ülkeler için dış finansman kaynakları büyük önem arz etmektedir (Karagöz, 2007:933). Az gelişmiş ülkeler tasarruf yetersizliğini gidermek ve döviz açıklarını karşılamak için dış borç, yardım ve hibe şeklindeki dış finansman yöntemlerine kalkınma sürelerinin ilk dönemlerinde sıkça başvurmaktadır (Çetin, 2004:89). Dış yardım, gelişmiş ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaları desteklemek amacı ile az gelişmiş ülkelere sağladıkları uzun vadeli sermaye akımlarıdır, bir başka ifade ile piyasadaki cari faiz hadlerinden düşük seviyede verilen kredilerdir (Özal, 1981: 355).

1.3. TASARRUFUN ÖNEMİ

Tasarruf, Adam Smith' den Keynes'e ve modern büyüme teorisinin kurucusu olan Harrod-Domar' a kadar her dönem için sermaye birikimi sorununun temel konusu olmuştur (İnan, 2007:15).

Bireyleri tasarruf yapmaya yönlendiren sebepler farklılık gösterse de, tasarruf yapmanın önem ve erdemi üzerinde hemfikir olunmuştur (Çetin, 2004:24). Tasarruflar bireyler ve kurumlar için olduğu gibi ülkeler için de önem taşımaktadır. Bireyler açısından gelir seviyesine göre tasarrufların miktarı ve önemi değişiklik gösterdiği gibi, ülkeler için de aynı durum söz konusudur. Çünkü ülke tasarrufları, özel, kurumsal ve kamu tasarrufları toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların miktarı, değerlendirilmesi ve önemi farklılık arz etmektedir (İnan, 2007:14). Bilhassa gelişmekte olan ülkelerde tasarruf yapmanın iyi bir davranış olduğu vurgusu, yaşamın her alanında göze çarpmaktadır (Çetin, 2004:24).

1.3.1. Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Tasarrufun Önemi

Tasarruflar bir ülke için en önemli ekonomik gelişme göstergelerinden birisidir ve bu sebeple tasarrufları arttırmak en çok arzu edilen durumdur. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tasarrufun birikimi ve kullanımı farklılık göstermektedir (Sancak ve Demirci, 2012:162-173). Gelişmekte olan ülkeler büyümelerini ve kalkınmalarını sürdürebilmeleri için de tasarruf etmeleri ve tasarruflarını en etkin şekilde kullanmaları ile mümkün olmaktadır. Çünkü ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayan sermaye birikimi, yalnızca tasarrufların yatırımlara etkin bir biçimde yönlendirilmesi ile mümkün olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bireyleri tasarruf yapmaya teşvik edecek unsurların yetersiz olması ve bireyleri tüketime yönlendiren unsurların ağırlıkta olması dikkat çekmektedir. Ayrıca mevcut tasarrufların etkin kullanılmaması ve tasarrufların yatırımlara yönlendirilmemesi, tasarrufların yastık altında saklandığı iddihar edilmektedir (Aras, 2000:95). Gelişmekte olan ülkelerdeki yeterli olmayan tasarruflar kalkınmanın önündeki en önemli problem olmaktadır bu yüzden tasarruf oranlarındaki artış ve azalışlar gelişmekte olan ülkeler için daha fazla önem taşımaktadır (Sancak ve

Demirci, 2012:160). Gelişmekte olan ekonomiler, fakirliğin kısır döngüsüne³ girmektedir. Şöyle ki bu ekonomilerde tasarruf kapasitesi sınırlı olduğu için sermaye kıttır. Kişisel gelir düzeyi, kişi başı verimin düşük olması sebebiyle düşüktür, dolayısıyla tasarruf kapasitesi kıttır. Yetersiz olan verim de sermaye hacmini daraltmaktadır (Yereli, 1997:66-67).

Gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerine devam edebilmeleri ve kalkınma aşamasına geçmeleri için yukarıda sayılan ve ülke aleyhine olan durumların giderilmesi sonucu mümkün olacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki beşeri ve tabii kaynakların bolluğuna karşın, sermaye birikimi yetersiz ve düşük düzeydedir. Sermaye birikiminin artması ve teknoloji düzeyinin yükseltilmesi sayesinde uzun dönemde istihdam ve üretim düzeyinin artırılması ile mümkün olacaktır. Bunun için tasarruf oranları arttırmaları, tasarruflar etkin şekilde kullanılmalı ve yatırıma yönlendirilmelidir (İnan, 2007:15-16). Ayrıca gelişmekte olan ülkelere uygulanacak gelir dağılımını düzenleyici ve enflasyonu önleyici politikalar vasıtasıyla tasarruflar yatırıma yönlendirilecektir (Yereli: 1997:65).

1.3.2. Gelişmiş Ülkeler İçin Tasarrufun Önemi

Gelişmiş ülkeler, genel olarak gelişmekte olan ülkeler için belirtilen sorunları olmayan, ekonomik büyüme ve kalkınma problemlerini büyük oranda çözmüş; daha çok mevcut istikrarı sağlamaya ve devam ettirmeye çalışan ülkelerdir. Gelişmiş ülkelerde tasarrufların oluşumunda, arttırılmasında ve tasarrufun yatırıma dönüştürülmesinde pek fazla sorun yaşanmamaktadır. Bu sebeple gelişmiş ülkeler tasarruf yaratılmasından daha ziyade, mevcut tasarrufların daha etkin değerlendirilmesi konusu üzerinde durmaktadır (İnan, 2007:16).

Yapılan çalışmalar gelişmiş ülkelerin tasarruflarının önemli bir kısmını ülke içinde veya diğer gelişmekte olan ülkelere değerlendirdiğini ortaya koymuştur (Erataş, Başçı ve Özçalık, 2013:30). Bu ekonomilerde bazen mevcut işgücü ve teknoloji, sağlanabilecek doğal büyüme hızının altına düşebilmektedir. Bu durum, yatırım hacminin

³ Azgelişmişliği açıklamak amacıyla kullanılan çok sayıda çember kuramı vardır. Bu çember kuramlarından birisi de Nurkse' nin kapalı çember (kısır döngü) kuramıdır. R. Nurkse, bir ekonominin geri kalmışlığını o ülkenin düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım ve tekrar düşük gelir seviyesine bağlayarak bu ülkenin kısır döngü içinde denge oluşturduğunu söyler. Nurkse' e göre bir ülke yoksul olduğu için yoksul kalmaya mahkumdur (Nurkse, 1952: 571-583).

diğer üretim unsurlarının tam istihdamını sağlayacak düzeye çıkamayışı sonucu gerçekleşmektedir. Yatırımlardaki bu yetersizlik, tasarruftaki veya toplam talepteki bir yetersizlikten, ya da gelecek ile ilgili olumsuz beklentilerden meydana gelebilir. Bu durumda mevcut potansiyelden tam yararlanma söz konusu olamayacağından sorun, maliye politikası araçlarını olayın niteliğine göre kullanarak gelişmekte olan ülkelere oranla daha kolay çözülecektir (Yereli, 1997:66).

Gelişmiş ülkelerde, genel olarak gelir seviyesinin yüksek olması ve ücretler üzerindeki vergi baskısının düşük olması sebebiyle tüketim doymuş ve tasarruf eğilimi artmıştır. Bu ekonomilerde, sermaye piyasaları gelişmiştir ve girişimciler kendi kendilerine sermaye piyasasından fon talep edebilmektedirler. Bu sayede tasarruflar yatırımlara daha kolay aktarılabilir (Yereli, 1997:66). Kısacası gelişmiş ülkelerdeki tasarruflar, ekonomide ulaşılmış olan kalkınma hızı ve istikrarın devamı için önem arz etmektedir (İnan, 2007:17).

İKİNCİ BÖLÜM

TASARRUFLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TASARRUF YATIRIM DENGESİ

2.1. TASARRUFU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Makroekonomik değişkenler arasından gelir ve ekonomik büyüme, enflasyon, dış ticaret haddi, reel faiz oranı, demografik unsurlar, servet etkisi gibi unsurlar tasarrufları etkileyen önemli değişkenler olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın da konusunu oluşturan tasarruf-ekonomik büyüme ilişkisi kalkınma literatüründeki temel tartışma konularından birisidir.

2.1.1. Ekonomik Gelir ve Büyüme

Ekonomik büyüme (economic growth) bir ülkenin sahip olduğu kıt kaynakların miktarını arttırarak veya onların kalitelerini iyileştirerek üretim imkanları sınırını genişletmesi veya üretim teknolojisini ve kurumsal çerçeveyi değiştirerek daha yüksek üretim düzeylerine çıkması olarak ifade edilmektedir (Üstünel,1983:244-246). Ekonomik büyüme, aynı zamanda üretim faktörlerinin kişi başına reel milli geliri yükseltecek şekilde sürekli artması biçiminde de tanımlanabilmektedir. Ekonomik büyüme ile tasarruf oranları arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur (Loayza ve vd. 1998: 399-401). Nesiller arasında hiçbir verimlilik artışı (gelir artışı) ve nüfus artışı olmazsa genç bireylerin tasarrufları yaşlıların negatif tasarruflarını dengeleyecektir; tasarruf oranı sıfır olacaktır. Ancak gelir ve nüfus artışının olduğu dönemlerde gençler eskisinden daha zengin olacağı için, daha büyük ölçekte tasarruf edeceklerdir. Gençlerin bu tasarrufları yaşlıların tasarruflarından büyük olacağından pozitif tasarruf oluşacaktır. O halde daha büyük büyüme ve gelir artışı tasarruf oranlarını daha çok arttıracaktır (Carroll ve Weil, 1994:138, Deaton, 2005:92).Bir ülkede tasarruf düzeyini belirleyen pek çok faktörden söz edilebilir. Fakat bunlardan en yaygın olanı gelir düzeyidir. Gelir ve tasarruf ilişkisi literatürde genellikle tüketim teorileri tarafından açıklanmıştır.

Mutlak gelir hipotezine göre tasarruf, gelir düzeyinin istikrarlı bir fonksiyonudur ve reel gelir arttıkça, gelirin daha yüksek oranı tasarruf edilir. Yapılan ampirik çalışmalarda, mutlak gelir hipotezinin gelişmekte olan ülkelerden daha ziyade gelişmiş ülkelerin tasarruf davranışını daha iyi açıkladığı görülmüştür. Nispi gelir hipotezine göre ise tasarruf, bireyin mutlak gelirleri kadar, geçmişte ulaştıkları en yüksek gelir seviyesinin bir fonksiyonu olduğu varsayılmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde bu hipoteze fazla önem verilmemiş, çalışmalar daha çok sürekli gelir hipotezi üzerinde yoğunlaşmıştır (Uzay, 2012:2-3). Yaşam boyu gelir hipotezine göre, bireylerin tüketim ve tasarruf kararları yaşam boyu gelirlerine bağlı olduğu için gelir, tasarruf oranlarının önemli bir belirleyicisidir. Hipoteze göre, kişi başına gelirden meydana gelen bir artış özellikle tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Çünkü tasarruf ve gelir uzun dönemde birbirleri ile pozitif ilişki içindedirler (Bhandari vd.2007; Modigliani,1993) .

2.1.2. Demografik Unsurlar

Bireylerin belirli yaşlarda farklı oranda tasarruf yapma eğilimleri, ülkedeki yaş demografik dağılımının toplam tasarruf oranı üzerinde etkili olmasına yol açmıştır (TCMB, 2015:3). Demografik yaş grupları incelenirken tasarrufu etkileyebilecek en önemli faktör genç ve yaşlı bağımlılık oranlarıdır (Aksoy, 2016:16). Grigoli vd. (2014) yaptıkları çalışmada özel tasarruflar ile bağımlılık oranı arasında negatif yönlü ilişki olduğunu iddia etmektedirler.

Genç bağımlı oranının yüksek olduğu ülkelerde milli gelirden genç bağımlı orana ayrılan payın yüksek olması ekonomik büyüme hızında baskıya neden olmaktadır. Aksine bir ülke nüfusunun çalışma çağındaki nüfus yoğunluğu fazla ise, bu grubun her ilave üretimi ekonomik büyüme üzerinde olumlu yansımalar yaratacaktır. Bu yüksek orandaki çalışma çağındaki nüfusa uygulanacak sağlık, sermaye ve beşeri sermaye politikaları ile de ferah döngüleri oluşturulabilmektedir. Ülke nüfusunun büyük kısmının orta yaş ve üzeri yaş grubundakilerden oluşması etkileri bağımlı genç nüfus etkileri ile benzer olmaktadır. Kaynakların büyük kısmının üretimde bulunmayanların ihtiyaçlarına sunulması ekonomik büyüme hızında baskıya neden olmaktadır (Bloom, Canning ve Sevilla, 2001:2-3).

W.Leibfritz; D.Roseveare; D. Fore (1995) yaptıkları çalışmalarında demografik değişmelerin kamu bütçesi ve ulusal tasarruflar üzerindeki etkisi analiz etmişlerdir. Demografik yapıda yaşanacak değişmeler ancak ülkelerin mali yapısındaki iyileşmelerle başa çıkılabilir bir olgudur. Bu nedenle emeklilik yaşındaki artışın sosyal sigorta sistemine büyük katkı yapacağı halen tartışılması bir konudur.

Nüfus ile ilgili bir diğer değişken de kentleşme oranıdır. Kentsel bölgelerde kırsal bölgelere oranla daha çok tüketim olanağı olduğundan kentleşmenin tasarruflar üzerinde azaltıcı bir etki yarattığı kabul edilmektedir. Kırsal bölgelerde gelirlerin kentsel bölgelerdeki gelirlerden daha belirsiz olması ve finansal piyasaların eksikliğinden dolayı risklerin çeşitlendirilememesi, kırsal kesim sakinlerinin kentsel kesim sakinlerine göre gelirlerinin daha büyük bir bölümü tasarruf etmelerine sebep olmaktadır (Loayza, Schimidt ve Servén, 2000:13). Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme oranı artışı ile tasarruf oranı arasında ters yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kentleşme oranındaki artış ile gelirdeki belirsizliğin kısmen de olsa ortadan kalkması ve dolayısıyla ihtiyat güdüsü ile tasarruf isteğinin azalması sonucu tasarruf oranları düşmektedir (Özel ve Yalçın, 2013:11-12).

2.1.3. Kamu Tasarrufları ve Özel Tasarruflar

Kamu tasarrufları, toplam kamu gelirlerinden transfer harcamaları çıkarıldıktan sonra kamu harcanabilir geliri ile cari giderler arasındaki farktan oluşmaktadır. Kamu tasarrufları içindeki en önemli payı ise vergi gelirleri almaktadır. Gelişmiş ülkelerde özel tasarrufların ekonomideki ağırlığına karşın, gelişmekte olan ülkelerde marjinal tasarruf eğiliminin düşük olması, altyapı yatırımlarının çokluğu ve yapısal nedenler dolayısıyla, gönüllü tasarrufların düşük olması kamu kesimi tasarruflarını zorunlu olarak arttırmaktadır. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin sağlanmasında devletin bir adım öne çıktığı görülmektedir (Çetin, 2004:185). Özel tasarruflar ise; ulusal tasarruflardan kamu tasarruflarının düşülmesinden sonra kalan tasarruflardır. Bir diğer ifade ile harcanabilir gelirden vergi harcamalarının ve tüketim harcamalarının düşürülmesi ile hesaplanmaktadır (TCMB, 2015:2). Bir diğer ifade ile ise özel tasarruflar bireyler ve şirketlerin tasarrufları toplamından oluşmaktadır (Gürsoy ve Tekeli, 2015:67). Gönüllü tasarruflar olarak da adlandırılan bu tasarruflar, herhangi bir dış etki altında

kalmaksızın isteyerek yapılan tasarruflardır. Özel tasarruflar, özendirici politikalar vasıtasıyla arttırılabilmektedir (İnan, 2007:12). Özcan, Günay ve Ertaç (2003) yaptıkları çalışmada, özel tasarrufun en önemli belirleyicileri olarak; hükümet politikası değişkenleri, finansal değişkenler, gelir ve büyüme değişkenleri, nüfusa bağlı değişkenler, belirsizlik ölçütleri ve dışsal değişkenler olarak gruplandırmıştır.

2.1.4. Dış Ticaret Haddi

İhracat birim değerinin ithalat birim değerine oranı olan dış ticaret haddinin tasarruflar üzerindeki etkisi yapılan birçok çalışmada pozitif bulunmuştur (Aksoy, 2016:13). Ticaret hadlerindeki bir iyileşme tasarrufları arttıracak ve dış ticaret dengesinde iyileşmeye yol açacaktır. Ancak, ticaret hadlerinin etkisinin geçici veya kalıcı olmasının özel tasarruflar üzerindeki etkisinin önemi vurgulanmaktadır. Ticaret hadlerindeki geçici bir iyileşme yalnızca gelirden geçici bir değişikliğe neden olduğu için daha yüksek tüketim yerine daha fazla tasarruf yapılmasını sağlayacaktır. Ticaret hadlerindeki kalıcı şokların etkisi ise net değildir (Masson, Boyoumi ve Samiel, 1998:487-488). IMF tarafından 2005 yılında yapılan çalışmada da ticaret hadlerindeki iyileşmenin tasarruf oranlarını arttırıcı bir etkisi bulunduğu belirtilmiştir (Rijckeghem ve Üçer, 2009:21-22).

2.1.5. Enflasyon

Enflasyon, tüketici fiyat endeksi ya da GSYH fiyat deflatörü gibi bazı fiyat endeksleri tarafından ölçülen fiyatların ortalama düzeyidir. Bir diğer ifade ile enflasyonu bir ülkenin parasının yurt içi değerinde azalma olarak da tanımlayabiliriz (Parasız, 2005:245). Enflasyon artışı makroekonomik istikrarsızlığa ve belirsizliğin artmasına sebep olarak ihtiyati tasarrufları arttırmaktadır. Ancak belirsizliğin aşırı yüksek olduğu ve finansal riskin arttığı kriz dönemlerinde, finansal enstrümanlara olan güven azaldığından yüksek enflasyon tasarrufları azaltmaktadır (Grigoli, Herman ve Hebbel, 2014:9-10).

Faiz oranı yurtiçi ekonomik değişimlerin önemli bir göstergesi olan enflasyondan etkilenmekte veya enflasyonu etkilemektedir (Yazıcı, 2017:34). Genel kanı olarak reel faiz oranlarının tasarruf artışına neden olacağı düşünülmektedir. Ancak faizlerin gelir ve

ikame etkilerine göre durum değişmektedir. Reel faiz oranındaki bir artış ikame etkisi sonucu tüketimi geciktirerek, bir sonraki dönemde elde edilecek anapara ve faizin değerini arttırabilecektir. Sonuç olarak ikame etkisi ile tasarruflarda artışlar meydana gelecektir. Gelir etkisi söz konusu olduğu durumda reel faiz artışı bireyler için daha fazla gelir elde etmekle sonuçlanacağı için, tüketimin artmasına neden olacaktır. Bu sebeple reel faiz oranlarının artış tüketim harcamaları üzerindeki ödünç verenler için belirsiz, ödünç alanlar için ise negatif olabilmektedir (Rijckeghem ve Üçer, 2009:22-23). Bu yüzden tasarruflar ile enflasyon arasındaki nedensellik belirsizdir.

2.1.6. Reel Faiz Oranları

Tasarrufu etkileyen değişkenlerden birisi de reel faiz oranlarıdır. Ancak reel faizlerin tasarruflar üzerindeki etkisi net değildir (Erkiletlioğlu vd. 2011:7). Sürekli Gelir Hipotezi⁴ ve Ömür Boyu Gelir Hipotezlerine⁵ göre faizin varlığı veya faiz oranlarında meydana gelen artış tüketiciler üzerinde ikame ve gelir etkisi yaratmaktadır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012:404-405). Faiz oranlarındaki değişimin tüketimi erteletmesi ikame etkisi olarak adlandırılmaktadır. Faiz artışı mevduat sahibinin cari dönem mevduatını arttırarak daha fazla tasarruf yapmaya itecektir. Borç alan tüketici ise yüksek faiz ortamında cari dönem tüketimi erteleyecektir. Faiz artışının ikame etkisi hem borç alanı hem vereni aynı yönde etkileyecek, her iki kesim de tüketimi erteleyip tasarrufları arttıracaktır.

Faiz artışının tüketici üzerinde gelir etkisi de bulunmaktadır. Borç veren açısından faiz oranlarındaki artış, gelirden artışa neden olur ve gelirdeki bu artış tüketimi arttırmaktadır. Ancak borç alan açısından faiz oranlarındaki artış maliyetlerde yükselmeye neden olacağından gelir etkisi ters yönde olacaktır (Aksoy, 2016:14). Bu sebeple reel faizlerin net etkisi hane halkının yaşamlarının hangi döneminde bulunduğuna göre değişmektedir. Gelecek dönemler için beklentisi yüksek olan genç bireyler reel faiz

⁴ M. Friedman tarafından geliştirilen hipotez, bireylerin tüketim davranışlarını yalnızca cari dönem gelir seviyelerine göre değil, aynı zamanda ileri dönemde elde etmeyi bekledikleri geliri de hesaba katarak tüketim davranışlarını belirlerler (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012:560).

⁵ Modigliani tarafından ortaya koyulan hipotez, bireylerin tüm yaşamı boyunca yaptıkları tüketimden en büyük toplam faydayı elde etmeye çalıştıklarını, bu yüzden de tüketim ve tasarruflarını uzun dönemler için planladıklarını varsayar (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012:553).

oranlarındaki artış sonucu tasarruflarını arttırırken, yaşlı bireyler varlıklarının reel değerindeki azalma sebebiyle daha çok tasarrufa yöneleceklerdir (Erkiletlioğlu vd, 2011:7).

2.1.7. Servet Etkisi

Parasal aktarım mekanizmasının⁶ varlık kanalı yoluyla servetin tüketim üzerindeki etkisi ilk olarak Franco Modigliani tarafından ele alınmıştır. Modigliani' ye göre tüketim, tüketicilerin kaynakları olan beşeri sermaye, finansal sermaye ve servet tarafından belirlenmektedir. Tüketicilerin en önemli finansal zenginliği ise hisse senetleridir. Genişletici para politikası vasıtasıyla hisse senetlerinin fiyatlarındaki yükseliş bireylerin servetlerinin artmasına yol açmaktadır. Bireylerin servetlerindeki bu yükseliş tüketim harcamalarının dolayısıyla toplam talebi ve üretimi arttırmaktadır (Mishkin, 1996:5).

Bir başka bakış açısıyla, genişletici para politikası sonucu faiz hadlerinde meydana gelen düşüş, ekonomik birimlerin portföylerindeki reel ve finansal varlıkların dağılımını değiştirmesi yönünde zorlayacaktır. Parasal bir şok, paranın marjinal faydasını diğer finansal varlıkların ve tüketimin marjinal faydasına oranla değiştirmektedir. Varlık sahipleri, varlıklarının marjinal faydalarını bağlı fiyatlara göre eşitlemeye çalıştıklarından varlıklarındaki harcama, fiyat ve varlık açısından değişiklikler meydana gelecektir (Ertong, 2005:9).

2.2. TASARRUF – YATIRIM İLİŞKİSİ

Tasarruf, ister özel ister tüzel olsun, bireylerin yaşamlarını idam ettirmeleri için gerekli bir kısım tüketim ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, gelirlerinin geriye kalan kısmını harcamayıp biriktirmeleridir. Ekonomik anlamda tasarruf yeni yatırımlar yapmak amacıyla bir kenara para koyup, bu parayı banka veya faiz getirisi olan başka bir yatırım

⁶ Para politikası kararlarının ülke ekonomisi üzerindeki genel etkisidir. Toplam talebin değişmesi ile tüketim, üretim ve istihdam değişmekte, bu değişimler ekonomik aktiviteyi etkilemekte ve sonuçta değişimler enflasyon oranını etkilemektedir.

aracına vererek ekonomide yeniden para yaratılmasını ve bu sayede yeni yatırımlar yapılmasını sağlamaktır (Bozkuş ve Üçdoğruk, 2007:1-2).

Yatırım ise belirli bir kaynak veya değer, gelir sağlama amacı ile kalıcı olarak kullanılmasıdır. Yatırımın tüketim kavramından temel farkı, kullanılan kaynak veya değer, işlem sonunda tükenmemesidir. Yatırım harcamasının sonucunda ortaya çıkan yatırım, orta ve uzun vadede getiri sağlamaya devam eder. Bir başka ifade ile yatırım, ekonominin gerçek mal varlığının fiziki olarak büyümesini sağlayan net ilavelerdir.

Makroekonomik genel dengenin bir ayağı da “tasarruflar” ve “yatırımlar” arasında bulunması gereken tasarruf yatırım denge koşuludur. Tasarruflar sonucu biriken sermayenin yatırım harcamalarına yönlendirilmesi biçiminde de ifade edilebilen yatırım-tasarruf dengesi, bir ekonominin güçlü ve dengeli bir yapıya sahip olabilmesi için ön koşullarından biridir (Dücan,2008:24). Yani tasarruflar, yatırımlar için gerekli olan en önemli kaynağı oluşturmaktadır. Sermaye birikiminde önemli bir rolü olan bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlaşılması iki sebepten dolayı oldukça önemlidir. İlk olarak bu ilişki, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığının anlaşılmasını sağlar. İkinci olarak ise, sermaye birikiminin büyümenin temel kaynağı olarak kabul edilirse, tasarrufun büyüme için en güvenilir yol olduğunu savunan geleneksel görüşün haklılığının doğrulanmasını sağlar (Schmidt-Hebbel, Serven ve Solimano, 1996:91). Bu sebeple tasarruflar, tüketimin toplam üretimden küçük olmasını sağlar. Dengenin sağlanabilmesi için ise yatırımların tasarruflara eşit olması gerekir (Karanfil, 2014:20).

Kişilerin gelirinde meydana gelen bir artışın ne kadarını tüketip ne kadarını tasarruf edeceği marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğilimine bağlıdır. Marjinal tüketim eğilimi⁷ ne kadar büyük olursa yani başka bir ifade ile marjinal tasarruf eğilimi ne kadar küçük olursa gelir artışından kaynaklanan tüketim artışı da o denli büyük olacak ve dolayısıyla yatırımlar artarak gelir ve tüketim de artacaktır(Seyidoğlu, 2013: 327-360).

Ekonominin genel dengesi içinde ve kapalı bir ekonomide yurtiçi tasarruflar, kamu tasarrufu ve özel tasarrufların toplamından meydana gelir. Yatırımlar ve tasarruflar birbirine eşit olduğu için ve milli gelir (GSYİH) Denklem (2’ deki gibi yazılabilir.

$$Y = C + I (S) + G \quad (2)$$

⁷ Gelirde meydana gelen değişimin tüketim miktarı üzerinde meydana getirdiği değişiklik.

Denklemden C tüketim harcamalarını, I yatırım harcamalarını, S toplam tasarrufları, G kamu harcamalarını ve T vergileri göstermektedir. Ayrıca (T-G) kamu tasarruflarını oluşturmaktadır.

Açık ekonomi dengesine baktığımızda ise ithalat ve ihracat dengeye dahil olduğundan genel denge iç ve dış dengenin beraber sağlanması ile gerçekleşir. Denklem (1)'deki dış dengeyi eklersek sonuç Denklem 3 gibi olur.

$$Y = C + I + (G - T) + (X - M) \quad (3)$$

Denklem 3' te X ihracatı, M de ithalatı ifade etmektedir. Burada üretimin belirli bir kısmı dışarıya ihraç edilirken, yurtiçi harcamaların belirli bir kısmı da yine dışarıya yönelerek ithalata gidecektir. Bu durumdan hareketle Denklem 3'te Y yerine C+S yazarsak, bir başka ifade ile Y-C=S olduğundan Denklem 4 aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\begin{aligned} Y &= C + I + (G - T) + (X - M) \\ Y - C - I + (T - G) &= X - M \\ (S - I) + (T - G) &= X - M \end{aligned} \quad (4)$$

Denklem 4'te yer alan(S-I) ifadesi özel kesimin tasarruf-yatırım dengesini ifade etmektedir. (T-G) ifadesi kamu kesimi dengesini, (X-M) ifadesi de dış ekonomik dengeyi göstermektedir. Özel (S+I) ve kamu tasarrufları (T-G) toplamı iç ekonomik dengeyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla iç denge içerisinde özel ve kamu tasarruflarını tek başlık altında toplarsak ve kamu kesiminin gelir gider dengesinin eşit olduğu durumda Denklem 5'i elde ederiz.

$$S - I = X - M \quad (5)$$

Denklem 5' ten anlaşılacağı üzere iç ve dış ekonomik denge eşittir. Bir başka ifade ile ekonomide var olan kaynaklardan daha fazla harcama yapıldığından dolayı dış tasarrufa ihtiyaç duyulacaktır (Öncel, 1993:162-164). Buradan hareketle tasarruf açığı ile dış ticaret açığının eşit olduğu görülmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda dış kaynaklar, hem iç tasarruf açığına ilave kaynak oluşturur hem de ülkenin döviz açığını

kapatma konusunda katkıda bulunur (Yılmaz ve Yaraşır, 2009:99). Özetle iç dengede oluşan tasarruf açığı dış tasarruf ile dengelenmektedir.

2.2.1. Yurtiçi Tasarruf Düzeyinin Önemi

Bir ekonominin yatırımda bulunma ve yaşam standartlarının sürekli iyileşmesini sağlama kapasitesini belirleyen yurtiçi tasarruflar, ülkelerin gelişmesi için devamlı olarak finansal istemi beslemesi gereken bir faktördür. Yurtiçi tasarruf oranı bir ekonominin yeni sermaye oluşturma kapasitesini belirlediği için makroekonomik açıdan önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Sancak ve Demirci, 2012:164).

Tasarruf eğilimi yüksek olan ülkeler, kalkınmaları için gerekli olan bu kaynakları üretken yatırımlara dönüştürerek gelir ve istihdamı arttırmakta, toplumsal gelişmenin sürekliliğini sağlamaktadır. Bu sebeple ekonomi yönetimleri, tasarrufları arttırıcı farklı teşvik ve önlemleri farklı biçim ve zamanlama ile kullanabilmektedir (Hamarat ve Özen, 2015:48).

Tasarruflar ve yatırımlar arasındaki ilişki tasarrufun büyümeye aksettirilmesinde potansiyel bir kanal niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla yurtiçi tasarrufların yetersiz düzeyde kalması üretim faktörlerini karşılamak için sermaye eksikliğine sebep olmakta ve yatırım, üretim ve istihdam düzeylerinin azalmasına yol açmaktadır. Bu durum üretimin finansmanının sağlanabilmesi için ülkenin yabancı tasarruflara olan bağımlılığını ve dolayısıyla ekonominin kırılganlığını arttırmaktadır (TCMB, 2015:5).

Örneğin, kronik tasarruf açığı veren bir ülke ekonomisinde sermaye girişlerinin hızlandığı dönemlerde,

- Ulusal para biriminin değerlenmesi,
- Hanehalkı tüketiminde artış,
- İhracatın olumsuz yönde etkilenmesi- ithalatta artış,
- Dış finansman imkanı hiç olmayan veya sınırlı olan ve kredi kısıtı yaşayan şirketlerin yatırımlarının azalması,

- Cari işlemler açığında artış sonucunda sermaye akımlarının yön değiştirmesi ihtimalinin ekonomide kırılabilirliği arttırması, gibi sonuçlar ile karşılaşılabılır (T.C. Kalkınma Bakanlığı,2011:12).

Uzun dönemde yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımları karşılayamaması durumu ekonomide yapısal cari açık sorununa sebep olmaktadır. Ekonomik büyüme içinde dış finansmanın payı büyüdükçe ekonominin etkilenme derecesi de arttırmaktadır. Ganioglu ve Yalçın (2015) çalışmalarında kırk altı yüksek, orta ve düşük gelir düzeyine sahip ülkeyi ve 1993-2010 dönemini incelemiş ve yurtiçi sermaye birikiminin finansmanında yurtiçi tasarrufların payındaki artışın (yurtiçi kaynak kullanım oranlarındaki artışın) ülkelerin büyüme performansını olumlu yönde etkilediğine yönelik kanıtlar ortaya koymuştur. Söz konusu etkinin, yurtiçi kaynak kullanım oranının düşük olduğu ülkelerde ve/ve ya orta-düşük gelirli ülkelerde daha güçlü olduğu sonucuna varılmıştır (Ganioglu ve Yalçın, 2015:46).

2.2.2. Tasarruf- Yatırım- Cari Denge İlişkisi

Dış ödemeler dengesi, ülkelerin belirli bir dönem içerisinde ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu ortaya koyar. Ülkenin, hizmet, mal ve sermaye akımları gibi işlemler dolayısıyla dış dünyadan sağladığı gelirlerin dış dünyaya yaptığı ödemelere eşit olup olmadığını ortaya koyar. Bir ülkenin dış ödemeler bilançosundaki denge veya dengesizlik durumu, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme veya bozulmaları yansıtır, dolayısıyla çoğu kez o ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının bir sonucu olarak yorumlanır. Dış ödemeler dengesi, uygulanan ekonomik ve mali politikaların bir sonucu olması bakımından, hükümetlerin ekonomik politika uygulamalarındaki başarılarının bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir (Seyidoğlu, 2013:327-328).

Ülkelerin uluslararası ekonomik ve mali işlemlerinin gruplandırılarak incelenmesi, dış ödemeler açık/fazlası, dış dengesizliklerin giderilmesi, iç ve dış dengenin birlikte sağlanması ödemeler bilançosu dengesi çerçevesinde alınan başlıca konulardır (Seyidoğlu, 2013:327). Ödemeler bilançosundaki dengesizlikler hiç kuşkusuz ki ülkenin istihdam, gelir seviyesi, fiyat istikrarı, döviz kuru, yatırımlar kısacası ülkenin ekonomik refahı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (Karluk, 2003:440).

Ödemeler bilançosu, ülkenin belirli bir yıl içerisinde diğer ülkeler ile yapmış olduğu ekonomik işlemlerin ne yönde değiştiğini gösterir. Bu sebeple ödemeler bilançosu stok değil akım değişken niteliğindedir ve bilançodan ziyade kar-zarar tablosu niteliğindedir (Karluk,2003:439). Ödemeler bilançosunun kolayca anlaşılabilir ve yorumlanabilir bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla, ülkenin dış dünya ile yaptığı borçlu veya alacaklı işlemler ortak özelliklerine dayanarak belirli hesap gruplarına kaydedilirler (Seyidoğlu,2003:401). Bir ülkenin dış dünya ile yürüttüğü ekonomik ilişkilerin göstergesi olan ödemeler bilançosunun, “Cari İşlemler Hesabı⁸”, “Sermaye Hareketleri Hesabı⁹” ve “Resmi Rezervler Hesabı¹⁰” olmak üzere üç ana kalemi vardır.

Ödemeler bilançosunun ana hesap gruplarından biri olan cari işlemler hesabı geleneksel olarak ödemeler bilançosunun en fazla önem verilen bölümüdür. Cari denge, ödemeler bilançosundaki ticaret bilançosu (mal ve hizmet ithalatı ile ihracatı arasındaki fark), net faktör gelirleri (faiz ve kar payı gibi) ve net transfer ödemeleri (dış yardımlar gibi) toplamından oluşur.

Cari hesap hareketleri dinamik bir makroekonomi konusudur. Cari işlemler fazlaları veya açıkları bir ülkenin ulusal tasarruflarını temsil etmekte ve ülkenin dünyanın geri kalanına karşı alacakları veya borçlarını temsil eder. Dolayısıyla, hane halklarının, firmaların ve kamunun zamanlar arası gelir seçimlerinin de sonucudur. İthalat ve ihracatın statik dengesini gösteren cari hesabın bir dönemlik teorisi, bir dönemlik yatırım ve tasarruf teorisi ile çok yakından ilişkilidir. Çünkü cari işlem dengesizlikleri zamanlar arası tercihleri yansıttığından, dönemler arası tercihlere, açık ve fazlaları sınırlayabilen gelecek ile ilgili beklentilere yansır ve bu beklentiler cari işlemlerin yurtiçi denge yönünden tanımlanmasında çok önemli bir rol oynar (Sachs,1981:212). Milli gelir özdeşliğinden yola çıkılacak olunursa;

$$Y = C + I + G + (X - M) \Leftrightarrow Y = C + I + G + N X \quad (6)$$

$$N X = Y - (C + I + G) \quad (7)$$

⁸ Cari işlemler dengesi olarak da isimlendirilen cari işlemler dengesi, ödemeler dengesi bilançosunun dış ticaret, hizmetler, yatırım gelirleri ve cari transferler dengelerinin toplamından oluşmaktadır.

⁹ Milletler arası sermaye akımının takip edildiği hesaptır.

¹⁰ Ödemeler dengesi bilançosunun çizgi üstündeki işlemlerinde açık/fazla kadar ülkenin uluslararası rezervlerinde değişmeye yol açan ve ödemeler dengesi bilançosunun dengeye gelmesini sağlayan denkleştirici kalem.

olacaktır. Denkleme göre, dış ticaret dengesi, milli gelir ve iç tüketim arasındaki fark olarak ifade edilebilmektedir.

$$NX = Y - (C_g + I_g + G) \quad (8)$$

C_g = Hükümet tüketim harcamaları

I_g = Hükümet yatırım harcamaları

$$NX = (Y - C - C_g) - (I + I_g) \quad (9)$$

Cari denge (NX), gayri safi tasarruflar ile gayri safi yatırımlar arasındaki farka eşittir. Eğer vergi (TX) ve transferler (TR) de eklenirse, cari dengenin hesaplanışında hükümetin rolünü görmek mümkün olacaktır.

$$\begin{aligned} NX &= (Y + TR - TX - C - I) + (TX - TR - G) \\ &= (S - I) + (TX - TR - G) \\ &= (S - I) - (G - TR - TX) \end{aligned} \quad (10)$$

Bir başka ifade ile,

$NX = \text{Özel Tasarruflar} - \text{Yatırımlar} - \text{Bütçe Açığı}$.

Denklem 10, ayrıca aşağıdaki ifade ile de gösterilebilir.

$NX = \text{Ulusal Tasarruflar} - \text{Yatırımlar}$,

$\text{Ulusal Tasarruflar} = \text{Özel Tasarruflar} + \text{Hükümet Bütçe Fazlası}$.

Denklem 10, diğer değişkenler sabit varsayıldığında özel tasarruflardaki artış/azalışın cari işlemler fazlasını arttırdığını/ düşürdüğünü gösterir. Yatırımlardaki veya bütçe açığındaki bir artış cari işlemler fazlasını düşürmektedir. Bir başka ifade ile, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında pozitif bir ilişki, bütçe açığı ile cari işlemler fazlası arasında negatif bir ilişki mevcuttur (Bilgili ve Bilgili,1998:2-3).

Düşük yurtiçi tasarruf oranları yatırımları ve büyümeyi finanse edemezse yabancı finansmana ihtiyaç artacaktır. Yabancı finansmandaki artış ise cari açığı tetikleyecektir. Bu sebeple düşük tasarruf oranları ile cari açık doğrudan ilişkilidir. Loayza ve diğerleri (2000:16) cari açıkta meydana gelecek % 1' lik bir artışın kısa vadede tasarruflarda % 33, uzun vadede ise % 60 oranında bir azalmaya neden olduğunu ifade etmişlerdir.

Cari açık aynı zamanda cari açık veren ülkelerin yurt dışı fonlamaya erişimini etkileyen bir borçlanma kısıtıdır. Cari açık miktarı kadar borçlanmaya ihtiyaç duyulduğu için cari açığın finansman maliyeti ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu maliyet tasarruf ve yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Finansman maliyetinin artması borçlu açıısından borç alma faiz oranının artması gibi etki yapacak ve tasarrufları olumlu yönde etkileyecektir (Grigoli, Herman ve Hebbel,2014:10).

2.2.3. Tasarruf Büyüme İlişkisi

Tasarruf, sermaye miktarını arttırarak ekonominin üretken kapasitesini arttırmak üzere, kullanılabilir olan kaynakları serbest bırakıp ekonomik büyümeye katkı sağlar (Mason,1988:114). Bu manada tasarruf oranı bir ülkenin ulaşabileceği ekonomik büyüme oranını belirler denilebilir (Summers,1985:2). Tasarruf ve yatırım, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde ölçümünde ciddi sorunlar olan değişkenlerdir. Buna rağmen, uzun dönemde tasarruf ve büyümeye dair eldeki veriler, gelişme ve tasarruf ikilisinin karşısında eksik tasarruf ve kalkınma kısır döngülerinin bulunduğu iddiasını doğrulamaktadır. Bu sebeple, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki kuvvetli ilişki genel olarak kabul görmüş olsa da, aradaki keskin bağ hala muğlaktır. Örneğin tasarrufların dönemsel gelir dalgalanmalarına verdiği tepkiler incelenebilir. Hanehalkı, kredi imkanı bulduğunda harcama ve tasarruf kararlarını vererek gelecek için planlar yaparken, gelirdeki dalgalanmaların çoğunun tüketimden ziyade daha çok tasarrufa yansıtılacağı iddia edilir. Fakat gelişmiş ülkeler ve kimi gelişmekte olan ülkeler için yapılan çalışmalarda tasarrufların bu değişimlere daha az tepki gösterdiği bulgusu elde edilmiştir (Schmitd-Hebbel, Serven, Solimano,1996:87-88-90).

Tasarruf ve büyüme arasındaki ilişki Lewis' in (1954) çalışmasından sonra araştırılmaya başlanmıştır. Lewis' e ekonomik kalkınma teorisindeki ana sorun, daha önceleri ulusal gelirin %4 ve ya %5' ini ve ya daha azını tasarruf eden ve yatırıma dönüştüren bir toplumun, kendisini ulusal gelirin % 12 ve ya %15' ini ve hatta daha fazlası oranında gönüllü tasarruf yapan bir ekonomiye dönüştürme sürecini anlatmaktan geçer. Kalkınmanın asıl gerçeği bilgi ve yetenekleri de dahil eden hızlı sermaye birikimidir (Lewis,1954:155).

Tasarruf oranları ile büyüme oranları arasında pozitif bir ilişki olduğu ekonomistler tarafından uzun süredir bilinmektedir. Lewis' ten sonra Houthakker (1958) ve Modigliani (1970) çok sayıda ülke üzerine yaptıkları çalışmalarda tasarruf ile büyüme arasında pozitif yönlü ilişkiye dair ilk ampirik delilleri ortaya koymuşlardır. Daha ileriki zamanlarda yapılan ampirik çalışmalar da bu ilişki güçlendirilmiştir (Verma,2008:8).

Solow ve Harrod- Domar büyüme modelleri de tasarruf ile büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu iddia etmişlerdir. Bu modellerde kalkınabilmek için ülkelerin tasarruf oranları ve böylece de yatırım oranlarını arttırmaları gerekmektedir. Yatırımları artan bu ülkelerin doğal olarak ekonomik büyüme oranları da artacaktır. Yüksek orandaki tasarrufların ekonomik büyüme sürecindeki etkisi, yabancı tasarruflara gerek kalmadan yatırımlar için gerekli fonların bulunabilirliğini arttırmasındandır.

Yurtiçi tasarruf, yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ampirik boyutu özellikle Feldstein ve Horioka (1980)' nin çalışmasından sonra yoğun olarak dikkat çekmiştir. Yapılan bazı çalışmalar bu değişkenler arasındaki ilişkinin var olup olmadığına odaklanırken, bazıları ise değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda elde edilen sonuçlar farklılık göstermekle beraber, ne kadar farklı olurlarsa olsunlar politika yapıcı için ülkesindeki tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki doğru ilişkiyi bilmek son derece önem arz etmektedir.

Dünya Bankası tarafından yapılan tasarrufların ekonomik kalkınmadaki rolünü araştıran bir çalışmada yüksek tasarruf oranına sahip olan ülkelerin düşük tasarruf oranına sahip olanlardan daha hızlı büyüdükleri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Dünya Bankası' nın dahil olduğu politika yapıcıları uzunca bir süre, gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek bir ekonomik büyüme için tasarrufları teşvik edici politikaların uygulanması gerektiğini belirtmişlerdir (World Bank,1993). Fakat daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda, tasarrufun ekonomik büyümenin öncüsü olduğunu belirten geleneksel görüşe şüpheyle bakmıştır. Carroll ve Weil (1994), Gavin, Hausman ve Talvi (1997), Agrawal (2001), Mohan (2006) tarafından yapılan çalışmalarda ekonomik büyümenin tasarrufların öncüsü olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ancak burada ortaya çıkabilecek soru, yeni gelişmeye başlayan ekonomilerde gerçekten de yüksek tasarruf oranlarının ekonomik büyümeyi teşvik edip etmediğidir. Doğu Asya ülkeleri tarafından yaşanan 1997 Asya Finansal Krizi, tasarrufların büyümeye

neden olduğu görüşünü savunan geleneksel görüşün geçerliliği ile ilgili daha fazla şüphe ortaya çıkarmıştır. Oysaki krizden önce bölge ülkeleri oldukça yüksek tasarruf oranlarına sahiplerdi. Doğu Asya ülkeleri yüksek oranda tasarrufa sahip olmalarına rağmen ekonomileri kriz ile çökmüş, yabancı sermayeye olan bağımlılıkları hafiflememiştir. Böylece, Doğu Asya ülkeleri için, Dünya Bankası' nın tasarrufları büyümeyi teşvik ettiği şeklindeki önerisin yanlışlığı kanıtlanmıştır (Anorou ve Ahmad, 2001:239-240).

Önde giden tüketim modellerinden “Sürekli Gelir Hipotezi” ve “Yaşam Süresi Hipotezi” de artan gelirin tasarrufları olumsuz oranda etkilediğini savunur. Özdeş kişilerin sınırsız bir yaşam süresi için tüketimlerini planladığı “sürekli gelir hipotezi” ve bireylerin gelecekte daha yüksek gelir elde etme düşüncesi ile daha fazla tüketeyeğini, bunun için de artan gelirin tasarrufu negatif yönde etkileyeceğini iddia eder. Fakat bu ikinci durum için, tüketim planı yapanların yaş grubu önemlidir. Buna göre daha genç olan grupların tasarruf eğilimi fazla iken, yaşlı gruplarda tasarruf eğilimi azalmaktadır (Schmidt-Hebbel, Serven, Solimano, 1996:90).

Alternatif bir açıklama ise, tam tersi yönde bir nedensellik olduğunu, tasarrufun kendiliğinden sermaye birikimine dönüştüğünü ve büyümeyi sağladığını, bunun da tasarruf büyüme ilişkisinde pratikte görülen pozitif korelasyonun açıklaması olduğunu iddia eder (Schmidt-Hebbel, Serven, Solimano,1996:91).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASARRUFA İLİŞKİN TEORİLER ve LİTERTÜR

TARAMASI

3.1. TASARRUF VE EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ

Ekonomi politikalarının öncelikli amacı, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve ülkenin zenginliğini arttırmaktır. Ekonomik büyümenin araçları ve kaynakları iktisat bilimi için genişçe bir tartışma alanıdır. Bunun yanında dış ticaret - ekonomik büyüme arasındaki ilişki de iktisatçılar arasında sıkça tartışılan bir konudur.

İktisat bilimi için ekonomik büyüme daima güncelliğini koruyan bir alan olmuştur. Bir ekonomide büyüme için üretim olmalıdır. Üretim, doğal kaynaklar, sermaye gibi üretim faktörlerinin, girişimciler tarafından teknoloji olanakları çerçevesinde bir araya getirilmesi sonucunda mal ve hizmete dönüşmesi gerçekleştirilir.

Ekonomik büyüme çoğunlukla, ekonomide yer alan tüm iktisadi varlıkların toplam gelirlerini gösteren, GSYH verileri ile ölçülür. GSYH bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Ekonomik büyüme genel anlamda; bir ekonominin üretim kapasitesinde sayısal olarak ölçülebilen genişleme ya da artışları tanımlayan kavram olarak kabul edilmektedir. Bu durumda büyüme daha fazla üretim yapılması anlamına gelir. Bu manada büyüme; üretim kapasitesindeki artışa paralel olarak ulusal gelirin artması şeklinde de yorumlanabilmektedir (Berber, 2006: 3). Bu tanıma göre ekonomik büyüme, bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen tüm mal ve hizmetlerde görülen artış denilebilir. GSYH, piyasa fiyatları üzerinden belirlenir bu sebeple ekonomik büyüme hesaplanırken, genel kabul gören yaklaşım, fiyat artışındaki etkiyi arındırmak ve reel GSYH üzerinden ekonomik büyümenin izlediği yolu çizmektir.

İktisat bilimi içinde ekonomik büyümeye konusu pek çok farklı değişkeni altında barındıran bir çalışma alanıdır. Çalışmanın bu kısmında tasarrufların çeşitli büyüme modellerinde oynadığı rol üzerinde durulacaktır. Büyüme modellerinde tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisine göre önemli bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu farkı göstermek için literatürde özellikle büyüme modellerinin iki önemli türü üzerinde

durulmaktadır. Bunlar Solow (1956) modeli ve Romer (1986) modelidir. Bu iki model tasarruf oranlarının büyüme modellerindeki rolü hakkında iki alternatif görüşü ortaya koymaktadır. İlk yaklaşımda (neoklasik model) tasarruf oranlarındaki bir artış, kişi başına hasılanın yeni durağan duruma geçiş sürecinde geçici olarak artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımda tasarruf-yatırım haddindeki artış ekonomik büyümeye yol açmamıştır. Alternatif modelde (içsel büyüme modeli) ise tasarruf oranlarındaki bir artış sadece durağan durumdaki kişi başına hasılayı arttırmaz aynı zamanda hasılanın büyüme oranını da artırır yani büyümeye neden olur. Bu iki görüş burada esas olarak Solow ve Romer büyüme modelleri ile açıklanmıştır. Bu modellerde tasarruf-ekonomik büyüme ilişkisi açıklanırken tasarrufların ve fiziksel sermaye birikiminin ekonomik büyümede önemli yer ettiği Harrod-Domar ve Ak tipi içsel büyüme modelleri de açıklanmıştır. Harrod-Domar (1939) büyüme modelindeki esas unsur sermaye birikimi iken, Solow (1956) sermaye birikiminin yanında teknolojik gelişmelerin de katkısı olduğu ileri sürülmektedir.

3.1.1.Klasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme

Klasik iktisatçılardan Adam Smith, David Ricardo, Robert Malthus ve Karl Marx' ın büyümeye ile ilgili görüşleri modern ekonomik büyüme teorisinin zeminin oluşturmuştur (Barro ve Sala-i Martin,2004:16). Klasik iktisatçılar ekonomik büyüme hakkında farklı yaklaşımlar sergilemekle birlikte, büyümenin asıl kaynağının sermaye birikimi olduğunu kabul etmişlerdir. Klasik İktisat' ın büyüme hakkındaki görüşleri birer büyüme modeli olma özelliklerini taşımamakla birlikte, ilk sistemli büyüme teorilerini oluşturmaları açısından oldukça önemlidir. Klasik çerçeve özünde dinamik bir nitelik taşır, ayrıca analizin kullandığı temel değişkenler, toplumsal ve kurumsal ilişkiler üzerinde odaklanan yapısal nitelikteki değişkenlerdir. Toprağın veri olarak alındığı sermaye ve iş gücünün yer aldığı klasik üretim fonksiyonunu kullanan klasik iktisatçılar, sermaye birikimi, kişi başına düşen gelir ve nüfus artışı, rekabet şartları, genel denge dinamikleri, iş gücü uzmanlaşması, yeni üretim metodlarının keşfinde teknolojinin rolü, azalan verimler yasası ve fiziki sermayenin oluşumuna katkısı gibi modern ekonomik büyüme teorilerinin temel olarak yer aldığı konularda genel ekonomik denge içerisinde “büyüme perspektifini” belirlemiştirler(Barro ve Sala-i Martin 2004:16).

Klasikler ekonomik büyümenin sürdürülebilir olmasında tasarruflara önemli rol biçmektedir ve ekonomide tam istihdam olduğu varsayımı temelinde tasarruf yatırım eşitliğinin de her zaman gerçekleşeceğini varsaymışlardır (Sancak ve Demirci, 2012:162). Elde edilen gelirin harcandığını ve eğer harcanmayan gelir varsa da bunun faiz mekanizması aracılığıyla ekonomiye tekrar kazandırılacağını varsayar. Faiz, sermayenin fiyatı olmakla birlikte tasarruf arzı ile yatırım talebi tarafından belirlenir. Tasarruf sahibine tüketimi ertelemesinin karşılığı olarak faiz bedeli ödenir. Bir başka ifade ile faiz, tasarrufun arz fiyatıdır (Barış,2014:18).

Tasarrufu, faiz haddinin bir fonksiyonu olarak kabul eden Klasik görüş, tasarruf ile faiz oranı arasındaki ilişkiyi zaman tercihi yani bugün tüketmektense yarın tüketmeyi tercih etmek ve ya bugünkü tüketimden kaçmanın artan zahmeti gibi çeşitli kavramlar ile kurmuş ve tasarruf arzı ile faiz arasında doğru yönlü ve artan bir ilişki olduğu kabul edilirken, yatırımların faiz oranlarından olumsuz bir biçimde etkilendiği yani negatif yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilmektedir (Savaş, 1984:18, Bilgili, 2014:53).

Klasik iktisada göre tüketim ve yatırım aynı şeydir ve ikisi aynı zamanda gerçekleşir. Talep edilen sermaye yatırıma dönüştürüleceği için girişimcinin sermaye talebi aynı zamanda yatırım talebi anlamına da gelmektedir. Tasarrufları arttırmanın bedeli tüketimden vazgeçmektir ve bunun mükâfatı olarak faiz getirisi alınır. Sonuçta girişimciler tüketicilere ödedikleri faizin bedeli değerinde onların tasarruflarını alarak yatırıma dönüştürmekte ve bu şekilde ekonomideki denge hali devam etmektedir. Süreç bu şekilde işlediği için tasarrufları arttırmanın yolu faizleri yüksek tutmaktan geçmektedir. Bu durumda faiz oranı, tasarrufla pozitif yatırımla ise negatif ilişki içinde olup tasarruf ve yatırımı eşitleyen bir unsurdur (Barış,2014:18).

Klasiklerin tasarrufa önem vermesindeki bir başka neden ise enflasyondur. Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken yatırımların tasarruflar dışında borçlanma ve ya para basma gibi parasal kaynaklar ile finanse edilmesi fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olacaktır. Bu sebeple ekonominin büyümesi ve kalkınabilmesi için önce tasarruf yapılması bir koşuldur. Çünkü sermaye birikimi tasarruf ile artarken, yanlış irade ile azalmaktadır. Bu sebeptir ki klasikler hem zorunlu olmayan tasarrufların hem de zorunlu tasarrufların arttırılabilmesi için çeşitli politikaların uygulanması gerektiğini vurgularlar.

3.1.1.1. Adam Smith Modeli Büyüme Teorisi

Klasik iktisadın kurucusu Adam Smith, ekonomik büyümeye dair görüşlerini 1776 yılından yayımlanan “Ulusların Zenginliğini” adlı eserinde açıklamıştır. Adam Smith’ e göre ekonomik büyümenin kaynağı ne Merkantilistlerin savunduğu gibi kıymetli maden birikimi ne de Fizyokratların savunduğu gibi topraktır. Smith’ e göre ‘Her Ulusun yıllık emeği, o ulusun bir yıl içinde tükettiği yaşam için gerekli olan maddelerin tümünü sağlayan esas kaynaktır. Bu kaynak ya işçinin o süre içinde ürettiklerini ya da o üretilenler ile başka uluslardan satın alınanları ihtiva eder (Smith,1776:104). Dolayısıyla Adam Smith için ulusların zenginliği yaşam için gerekli olan mal ve hizmetlerin arzının bol veya kıt olmasına bağlı iken, bu arzı temin eden en temel kaynak ise insan emeğidir.

Adam Smith’e göre ekonomik büyüme emek verimliliğine dayanır. Emek verimliliğinde meydana gelen artış, zenginlik artışıdır ve tüm ulusları zenginleştiren de budur. Adam Smith emek verimliliğindeki artışı iş bölümüne dayandırmakta ve Ulusların Zenginliği adlı kitabında da bu konu ile ilgili örnekler vermektedir. Bu örneklerden en ünlüsü toplu iğne üretim süreci ile ilgili olandır. ‘İşçiler birbirine bağlı olmadan ayrı ayrı çalışsalar, bu belirli iş için yetişmemiş olsalar, bunlardan her biri günde teker teker kuşkusuz ki, belki tüm gücünü kullanarak, yirmi iğne belki tek bir iğne bile yapamayacaklardı. Yani yaptıkları bu çeşitli işlemlerin elverişli bölümü ve birleşimi sonucu şimdi başardıklarının iki yüz kırkta birini muhakkak, dört bin sekiz yüzde birini, ihtimal ki yapamayacaklardı. Sanayi devriminin başlarında meydana gelen üretim sürecindeki değişiklikler ve çarpıcı ekonomik büyüme Smith’ in düşüncelerinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Smith’ in oluşturduğu bu büyüme modeline göre, ekonomik yapıdaki örgütsel iş bölümüne dayalı olarak teknolojik ilerleme sağlandığında, bu emeğin verimliliğinin de artmasına sebep olacaktır. Emeğin verimliliğindeki bu artış da, ekonomideki hasıla artışına dolayısıyla da ülkenin ekonomik yapısında bir zenginleşmeyi ve refah artışını sağlayacaktır. Ekonomik yapı bu rasyonel ve dengeli iş bölümü sayesinde daha büyük bir pazar yapısına kavuşarak büyüme trendine girecektir(Smith,1776:7-22). Adam Smith iş bölümünü tetikleyen unsurun pazar büyüklüğü olduğunu iddia eder. Buna göre herhangi bir toplumdaki üretim seviyesi verimli emekçilerin sayısına ve verimlilik düzeyine bağlıdır. İş bölümünün ölçüsünü etkileyen iki unsur vardır. İlki yaygın uzmanlaşmanın gerçekleşebilmesi için gelişmiş bir

piyasa veya ticari mübadele ekonomisinin olmasıdır. Pazar ekonomisinin olduğu yerde de uzmanlaşma derecesi pazarın büyüklüğü ile bağlantılı bir haldedir(Hunt,2005:92).

Smith'in ekonomiye ilişkin bu iyimser yaklaşımları büyüme konusunda da kendini göstermiştir. Tasarrufun ekonomik büyüme sürecinde ne kadar önemli olduğunu bireyin davranışından yola çıkarak ifade eden Smith' in, Ulusların Zenginliği adlı eserinde baştan sona odaklandığı esas nokta “tutumluluk ve iyi davranış”, tasarruf etme ve yatırım yapma, mübadele ve iş bölümü, eğitim ve sermaye birikimi ile yeni teknoloji vasıtası ile bireyin durumunun iyileşmesini savunur (Skousen,2014:37). Smith bireylerin bencil ve çıkar duygularının varlığını kabul etmiş fakat, bu bencilliklerin yarattığı toplumsal sonuçların olumlu olduğunu kabul ederek, bireylerin davranışlarını etkileyen şeyin sadece bireyin çıkarı olmadığını, toplumun da bu eylemlerden olumlu etkilendiğini düşünmüştür (Kesici, 2010: 89). O halde kişinin sermayesi yalnızca yıllık gelirinden ve ya kazancından arttırdıkları ile büyüyebileceğinden, toplumun sermayesi de ancak bu yolla çoğalabilmektedir. Sermaye artışına doğrudan sebep olan şey, çalışma, tutumluluğun biriktirdiği nesneyi sağlamaktır. Ama çalışma kişi ne elde ederse etsin, eğer tutumluluk sayesinde arttırılıp biriktirilmezse, sermayenin hiçbir zaman büyümeyeceğini ifade eden Smith, tasarrufun tutumluluk sonucu artacağını ve ekonominin bu şekilde büyüyeceğini ifade etmiştir (Smith,1776:277). Bu düşünceye göre ekonominin bir duraklama veya kriz yaşamadan istikrarlı büyümesi için sınıfsal çatışma gibi engeller söz konusu değildir. İş bölümü ve verimliliği büyüme için ön şart kabul eden Smith, bu amaçla gelişmiş bir Pazar siteminin yanında bu pazarın da yeterince büyük olması gerektiğini savunur. Bu noktada Smith ekonomik büyüme için dış ticareti önemli bir konuma yerleştirir.

Smith ekonomiyi olumlu yönde analiz etmesine rağmen ona göre de büyüme sonsuz değildir. Adam Smith' e göre sermaye birikiminin temelinde kâr unsuru yatmaktadır. Dolayısıyla gelirin tüketim ile tasarruf arasındaki bölüşümünde sermaye sahibi kâr elde etme güdüsü ile hareket eder. Bir ülkede sermaye birikimi yeterli düzeye ulaştığında faiz oranları düşecektir. Ancak sermayedarlar arasındaki artan rekabet ile kâr haddinde bir azalma meydana gelecektir. Diğer taraftan sermayedarların kıt olan emek faktörüne olan talep artışları sebebiyle ücret haddi yükselecektir. Bu seviyeden sonra,

kârlılık azalacağı için sermaye birikimi duracak ve ekonomide resesyona¹¹ yaşanacaktır. Kişi başına gelire bağlı olarak artan nüfus sabitlenecektir. Ekonomik büyümeyi teşvik eden döngü kendisini bu biçimde tekrarlayacaktır (Taban,2008:26-28).

3.1.1.2.David Ricardo Modeli Büyüme Teorisi

Klasik büyüme teorisi çok sayıda klasik düşünürün fikrini yansıtmaktadır. Bununla beraber teoriye, özellikle başlangıç niteliğinde en önemli katkıyı David Ricardo yaptığı için klasik büyüme teorisi, çoğunlukla Ricardo modeli başlığı altında incelenir (Han ve Kaya,2008:32). Klasik okul iktisatçılarından Ricardo, diğer klasik iktisatçılar gibi tımdengelime yönelmiştir. Ricardo' ya göre iktisat biliminin konusu, toplumu oluşturan üç sınıf toprak sahibi, toprağın işlenmesi için gerekli sermayeye sahip olan sermaye sahibi ve toprağı işleyen işçiler arasında bölüşümü düzenleyen yasaların belirlenmesi ile oluşmaktadır (Ricardo, 1817:9) Bu noktada Ricardo, Adam Smith' in büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkiyi açıklamada yetersiz kaldığını iddia eder ve bu ilişkinin incelenmesinin ekonomi politığının temel amacı olduğunu belirtmektedir(Ricardo,1817:17). Teoriye göre gelir, üretim faktörleri arasında emeğe karşılık ücret, doğal kaynaklara karşılık rant ve kapitalistlerin girişimciliğı karşısında kâr biçiminde dağılmaktadır. Ricardo ' ya göre kapitalistler, arazileri arazi sahiplerinden kiralarlar ve daha fazla kâr elde etmeye çalışırlar (Ricardo, 1817:9). Sonuç olarak birikim ve iktisadi büyüme süreci içinde bölüşümün dinamik olarak incelenmesi, Ricardo' nun analizinin temel sorusu olarak görülmektedir. Bu bağlamda Ricardo' nun analizinde iktisadi büyüme süreci ön plana çıkmaktadır.

Ricardo' nun rotasının özünde, dış dünya ve insan davranışları hakkındaki öncüllerden sadece mantık yolu ile sonuçlar çıkarmaya dayanmaktadır. Ricardo' nun büyüme modeli, azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı üzerine kurulmuştur. Bu sebeple Ricardo' nun modelinde tasarruf; ya artan gelirden ya da ayrılan kısım ya da azalan tüketim şeklinde tanımlanmaktadır (Kazgan,1997: 90).

¹¹ Resesyona, ekonomik faaliyetlerin durgunlaştığı inişlerdir (Parasız, 2006:10).

3.1.1.3. Thomas Robert Malthus Modeli Büyüme Teorisi

Thomas Malthus (1978), David Ricardo' dan üç yıl sonra yayımladığı “Ekonomi Politğin İlkeleri” adlı eseri ile kendinden önceki Klasik iktisatçıların arz yönlü bakışlarından bir adım ileri giderek, ekonomide “efektif talep noksanlığı-genel bolluk” olması durumunu da incelemiştir. Nüfus konusu dışında her konuda David Ricardo ile farklı düşünen Malthus, nüfus artışının geometrik hız ile, ekilebilir toprak miktarının ise aritmetik hız ile arttığını iddia eder. Bu sebeple teori, eşitliğin arz yönünün (gıda üretimi) kontrol edilmesi kadar, talep yönünün de (çocuk sayısı) denetim altında tutulması gerektiğini, hatta bu konuda politika yapıcılarının politika geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Malthus,1978:364).

Adam Smith gibi Malthus da tasarrufun sermaye birikimi için gerekli olduğunu belirtmiştir. Malthus tutumlu bir kişinin gelirinin belli bir kısmını tasarruf ederek bunu sermayesine ekleyeceğini ve bu sermayeyi ya kendisi ya da bir başkasına ödünç vererek üretken emeğin yaşamını sürdürmesinde kullanacağını, bunun da devletin yararın olacağını iddia eder. Tasarruf ve gömülemeyi birbirinden ayıran ve tasarrufu öven Malthus, aşırı tasarruf eğiliminin de üretimi yok edeceğinden dolayı ekonomi üzerinde olumsuz etkisi olacağını belirtmektedir (Savaş,2007:353-354).

Thomas Malthus, ekonomide meydana gelen reel hasılayı ise toprak ve işgücüne bağlamıştır. Ancak toprak miktarı sabit olduğu için, reel hasıla nüfus artışına bağlı olarak artacaktır. Malthus, iktisadi büyümeye ilişkin faktörleri nüfus artışı, tasarruf artışı, toprağın verimliliği ve teknolojik yenilikler olarak dört temel noktada özetlemiştir (Özgüven, 1991: 76-79; Deliktaş, 2001:92-102; Ricardo,1817:359-383).

Thomas Malthus, teknolojik yeniliklere (makineleşmenin üretimdeki etkisine) bağlı olarak, bir talep artışı olacağını ve dolayısıyla yeni pazarlara gereksinim duyulacağını belirtmiştir. Bu sebeple, seri üretim ve sanayileşme, kentleşme ve göçün üretim sürecindeki önemine değinmiştir (Berber,2006:69). Bununla birlikte Malthus, Ricardo gibi kötümser bir bakış açısı ile ekonominin durgunluğa gireceğini arz-talep dengesizliği durumu ile açıklar. Malthus, Say Yasasının sadece ürün talebinin otomatik olarak yatırım ve arzı karşılayacağını, yalnızca yatırım ve arzın otomatik olarak ürün talebini karşılamada yeterli olacağı görüşünü reddeder. Mathus' a göre talep alışkanlıklar ve zevkler sebebiyle yavaş uyarlanır. Dolayısıyla üretimde meydana gelen hızlı bir artış

talepte hemen karşılığını bulamayabilir. Bunun yanı sıra, karlar yükselişe geçtiğinde kapitalistler gelirlerinin daha azını harcama ve daha fazlasını tasarruf etme eğilimine girerler. Tasarruf artışı da daha fazla emek istihdamına yol açar ki bu da daha fazla üretim yapılması anlamına gelir. Fakat bu mallara yönelik efektif talep, bu fazla olan arza hemen uyarlanamayacağı için bu süreç mal fiyatlarının ve karların düşmesi ile sonuçlanır(Malthus,1978:314-322).

Thomas Malthus, ekonomide her daim üretim ya da tüketim fazlası durumu ile karşılaşılabileceğini belirtirken, ekonomik büyümeye ilişkin politikasını da şu sözler ile açıklamaktadır: “Bu iki aşırı durumun arasında bir orta nokta olmalı gerekmektedir. Politik iktisadın imkanları ile bu noktayı tespit etmek pek mümkün olmasa da, üretim gücünü ve tüketim isteğini dikkate alarak zenginlik artışının en üst düzeyde teşvik edileceği bir nokta bulunmalıdır” (Malthus,1978:7).

3.1.2. Keynesyen İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme

1929 Dünya Ekonomik Krizinin yıkıcı etkisi modern ekonomik büyüme kuramlarının gelişmesinde itici güç olmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerde görülen yüksek işsizlik oranları ve GSYH’ larındaki keskin düşüşler ile girdikleri resesyona iktisatçıları farklı çıkış yolları aramaya yöneltmiştir. Bu dönemde ortaya koyulan görüşler, Keynes’ in Genel Teorisi’ nin hem kısa döneme ait bir teori olmasının hem de sermaye stokunun sabit kabul edilmesi sebebiyle bu statik teorinin bir büyüme teorisine dönüştürülmesi için dinamikleştirilmesi gerektiğine işaret etmişlerdir. Keynesyen görüşleri bir büyüme modeline Harrod (1939) ve Domar (1947) dönüştürmüştür. Harrod ve Domar’ ın geliştirdikleri modeller, söz konusu bu iki iktisatçının çalışmalarında benzer varsayımları kullanmaları ve benzer sonuçlara ulaşmaları sebebiyle büyüme literatüründe birlikte anılmalarına yol açmıştır.

3.1.2.1. Keynes Modeli Büyüme Teorisi

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasında başta İngiltere ve Amerika olmak üzere çoğu sanayi ülkesinde o zamana kadar eşi benzeri görülmemiş ekonomik kriz yaşanmıştır. İngiltere’ de 1921’ de başlayan ekonomik kriz bir süre duraksamasına rağmen 1929

yılında Amerika' yı da etkisi altına alarak daha büyük bir ekonomik buhrana sebep olmuştur (Barber,1991:235). Bu dönemde yaşanan krizlere kadar geçerliliğini koruyan Klasik İktisat karşılaşılan sorunlar karşısında yetersiz kalmaya başlamıştır. Klasik İktisat Teorisi' nin temel hipotezlerinden olan “tam istihdam” fikrine karşılık o dönemde yaygın bir işsizlik ortaya çıkmıştır (Taban,2008:87). Bu dönemde Klasik İktisat Teori' sinin temel dayanaklarını eleştiren bir tarzda ortaya çıkan Keynes 1936 yılında ekonomi alanında meşhur olan İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eserini yayımlamıştır.

Keynes, Klasik İktisat'ın savunduğu “her arz kendi talebini yaratır “ düşüncesine karşılık; arzın kısa dönemde değişebilir olduğu durumlarda talebin arza göre değil, arzın talebe göre belirlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Klasik Teori' nin “devletin ekonomiye müdahale etmemesi” anlayışının tam aksine, talebi canlandırmak için devletin ekonomiye müdahalesini meşru görmüştür. Bu duruma birçok faktör etken olmakla birlikte, ana neden toplam talep yetersizliğidir (Han,2006:4). Ayrıca John Maynard Keynes, Neoklasik iktisatçıların ekonominin kendiliğinden tam istihdamda dengeye geleceği yönündeki görüşlerine de karşı çıkmış ve tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu, bilhassa gelişmiş bir ülke için genel durumun eksik istihdam dengesi olduğunu ileri sürmüştür (Haliloğlu,2011:25). İşçiler cari ücrete razı oldukları halde, işsiz kaldıklarına ve sanayi kuruluşları da talep yetersizliği yüzünden boş kapasite ile çalıştıklarına göre, bu bir eksik istihdam dengesidir (Savaş,2007:757).

Keynes' e göre milli geliri, dolayısıyla da istihdamı belirleyen unsur “efektif talep” tir. Keynes' in ilgilendiği temel konu, Neoklasik iktisatçılarındaki gibi kaynakların alternatif kullanım alanları arasında nasıl dağıtılacağı değil, kaynakların tümünü kullanmanın mümkün olup olmadığıdır (Savaş,2007:753). Ekonomideki faaliyet hacmi, toplam üretime yani toplam arza olan efektif talep, ekonominin üretim kapasitesi altında faaliyet göstermesine ve dolayısıyla gayri iradi işsizliğe neden olur. Keynes' in Genel Teori' sinde Say Yasası geçerli değildir.

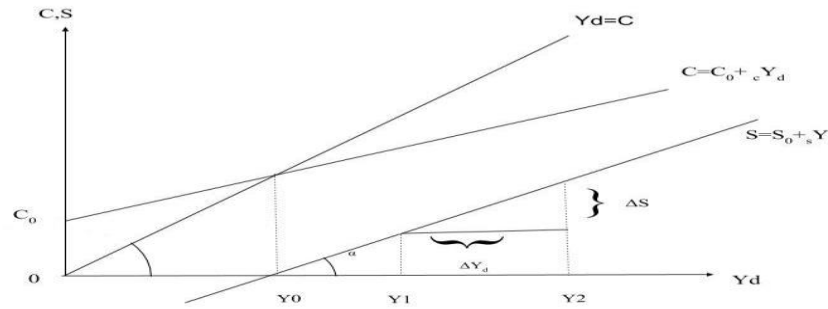
Keynes' in Genel Teori' deki analizi kısa dönem dengesi sorunlara yönelmekte ise de, aynı zamanda dinamik bir büyüme teorisinin iki temel değişkeni olan yatırım ve tasarrufları içermektedir (Şiriner ve Doğru,2005:164). Keynesyen Teori' de iktisadi büyüme zaman faktörü dikkate alınmadan makro değişkenlerdeki hareketlerin etkilerini çözmeye yönelik olan “statik analiz” çerçevesinde ele alınmıştır. Ayrıca Keynes

ekonominin durgunluk halinin sona ermesi için iktisadi büyümenin sağlanması, iktisadi büyümenin başlaması için de “toplam talep” ve “yatırımların” oluşturulması gerektiğini ifade eder (Yılmaz,2006:87). Keynesyen teoride her arz kendi talebini yaratır, bu sebeple asıl olan talep cephesidir ve ekonominin canlandırılması da denetlenmesi de talep politikaları ile gerçekleştirilebilir (Eğilmez ve Kumcu,2002:22). Ayrıca Keynes, yatırımlar için sadece uyarılmış yatırımlar değil aynı zamanda otonom yatırımların da çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Otonom yatırımlar çarpan etkisi ile ekonomide daha fazla bir etkiye sebep olacak ve bu sayede yatırım ile toplam talebin artması beklenecektir (Yılmaz, 2006: 58). Artan talep stokları eritip yatırımları teşvik edecektir. Büyümeyi hızlandıran bu olgu ile ekonomi tam istihdam seviyesine doğru ilerleme kaydedecektir (Taban,2008:46).

Neoklasik teori, tasarrufun sadece salt gelir sağlama yönüne önem verirken, Keynesyen teori kullanım değeri yönüne önem vererek tasarrufun faiz oranının artan bir fonksiyonu olduğunu değil, gelirin artan bir fonksiyonu olarak kabul etmiştir (Akat, :170).tasarruf, marjinal tasarruf eğilimi vasıtasıyla, kullanılabilir gelire bağlıdır. Keynes’ e göre genellikle insanlar gelirleri arttığında tüketimlerini de artırırlar. Fakat tüketimde meydana gelen bu artış gelirden meydana gelen artış kadar değildir. Bir başka deyiş ile gelir arttıkça tasarruf da artmaktadır. Bu bağlamda Keynes’ in tasarruf fonksiyonunu $S=f(Y)$ şeklinde gösterilebilir. Keynes’ e göre gelir miktarı mutlak olarak yükseldiği vakit, gelir ile tüketim arasındaki fark genel kural olarak genişler (Keynes,1936:61-64). Bu yüzden gelir arttıkça, gelirin daha önemli bir kısmı tasarruf olarak ayrılacaktır.

Keynes, Adam Smith’in tasarrufları arttırarak sermaye birikimi yolu ile ekonominin büyüyeceği fikrine karşı çıkmıştır. Çünkü Keynes’ e göre tasarruflarda meydana gelen bir artış geliri daraltır ve ekonomik büyüme düşürür. Tüketim yatırımları teşvik etmek için üretimden daha önemlidir(Skousen,2014:378). Keynes, tasarrufların sadece mevcut harcanabilir gelire yani cari gelire bağlı olduğunu varsayar ve bu görüş “Keynesyen Mutlak Gelir Hipotezi” olarak adlandırılır. Fakat hane halkı tasarrufunu açıklayan daha sonraki hipotezler ise tüketim ve dolayısıyla tasarrufların sadece mevcut gelire değil, geçmiş dönem tüketim alışkanlıklarına, önceki dönem ve gelecekteki gelir düzeylerine, sürekli ve geçici gelire de bağlı olduğunu savunmuşlardır.

Keynesyen teoriye göre gelir miktarı ile tasarruf arasındaki bu fonksiyonel ilişki aynı yönlüdür. Keynes, tasarruf ile harcanabilir gelir arasındaki bu ilişkiyi tasarruf fonksiyonu olarak adlandırmış ve buradan hareketle tasarruf ve gelir ilişkisini açıklamıştır. Bireyler, harcanabilir gelirlerinin olmadığı durumda dahi yaşamlarını sürdürebilmek için harcama yapmak zorundadırlar. Bu harcama için gerekli olan para ya geçmiş tasarruflar kullanılarak ya da borçlanma yolu ile karşılanacaktır. Dolayısıyla bireyler belirli bir gelir seviyesine ulaşıncaya kadar tüketim harcamaları gelir düzeylerinden yüksektir. Harcanabilir gelir ile tüketim miktarı arasındaki tüketim lehine ortaya çıkan bu fark “negatif tasarruf” olarak adlandırılmaktadır. Harcanabilir gelir ile tüketimin birbirine eşit olduğu noktadan sonra ise gelir tüketimin üzerine çıkmaktadır ki bu defa harcanabilir gelirin bir kısmı tasarruf (pozitif tasarruf) edilmektedir.

Şekil 1: Tasarruf Fonksiyonu (Barış,2014:21).

Marjinal tasarruf eğilimi ($\Delta S/\Delta Y_d$), tasarruf fonksiyonunun eğimi olan α ' ya eşittir. Bir ülkedeki harcanabilir gelir düzeyi yükseldikçe marjinal tüketim eğilimi ($\Delta C/\Delta Y$) düşmekte ve daha fazla tasarruf edileceği için, marjinal tasarruf eğilimi yükselir. Ayrıca harcanabilir gelir düzeyi arttıkça, harcanabilir gelirin ne kadarlık kısmının tasarruf edildiğini gösteren ortalama tasarruf eğilimi de artmaktadır.

Keynes, tasarruf ve yatırım yapan gruplar farklı olduğu için kişilerin tasarrufları ile işletmelerin yatırımlarının aynı nedenlere dayandığı şeklindeki klasik yaklaşımı reddetmiştir. Tasarruflar, toplumun tasarruf eğilimine bağlı iken yatırımlar ise yatırım eğilimi tarafından belirlenmektedir.

Keynes, Klasiklerin iddia ettiklerinin aksine, bireylerin faiz kazancı dışında tasarrufta bulunmalarının pek çok nedeni olduğunu söylemiştir. Bireyleri tüketimden alıkoyup tasarruf yapmaya teşvik eden nedenleri şu şekilde sıralamıştır (Keynes,1936:99-100).

- İhtiyat güdüsü.
- Hayat boyu tasarruf güdüsü.
- Zamanlar arası ikame.
- Yaşlılık döneminde yüksek gelire sahip olma arzusu.
- Ne şekilde hareket edeceği konusunda bilgisi olmasa da bağımsızlık ve belli işleri başarabilme duygusunu tadabilme.
- Spekülatif amaç ile ilgili projeleri gerçekleştirebilmek amacıyla hareket kabiliyeti kazanma.
- Miras güdüsü.
- Cimrilik duygusunu tatmin edebilmek yani akıldışı ve ısrarlı bir biçimde harcama yapmaktan kaçınma.

Keynes, bireyleri tasarrufa teşvik edici unsurları bu şekilde sıraladıktan sonra beklenmedik olağan üstü durumlar dışında belli bir gelirden yapılacak tasarruf miktarının, tasarruf eğilimini belirleyen subjektif faktörlerin çok yavaş değişeceğini iddia ettiği için, oldukça istikrarlı bir ilişki halinde gelire bağlı olacağını öne sürmüştür (Keynes,1936:101-102).

Özetle Keynesyen görüş, tasarrufları ve dolayısıyla sermaye birikimini gelirin bir fonksiyonu olarak kabul ederken, kişilerin gelirlerinde artış meydana geldikçe de gelirden tasarrufa ayrılan miktarın artacağı fikrini savunmaktadır. Bu durumda, yüksek gelir seviyelerinde gelirin tasarruf ayrılan payı yüksek iken, düşük gelir seviyelerinde ise tasarruf oranı düşük ve hatta negatif durumda olabilir. Dolayısıyla yüksek gelire sahip olanların tasarruf eğilimi düşük gelirlilerin tasarruf eğiliminden daha yüksektir (Ayers ve Collinge,2005:198-200).

3.1.2.2. Harrod- Domar Modeli Büyüme Teorisi

Keynes' in Genel Teoride sermaye birikimini ve dolayısıyla da iktisadi büyümeyi tümüyle ihmal eden statik analiz geliştirmiş olması, Genel Teori' nin basımından bir yıl sonra Roy F. Harrod (1937) tarafından “Bay Keynes ve Geleneksel Teori” başlıklı makalede eleştirilmiş ve söz konusu makale Harrod' un (1939) “Dinamik Teori Üzerine Bir Deneme” başlıklı makalesinin hareket noktasını oluşturmuştur. Harrod Dinamik Teori' de yatırımın toplam talep yanında sermaye birikimi üzerindeki etkisini de hesaba katarak, piyasa mekanizmasının büyüyen bir ekonomide otomatik olarak tam istihdamı sağlamanın mümkün olup olmadığını, Keynes' in büyümeyen - statik bir ekonomi itibariyle ileri sürdüğü tezin büyüyen – dinamik bir ekonomide geçerliliğini araştırmıştır¹²(Ünsal,2007:83-84). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerikalı ekonomist Evsey D. Domar (1946, 1947) tarafından Harrod modeline çok benzeyen bir analiz geliştirilmiştir. İki analizin birbirlerine çok benzemesi söz konusu iki modelin Harrod-Romer modeli olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Harrod- Domar modelinde Keynesyen düşünce sistemi kendini göstermektedir. Buna göre, kapitalist sistemin kararsız bir yapıya sahip olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu kararsız yapıda, girdiler arasındaki ikame oranının küçük kabul edildiği bir üretim fonksiyonuyla resmedilmektedir. Kapitalist sistemin bu kararsız yapısındaki aksaklıkların önlenmesi amacıyla kaçınılmaz olarak, planlamacı ve müdahaleci devlet politikaları söz konusudur.

Harrod – Domar büyüme modeli, üretim faktörlerinin ikame edilemez olduğunu ve yatırım kararlarının, beklenen mal ve hizmet taleplerinin bir fonksiyonu olduğunu kabul eder. Bu çerçevede modelin ulaştığı önemli bir sonuç ise, ölçüğe göre sabit getirinin ve yatırımcıların gelecekteki mal ve hizmet taleplerine göre şekillenen, bağımsız bir yatırım fonksiyonunun varlığı durumunda, kapalı bir ekonomide dengesiz bir büyüme politikasının oluşacağıdır. Ayrıca model, hükümet politikalarının uzun dönem büyüme performansını etkileyebileceğini iddia etmektedir. Modelin yüksek makroekonomik

¹² Her yatırımın ekonomi üzerinde iki etkisi bulunmaktadır. İlki Keynesyen analizde olduğu gibi çoğaltan etkisi sonucu yatırımların milli gelirden sağladığı artıştır. İkincisi ise, yapılan yatırımların başta yatırım mallarına (makine vb) ve alt yapıya yönelik olması sebebiyle, daha büyük bir üretim gücü sağlması, yani ülkenin üretim kapasitesinin artmasıdır (Dinler, 2005:540).

performansı için gerekli gördüğü koşullar başlıca dört madde ile sıralanmıştır (Vaitsos,2003: 21).

- Yüksek yatırım/ Tasarruf oranı
- Yüksek sermaye verimliliği
- Sermaye mallarına katkıda bulunabilecek ileri teknolojik gelişim
- Fert başına düşen gelirden artış amacı ile düşük nüfus artışı.

Harrod- Domar modeli, üç temel varsayım üzerine kurulmuştur. Modelde sırasıyla, sermaye ve emek girdileri arasında ikamenin olmadığı dolayısıyla da hasılanın sermaye ve emek girdilerininin sabit bir oranda kullanılması suretiyle üretildiği anlamına gelen bu varsayım, planlanan tasarrufun hasılanın sabit bir oranı olması nedeniyle marjinal ve ortalama tasarruf eğilimlerinin eşit olduğu ve son olarak da emek arzının dışsal olarak belirlenen n gibi sabit bir hızla büyüdüğü varsayılmaktadır ¹³. Ayrıca sermaye aşınmamaktadır, bu varsayım altında sermaye stokunda meydana gelen artış yatırıma eşittir (Ünsal,2007: 84-88). Bu varsayımlar altında model toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişkileri açıklayarak, ekonominin büyüme hızını belirlerken “marjinal tasarruf eğilimi” ve “sermaye hasıla katsayısı¹⁴” şeklinde adlandırılan iki kavrama dayanmaktadır. Ekonomide yatırımların tasarruf hacmine eşit olduğu durumda, ekonomi marjinal tasarruf eğilimi sermaye hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda büyüyecektir. Büyüme oranı “ $\Delta Y/ Y$ ”, marjinal tasarruf eğilimi “ s ” ve sermaye hasıla katsayısı “ v ” olarak ifade edildiğinde, ekonomideki büyüme s/v kadar olacaktır. O halde büyüme oranı $\Delta Y/Y = s/v$ biçiminde yazılabilir. Bu ifade, bir ekonomide büyüme oranı sermaye hasıla oranı ile marjinal tasarruf eğilimine bağlı olduğu anlamına gelmektedir. Harrod’ a göre bu oran arzu edilen büyüme oranıdır ve aynı zamanda ekonominin dengeli büyümesini temin etmektedir. Büyüme marjinal tasarruf oranı ile doğru, sermaye hasıla katsayısının değeri ile ise ters orantılıdır. Bu ilişkiye göre, bir ekonomideki marjinal tasarruf eğilimi ne kadar büyük ve sermaye hasıla katsayısı ne kadar küçük ise, o ekonomideki büyüme hızı o derece büyük olacaktır.

¹³ Harrod, uzun dönem tasarruf fonksiyonunu kullandığı için ortalama ve marjinal tasarruf eğilimini birbirine eşit varsaymıştır (Savaş, 2007: 820).

¹⁴ Sermaye hasıla katsayısı, ekonomide bir birimlik hasılayı elde edebilmek için ne kadarlık yatırım yapılması gerektiğini göstermektedir.

Harrod- Domar büyüme modelinde üç büyüme kavramından bahsedilir. Fiili büyüme oranı (G), gerekli büyüme oranı (G_w) ve doğal büyüme oranı (G_n). Fiili büyüme oranı, dönem sonunda gerçekleşen (ex-post) bir değer olup ekonomide fiilen var olan hasıla büyüme oranı anlamına gelmektedir. Yani fiili büyüme oranı içinde, üretim artışından meydana gelen sermaye oluşumunun dönem sonunda çıktının tasarruf edilen kısmına eşitliği söz konusudur. Bu durumda Harrod' un Keynes modelinden ayrıldığı nokta, otonom yatırım yerine uyarılmış yatırımın ve dolayısıyla çarpan yerine hızlandırıcı kavramının esas alınmasıdır. Ayrıca kapitalist sistemin sürekli olarak bir ekonomik dengesizlik içinde bulunacağı da vurgulanmaktadır. Domar modelinde ise, yatırımın iki yönlü etkisinden bahsedilir. Buna göre yatırımlar ekonomide hem üretim kapasitesini genişletici hem de gelir arttırıcı bir etkiye sahiptir. Bu Keynesyen teoriyi dinamik yapan en önemli nitelik olarak görülmektedir (Yardımcı, 2006:21). Gerekli büyüme oranı, gerçekleştiğinde herkesin memnun kalacağı, tasarruf-yatırım eşitliğinin sermayenin tam kullanımı ile gerçekleşmesini sağlayan hasıla-büyüme oranıdır. Dengenin sağlanması için ise fiili büyüme oranının gerekli büyüme oranına eşit olması gerekir. Eğer fiili büyüme oranı gerekli büyüme oranından büyük ($G > G_w$) ise, ekonomi planlananın üzerinde bir performans gösterir ve gelir artar. Artan gelir, zincirleme etkiler sonucu tüketimi, tasarrufu ve yatırımı uyarırken ekonomi sürekli olarak genişleyen bir sürece girer. Eğer tam tersi durum gerçekleşir ve fiili büyüme oranı gerekli büyüme oranından küçük ($G < G_w$) olursa da, ekonominin performansı planlanın gerisinde kalır ve süreli daralan bir sürece girer. Doğal büyüme oranı ise, nüfus artış hızı ve teknolojik gelişmelerin izin verdiği büyüme oranı olarak ifade edilir (Harrod, 1939). Model, ekonominin yalnızca dinamik denge koşulu yerine getirildiğinde ($G = G_w = G_n$) ekonominin istikrarlı bir biçimde büyüyebileceğini öne sürmektedir. Diğer durumlarda, ekonomi denge durumundan uzaklaşacaktır. Harrod ekonominin denge durumundan uzaklaştığı bu durumu “karasızlık ilkesi” olarak ifade etmiştir. Harrod' un karasızlık ilkesi olarak adlandırdığı bu durumu ekonomistler “bıçak sırtı” durumu olarak tanımlarlar.

Modelde, emek girdisinin gereğinden fazla olduğu varsayımından hareketle üretimi sınırlayan tek unsur sermaye girdisidir. Sermaye–hasıla oranı (v) sabit iken, (s) tasarruf haddi ne kadar yüksek olursa hasılanın büyüme hızı da o kadar yüksek olacaktır (Ünsal, 2007:93-94). Bu sebeple, modelde tasarruflara önemli görevler yüklenmiştir. Tasarruflar, ekonomik dengenin sağlanması için ayar yapan durumundadır. Eğer

ekonomide tam istihdamın devam etmesi isteniyorsa, yatırımın, sermayenin marjinal etkinliği ve hızlandırıcı gibi değişkenlerin tasarruf eğilimine ayak uydurmaları gerekmektedir (Peterson,1976:401).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında az gelişmiş ülkelerin sorunlarını inceleme altına alan iktisatçılar bu ülkelerde emeğin tarım kesimindeki işgücü fazlası sebebiyle gerekenden daha fazla olduğunu kabul etmişler, buna bağlı olarak az gelişmiş ülkelerde sermaye-hasıla oranı veri iken, büyüme hızının “s” tasarruf haddi tarafından belirlendiğini ileri sürmüşlerdir. Tasarruf haddi “s” ne kadar yüksek oranda olursa hasıla büyüme hızının da o kadar yüksek olacağını ve dolayısıyla da az gelişmişliğin tasarruf-sermaye birikimi yetersizliğinden kaynaklanan bir sorun olduğunu savunmuşlardır (Ünsal,2007:87-88).

Birçok iktisatçı Harrod-Domar ekonomik büyüme modelini iktisat kuramına büyüme sorunsalını yeniden sokmalarından ötürü başarılı bulmuştur. Harrod-Domar büyüme literatürüne “kararlı durum”, “dengeli durum” gibi çeşitli önemli kavramları kazandırmışlardır. Ayrıca, milli gelir düzeyinin belirlenmesi çerçevesinde, tasarrufların rolü üzerindeki Keynesgil tartışmalardan sonra, tasarrufun sermaye birikimi üzerindeki “klasik” rolüne yeniden vurgu yapmışlardır (Taban,2010:26).

Harrod-Domar modeli, sermaye stoku ve homojen çıktı arasındaki dinamik ilişkiyi göstermektedir. Modelin önemli çıkarımlarından birisi, bir dönemin sermaye birikiminin bir sonraki dönem için çıktının kaynağı olmasıdır (Güler,2017:8). Fakat, bu büyüme modeli ekonominin büyümesinde tek faktörü dikkate almakta ve ekonomik büyümeyi sadece fiziksel sermaye stokuna bağlamaktadır; diğer üretim faktörlerinin etkisini ve birbirleri yerine ikame edilebilme olasılığını göz ardı etmektedir. Bu iki eleştiri, neoklasik büyüme modelinin temelini oluşturmuştur (Barış,2014:95-96).

3.1.3. Neoklasik İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme

Uzun dönem ekonomik büyüme literatürüne en önemli katkılardan birisi, Solow (1956) tarafından Swan (1956) ile birlikte geliştirilen neoklasik büyüme teorisidir. Bu yüzden model Solow-Swan modeli olarak da adlandırılmaktadır. Neoklasik büyüme teorisinin üretim fonksiyonu üzerine kurulması ve bu üretim fonksiyonunun da Neoklasik

varsayımlar ile tutarlı olması gerekliliği bakış açısıyla bu çalışmada Solow(1956) ve Swan (1956) modelleri bu teorik sınıflandırma altında incelenecektir.

Harrod-Domar' ın modelinde yer alan istikrarsızlık yaratıcı sürecin, kararlı bir denge halinde büyüyen ekonomi çözümlemesi ile ortadan kaldırılması Solow' un teorisini farklı kılmıştır. Solow tarafından getirilen çözüm, temelde sermaye-hasıla oranının sabit tutulması yerine bir değişken olarak analize katmaktır. Bu yol ile dengeden ayrılan bir ekonomi, değişken sermaye-hasıla katsayısı yardımı ile tekrar aynı dengeye dönebilmektedir. Modelde teknolojik gelişme olmadan uzun dönem büyüme olmamakta ancak teknoloji dışsal ve sabit olarak belirlenmektedir (Yardımcı,2006:24). Ayrıca model nüfus artış hızını da dışsal ve sabit olarak kabul etmiştir.

Teknolojinin dışsal olarak kabul edilmiş olması modelin eksik yönü olarak eleştiriye uğramıştır. Fakat bu gibi varsayımların modelin basitleştirici ve anlaşılır olması açısından tercih edildiği görülmektedir. Solow' a göre bütün teoriler, çok da gerçek olmayan varsayımlara dayanır. Teoriyi teori yapan da budur. Başarılı teorileştirme sanatı, varılan sonuçların çok duyarlı olmayacağı, kaçınılmaz basitleştirici varsayımlar yapmaktır (Solow,1956:65).

Modele göre işgücü dışsal bir faktör olup nüfus artışı ile ilişkilidir. Milli gelirdeki büyüme, iş gücündeki büyüme oranından etkilenmektedir. Ayrıca sermaye stoku büyürken işgücü miktarında artış olmaması durumunda, sermayenin marjinal verimi ve milli gelir büyüme oranı azalarak sifıra düşmektedir. Buna ilaveten, iş gücüne katılan nüfustaki artış, sermaye miktarında ortaya çıkan artıştan daha büyük olması durumunda, ekonomideki faiz oranları yükselecek ve reel ücretlerde gerilemeler görülecektir. Tersi bir durumda yani sermaye birikiminde meydana gelen artış, iş gücü arzındaki büyümeden fazla olur ise, bu durumda faizlere oranla ücretler genel seviyesinin artacağı öne sürülmektedir (Güler,2017:10)

Solow' un Neoklasik büyüme teorisi, uzun dönem büyüme sürecini açıklamadaki başarısı, kolay analiz edilebilir ve geliştirilmeye elverişli model kurgusu ile, 1956 yılından sonra yaygın olarak kabul görmüştür. Model büyümenin kaynakları önemli bir temele sahip olup, modelin çeşitli varsayımları değiştirilerek yeni modeller oluşturulmuştur. Getirilen eleştirilere rağmen modelin varsayımları günümüzde de hala ampirik çalışmalara konu olup test edilmektedir. Neoklasik büyüme teorisi, sanayi

toplumunun hüküm sürdüğü dönemde ortaya çıktığından, sermaye birikimi ekonomik büyümenin temel kaynağı olarak görülmüştür. Büyüme modeli ve üretim fonksiyonunun yapısı da bu yaklaşıma göre oluşturulmuştur. Neoklasik büyüme teorisine günümüzde getirilen eleştirilerin ve varsayımların gerçekleştirilebilirliği ile ilgili farklı görüşlerin gündeme gelmesi, esasen sanayi toplumunun yerini bilgi toplumuna bırakması ve bu durumun dünya ekonomik düzeninde ortaya çıkardığı değişiklikler olarak görülmektedir. Bilgi toplumunun temelinde, bilgi ekonomisine dayalı yani temel üretim faktörünün sermayeden ziyade bilgi olan bir düzenin varlığı, neoklasik büyüme teorisini tartışılmalı hale getirmiştir (Yardımcı, 2006:24).

Solow modeline neoklasik denmesinin sebebi tam rekabet koşullarını, tam istihdam dengesini ve değişen bir sermaye-hasıla oranını kabul etmesinden kaynaklanmaktadır (Parasız,2008:143). Solow büyüme modeli, kamu sektörünün olmadığı kapalı bir ekonomide tasarruf artışının, nüfus artışının ve teknolojik ilerlemelerin büyüme üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır (Taban,2010:28). Model, büyüme süreci içinde fiziksel sermaye birikiminin ve işgücünün önemini vurgulamakta; modelde büyümeyi gerçekleştiren esas unsur ise kara kutu denilen teknolojik gelişmedir. Belirtilenler doğrultusunda bölümde Solow büyüme modeli açıklanarak, modelde ekonomik büyümenin sağlanmasında tasarrufların nasıl bir rol oynadığı üzerinde durulacaktır.

3.1.3.1. Solow – Swan Büyüme Teorisi

Solow- Swan modeli Neoklasik formdaki üretim fonksiyonu ile tasarruf oranı varsayımını birleştirip basit bir genel denge modeli ortaya koymuştur(Barro ve Sala, i Martin, 2014:17). Solow' un Neoklasik büyüme modeli, Harrod-Domar modelinin sabit oranlar yapısının (emek ve sermayenin sabit bir oranda kullanılması) aksine üretim faktörleri arasında düzeltilmiş ikameli bir üretim fonksiyonuna sahiptir (Agrawal, 2001:500). Bu üretim fonksiyonundan hareket ile ekonomik büyümeyi ve büyümenin kaynaklarını açıklamaktadır. Ayrıca model büyümenin, teknoloji çerçevesinde değişen faktör oranları ve esnek faktör fiyatları sebebiyle istikrarsız olamayacağını da ileri sürmektedir (Güler,2017:9).

Modelin yapısını tanımlayan üç varsayımı vardır. Bunlar tam rekabet, dışsallıkların olmadığı ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımlarıdır. Modelin söz konusu varsayımlarından tam rekabet koşuluna göre karar birimleri yani üretici ve tüketiciler fiyat kabul edici konumdadırlar ve piyasalarda fiyat arz ve talebi birbirine eşit kılar – piyasalar sürekli temizlenir. Dışsallığın olmadığı varsayıma göre, bir üreticinin bir başka üreticiye sağladığı fiyatlandırılmayan bir yarar ya da yüklediği fiyatlandırılmayan bir maliyet yoktur. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımına göre ise, tüm girdiler belirli bir oranda artınca çıktı da aynı oranda artar (Ünsal,2007:112).

Modelin temelini hasıla düzeyinin sermaye ve emek girdisi tarafından belirlendiği, sermayenin marjinal verimliliğindeki azalma ile birlikte ölçeğe göre sabit getirinin varsayıldığı üretim fonksiyonu oluşturmaktadır. Sabit getiri varsayımı kendi bünyesinde iki varsayımı barındırmaktadır. İlki, ekonomi uzmanlaşmadan sağlanan kazançların tüketilebileceği kadar büyük olmalıdır. İkincisi ise, sermaye, emek ve bilgi dışında kalan diğer üretim faktörlerinin önemsiz olmasıdır. Model doğal kaynaklar ve toprak gibi üretim faktörlerini analize katmamıştır. Tasarruf eğilimi (s), nüfus artış oranı (n), emek birikimli teknolojik gelişme oranı (g) ve amortisman oranı (δ) sabit kabul edilmiştir. Hasıla (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek¹⁵ (iş gücü) (AL) girdisine bağlanmış olup, çalışmasını Cobb-Douglas¹⁶ üretim fonksiyonuna dayandırmış olup, fonksiyonu şu şekilde göstermektedir (Solow,1956:66-67, Romer,2006:8-9)

$$Y = F (K , AL) \quad (10)$$

Birinci dereceden homojen olduğu kabul edilen fonksiyonun her iki tarafı AL' ye bölüldüğünde $\frac{Y}{AL} = F(\frac{K}{AL}, 1)$ olmaktadır. Bu denklem, etkin emek başına hasılanın ($y = Y/AL$), etkin emek (iş gücü) başına sermaye stokunun ($k = Y/AL$) bir fonksiyonu olduğunu gösterir (Romer,2006:8-9).

¹⁵ Teknoloji değişkeni A, iş gücü artışı veya Harrod-nötr olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik gelişme A'nın zaman içinde artması ile oluşmaktadır. Bir birim işgücü teknoloji düzeyi daha ileri olduğu durumda daha üretkendir (Jones, 2001: 33). Modelde etkin iş gücü AL ile gösterilmektedir. A iş gücü birikimli teknolojik gelişmeyi, L fiziki emeği gösterir.

¹⁶ Chicago Üniversitesi'nden matematikçi ve iktisatçı C. W. Cobb' un 1928' de P. Douglas ile birlikte ortaya attığı bir fonksiyondur. Üretim sürecinde ikame edilebilir iki üretim faktörü (sermaye ve emek) arasında bir bağlantı kurup, ürünün bu iki üretim faktörünün hangi oranda kullanılarak gerçekleştirildiğini ortaya koyar. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu, neoklasik okuldan doğmuştur ve birinci dereceden homojen bir fonksiyondur. Bu fonksiyon, $Q = AK^\alpha L^\beta$ şeklinde gösterilir ve $A > 0, \alpha > 0, \beta > 0$ olarak verilmektedir. Bu üretim fonksiyonunda ölçeğe göre sabit getiri söz konusudur.

$$y = f(k) \quad (11)$$

Dolayısıyla Denklem 11' e göre etkin işgücü başına hasıla artışı, etkin emek başına sermaye stokuna bağlıdır¹⁷. Yani büyümenin olabilmesi için etkin emek birimi başına sermaye stokunun artması gerekmektedir (Romer,2006:9).

Modelde, tek bir mal ve bir bütün olarak hasıla vardır. Brüt dönemdeki üretim haddi $Y(t)$ ile gösterilmektedir. Hasıla elde edildiği anda tüketilmekte ve kalanı tasarruf edilerek yatırımlara dönüşmektedir. Hasılanın yatırıma ayrılan kısmı dışsaldır ve sabittir. Yatırma ayrılan bir birim hasıla, yeni bir birim sermaye ve mevcut sermaye δ ¹⁸ oranında yıpranmaktadır. Dolayısıyla sermaye birikimi Denklem 10 ile gösterilmektedir. Bu denklem belli bir dönemdeki brüt yatırımdan ($sY(t)$), üretim sürecinde meydana gelen amortismanların çıkarılmasından sonra elde edilen sermaye birikimidir (Romer,2006:13, Jones, 2001:21).

$$K(t) = sY(t) - \delta K(t) \quad (12)$$

Solow- Swan modelin temel denklemi olan ve etkin emek birimi başına sermaye stoku artışını gösteren denklem ise şu şekilde tanımlanır (Romer,2006:13).

$$k(t) = sf(k(t)) - k(t)(n + g + \delta) \quad (13)$$

Denklem 12 eşitliği, Solow- Swan Büyüme Modelinin temel denklemidir. Eşitliğin sağındaki ilk terim $sf(k(t))$, ekonomideki tüm tasarrufların yatırıma dönüşmesi varsayımıyla emek birimi başına filli yatırımları göstermektedir. Fiili yatırımlar arttıkça, etkin emek birimi başına sermaye stoku da artış göstermektedir. İkinci terim $k(t)(n + g + \delta)$ ise, etkin işgücü başına fiziksel sermaye miktarını en azından aynı seviyede sürdürebilmek için yapılması gereken yatırım düzeyini yani baş başa yatırımı tanımlar. Baş başa yatırımın amacı etkin emek birimi başına sermaye stokunun mevcut seviyesini

¹⁷ Yoğun form üretim fonksiyonu $f(K)$ ' nin $f(0) = 0, F(k) > 0, f(k) < 0$ varsayımlarını karşıladığı kabul edilir. Bu varsayımlar, etkin işgücü başına sermaye stoku sıfır iken ($k = 0$), etkin emek birimi başına hasılanın sıfır ($y = 0$) olduğunu fakat etkin emek birimi başına sermaye stoku arttıkça, azalan verimler kanunu gereği etkin emek birimi başına hasılanın azalarak artacağı ve belirli bir seviyeden sonra negatif olacağını ifade eder. Ayrıca, bu fonksiyonun inadına koşulları sağladığı varsayılmaktadır. Yani, etkin emek birimi başına sermaye stoku arttıkça etkinliğinin küçük olacağını $\lim_{k \rightarrow \infty} f'(k) = 0$ ve etkin emek birimi başına sermaye stoku azaldıkça etkinliğinin çok büyük olacağını $\lim_{k \rightarrow 0} f'(k) = \infty$ ima etmektedir (Romer, 2006: 9).

¹⁸ “ δ ” amortisman oranını temsil eder ve sabit kabul edilmiştir.

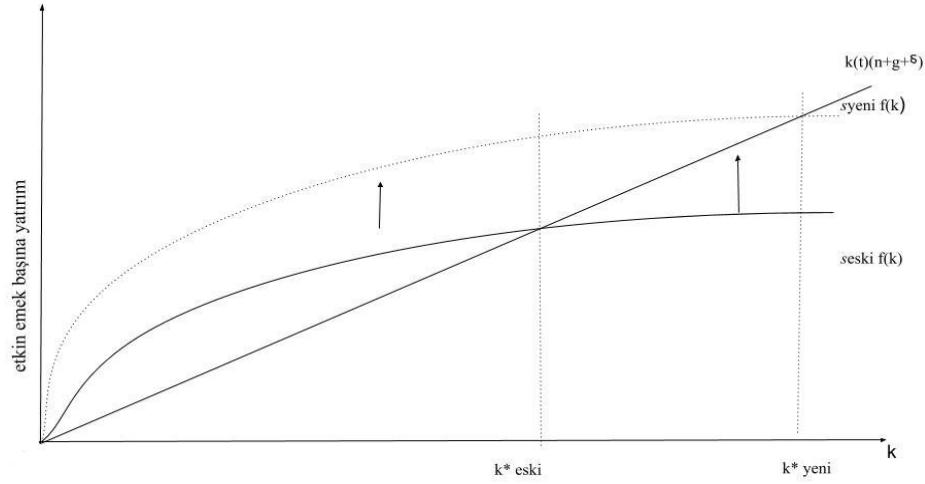
korumaktır; çünkü $n + g + \delta$ oranlarının artması etkin emek birimi başına sermaye stokunu azaltmaktadır (Romer,2006:13-14).

Azalan verimler yasaının geçerli olduğu model, etkin emek birimi başına fiili yatırım $sf(k(t))$ azalarak artarken, $n + g + \delta$ sabit olarak varsayıldığından etkin emek birimi başına başa baş yatırım $k(t)(n + g + \delta)$ sabit bir hızla artmaktadır. $sf(k(t)) = k(t)(n + g + \delta)$ olması durumunda fiili yatırımın tamamı etkin emek birimi başına başa baş yatırıma girmekte ve etkin emek birimi başına sermaye stoku k 'nin mevcut düzeyi korunmaktadır. $sf(k(t)) > k(t)(n + g + \delta)$ durumunda etkin emek birimi başına sermaye stoku ve hasıla düzeyi artar, yani büyüme gerçekleşir. Tersisi durum olan $sf(k(t)) < k(t)(n + g + \delta)$ durumunda ise etkin emek birimi başına sermaye stoku azalmaktadır yani negatif büyüme gerçekleşecektir. Fiili ve başa baş yatırım k^* gibi bir etkin emek başına sermaye seviyesinde eşitlenmektedir: $sf(k^*(t)) = k^*(t)(n + g + \delta)$. “ k^* ” olarak ifade edilen değer; fiili ve başa baş yatırım eğrilerinin birbirleri ile kesiştikleri noktadaki k 'nin aldığı sabit değeri gösterir. Böylece bu veri $n + g + \delta$ ve s oranlarında k^* gibi bir etkin emek birimi sermaye oranlarında ekonomi durağan duruma girmektedir. Ekonomi durağan duruma vardığında sermaye ve etkin emek $n + g$ oranında; dolayısıyla işgücü başına sermaye ve hasıla “ g ” oranında büyümektedir. Nihayet Solow modeli, dengeli büyüme sürecinde emek birimi başına hasılanın büyüme hızının yalnızca teknolojik gelişme oranı tarafından belirlendiğini söylemektedir (Jones,2001:24-26, Romer,2006: 14-16, Mankiw,1995:276, Demir,2002:2-4). Sermayenin marjinal verimliliğinin sabitlendiği ve emeğin marjinal verimliliğinin teknolojik gelişme oranı kadar olduğu bu durumda, sermaye ve toplam çıktının büyümesi eşitlenmektedir (Barro ve Sala-i,2004:37).

Solow- Swan büyüme modelinde durağan durumdaki bir ekonomide tasarruf oranındaki kalıcı bir artış ya da nüfus büyüme oranındaki kalıcı bir azalma, kişi başına düşen sermayede geçici bir düzeyde etki yaratır, fakat büyüme etkisi yaratmaz. Teoriye göre bunun nedeni etkin emek başına düşen sermaye yükseldiğinde sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesidir.

Teknolojik gelişme sayesinde sermayenin marjinal verimliliğinde meydana gelen azalma ortadan kalkmaktadır ve bu sayede uzun dönemde ülkelerin kişi başına reel

GSYH' ları, faktör verimliliklerini arttırarak etkin emek birimi başına çıktı $f(k(t))$ eğrisini yukarı doğru kaydırmaktadır.

Şekil 2: Tasarruflardaki Artışın Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.

Kaynak: (Romer,2006:18).

Solow- Swan büyüme modeli gerek zaman içinde gerekse ülkeler arasında kişi başına düşen çıktıdaki dalgalanmaları iki temel nedene –emek birimi başına düşen sermayedeki (K/L) farklılıklara ve teknolojideki (A) farklılıklara dayandırmaktadır. Fakat bu modele yönelik yapılan ampirik çalışmalarda, emek birimi başına düşen sermayedeki (tasarruf oranı ve nüfus büyüme oranından kaynaklanan) değişikliklerin etkisinin yeterinde büyük olmadığı görülmektedir. Bir başka ifade ile, model bu iki değişkenin büyüme üzerindeki etkisi ile ilgili olarak “aşırı” tahmin yapmaktadır. Bununla birlikte modelin en fazla eleştirildiği nokta uzun dönemli ve kalıcı ekonomik büyümenin motorunun teknolojik gelişme olduğunu ifade edilmesine rağmen bunun nasıl gerçekleştiğini açıklamamasıdır (Jones,2001:40, Romer,2006:27). Teknolojik gelişmenin dışsal varsayılmasından, teknolojik ilerlemeden bütün ülkelerin hiçbir maliyete katlanmadan faydalanabileceğini, nasıl ve kimler tarafından üretildiğinin bir öneminin olmadığı sonucu çıkarılmaktadır. Bu noktada Neoklasik model ekonomik büyümenin gizemini çözmek yerine, basit olarak “ekonomik büyümenin varlığı” varsayımı sebebiyle eleştirilmiş ve bu eleştiriler içsel büyüme modellerinin geliştirilmesine sebep olmuştur. Diğer yandan, bu modelin nihai amacı neden bazı ülkeler daha zenginken, bazı ülkelerin

daha fakir olduğunu açıklamak olduğu düşünülürse teknolojik gelişmenin dışsal olarak varsayılması bir problem oluşturmamalıdır. Çünkü modele göre kişi başına düşen durağan-durum çıktı büyüme oranı yalnızca teknolojik gelişmelere bağlı iken, farklı ülkelerin farklı kişi başına düşen durağan-durum çıktı düzeylerine erişmelerinin en önemli sebebi söz konusu ülkelerin farklı tasarruf ve nüfus büyüme oranlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Mankiw, Phelps, Romer,1995:280-281).

Mankiw, Romer ve Weil 1992 yılında yaptıkları “A Contribution To The Empirics of Economic Growth” çalışma ile Solow- Swan modelinin ampirik tutarlılığını test etmişlerdir. 1960-1985 döneminde üç ayrı ülke grubuna yaptıkları analiz sonucunda, Solow- Swan modelinin ülkelerin kişi başına GSYH düzeyinin yaklaşık %60’ ını açıklama gücü olduğunu ortaya koymuşlardır. Mankiw, Romer ve Weil yaptıkları analiz sonucu tasarruf ve nüfus büyüme oranının işaretlerinin Solow-Swan’ ın büyüme modeli ile tutarlı olduğunu fakat bu değişkenlerin etkisinin doğru tahmin edilmediğini ifade etmişlerdir (Mankiw, Romer, Weil,1992:408). Bundan hareketle, Mankiw, Romer ve Weil bu değişkenlerin kişi başına GSYH ile ilişkisini daha doğru bir şekilde görebilmek amacıyla Solow-Swan modeline beşeri sermayeyi de ekleyerek aşağıdaki gibi genişletilmiş bir Solow-Swan modeli geliştirmişlerdir:

$$Y_t = K_t^\alpha H_t^\beta (A_t L_t)^{1-\alpha-\beta} \quad (14)$$

Denklem 13 ile modele beşeri sermayenin (H_t) de bir üretim faktörü olarak dahil edilmesi ile tasarruf ve nüfus büyüme oranının tahmin edilen etlileri düşmekle beraber, modelin ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını açıklama gücü yaklaşık % 80’ e yükselmiştir. Bu açıdan çalışmada, Slow- Swan modelinin her ne kadar teknolojik gelişmenin dışsal olduğunu varsaymasının ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştiğini açıklamada eksik kalmasına sebep olmasına rağmen, modelin asıl sorguladığı ülkeler arasındaki gelir farklılığının nedenine doğru cevaplar verdiği ifade edilmektedir (Mankiw, Romer, Weil,1992:415-421).

Solow- Swan büyüme modeline yapılan eleştirilerden biri de modelde hane halklarının tüketim optimizasyonunun açık bir biçimde ortaya konmamasıdır. 1960’ lı yıllarda bu durumu dikkate alan büyüme teorileri sermaye stokunun birikimini rekabetçi piyasalarda hane halkları ve firmaların etkileşimi sonucu meydana geldiğini kabul etmektedir. Bu durumda tasarruf oranı da artık dışsal olamamaktadır (Romer,2006:48).

Tasarruf oranının içselleştirilmesinin Neoklasik model kapsamında ekonomik büyümenin açıklanmasında bir farklılık yaratıp yaratamayacağını ise ve Diamond (1965) yaptığı çalışmada ele almıştır.

3.1.4. Monetarist İktisatta Tasarruf ve Ekonomik Büyüme

John Maynard Keynes' in 1929 yılındaki Ekonomik Buhan' dan sonra ortaya koyduğu ekonomik felsefe 1940-1960 yılları arasında hakim paradigma olmuştur. Fakat 1960' larda ortaya çıkan ve özellikle 1970 ve sonrası dönemde tüm batı ekonomilerini etkileyen ekonomik buhran ile Keynesyen İktisatın ortaya koyduğu çözümler yetersiz kalmıştır. Durgunluk ve enflasyonun bir arada görülmesinden dolayı “stagflasyon” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik sorun ile Batı ekonomileri karşı karşıya kalmıştır.

Bu sorunun döneminde ortaya çıkan ve öncülüğünü Chicago Üniversitesi' den Milton Friedman' ın yaptığı “Monetarist İktisat Teorisi” karşı karşıya kalınan kriz döneminin çözümüne yönelik olarak farklı öneriler sunmuştur. Ekonomik bunalımın oluşumunda devletin ekonomiye olan müdahalelerini yanlış ve zamansız olarak nitelendiren Monetarist' ler devletin ekonomiye yalnızca “para politikası” araçları ile müdahale etmeleri gerektiğini savunmuştur. Monetaristler' e göre maliye politikası araçlarının hem etkisi azdır hem de ekonomik istikrarı bozmaktadır (Ardıç,2008:28).

Teorilerini genellikle parasal mekanizmalar üzerine oluşturan Monetaristler, iktisadi büyüme ile para arzı artışı arasında tutarlı bir ilişkinin varlığından bahsederler. Monetaristlere göre, iktisadi büyüme konusunda tam istihdam ve fiyat istikrarının korunması açısından milli gelirdeki artış oranında ekonomideki para arzının arttırılması gerekmektedir. Bu teoriye göre, para arzı milli gelirdeki artış oranında arttırılmaz ise deflasyonist, eğer para arzı milli gelirdeki artış oranından fazla arttırılır ise enflasyonist bir ortam ile karşı karşıya kalınmaktadır (Yılmaz,2006:29). Yani Monetarist İktisatçılar iktisadi büyüme konusunda milli gelir ile para arzındaki artışın paralel olmasına önem vermişlerdir.

Monetarist Teoriye göre, iktisadi ticaret hacmini etkileyen temel faktör, parasal değişimdir. Toplam talebi, üretimi, istihdamı ve fiyatlar genel seviyesini belirleyen temel faktör para arzıdır (Yeldan,2010:181). Milton Friedman' ın geliştirdiği “yeni miktar teorisi” ne göre para, Keynesyen İktisatta olduğu gibi sadece tahvil gibi finansal aktifler

ile değil, reel aktifler ile de ikame edilmektedir. Bu yüzden para talebinin faiz esnekliği düşük, yatırımların faiz esnekliği ise yüksektir. Ayrıca paranın dolaşım hızı istikrarsız dahi olsa ölçülebilir olduğundan, para talebi de istikrarlı olmaktadır. Geleneksel miktar teorisinde para talebi cari gelirin bir fonksiyonu iken yeni miktar teorisinde sürekli gelirin bir fonksiyonudur.

Monetarizm’ de para talebinin istikrarlı oluşuna karşılık para arzı, merkez bankasınca belirlenen dışsal bir büyüklüktür. Bu sayede, para arzında meydana gelen değişiklikler reel ekonomiyi etkileyebilmektedir. Enflasyon, para arzı gibi nominal değişkenler, çıktı ve istihdam gibi reel değişkenleri etkileyebilir; ancak uzun dönemde reel değişkenler reel güçler tarafından belirlenmektedir. Yani para politikasının etkisi kısa dönemlidir (Romer,2006:252-253).

Monetaristler’ e göre tasarruf, yatırım talebi ile beraber faiz haddini belirleyen bir değişkendir. Monetarizm’ de faiz oranı temelde reel bir olgudur ve bu sebeple Keynesyen yaklaşımdan ayrılmaktadır. Monetaristlere göre faiz oranı, çok kısa vadede parasal faktörlerden etkilense dahi bu durum geçicidir. Faiz oranı esas itibariyle tasarruf ve yatırım eğilimi gibi reel faktörler tarafından belirlenmektedir (Acar,2011:122). Yani tasarruflar yatırım talebine göre nispeten artar ise faiz haddi düşme eğilimi gösterir iken, tersi durumda ise faiz haddi yükselecektir.

3.1.5. Yeni Klasik Büyüme Teorisi

Yeni Klasik Büyüme Teorisi, kökenlerini esas itibariyle Ortodoks paracı makro iktisat teorisinden almakla birlikte, 1970’ li yıllarda paracı yaklaşımdan ayrılarak, farklı bir teori haline dönüşmüştür. Yeni Klasik İktisat Teorisi, tıpkı Monetaristler gibi Keynesyen İktisat Teorisi’ ne karşı ortaya çıkan bir iktisadi yaklaşımdır. Rasyonel beklentiler teoride çok önemli bir yere sahip olduğu için “Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı” olarak da adlandırılmaktadır. Teori’ nin en önemli temsilcileri John F. Muth, Robert Lucaz, Robert Barro, Thomas Sargent ve Neil Wallace olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgili,2014:249).

Monetaristlerin aksine, Yeni Klasik İktisatçılar rasyonel beklentiler hipotezini benimsemişlerdir. Rasyonel beklentiler hipotezine göre kişiler geçmişte yapmış oldukları hatalardan ders almaktadır ve beklentilerini belirleyen tüm faktörleri göz önüne alarak

tahminde bulunmaktadırlar (Korkmaz ve Mahiroğulları,2007:29). Yani iktisadi karar birimleri rasyonel beklentilere sahiptir. Rasyonel beklentiler varsayımı altında iktisadi karar birimleri sürekli olarak aldatılamazlar; yan, sistematik hata yapmazlar. Rasyonel beklentiler hipotezi, iktisadi karar birimlerinin kesinlikle hata yapmayacağını değil, gerekli bilgilere sahip olmaları durumunda benzer hataları uzun süre tekrarlamayacaklarını ifade eder. Politika yapıcılarının reel değişkenler üzerinde etki meydana getirebilmesi halkı aldatma pahasına söz konusu olacaktır ancak iktisadi karar birimlerinin aldatıldığını fark etmesi uzun zaman almaz. Yeni bilgileri hızlıca değerlendirip, tahmin hatalarında düzeltmeye gideceklerdir (Bilgili, 2014:250).

Yeni Klasik İktisatçılar' a göre ekonomide gayri iradi bir işsizlik söz konusu değildir. Yeni Klasik İktisatçılar, Friedman' ın doğal işsizlik oranı kavramını benimsemişlerdir. Uyarlayıcı bekleyişlere göre, uygulanan politikalar sonunda, çalışanlar sürekli para aldanmasına düşerler. Rasyonel beklentiler hipotezine göre ise bilgi kıttır ve insanlar bilginin kıymetini bilmekte ve mevcut bilgiler en iyi şekilde değerlendirilmektedir. Doğal işsizliğin ortaya çıktığı durumda, bu oranı düşürmek için genişletici para politikası uygulanması halinde, beklenen fiyat düzeyi karşısında fiyat ve ücretler tam olarak esnek olduğu için işçiler fiyatların yükseleceğini bekleyecekler, reel ücretlerin düşmesine engel olacaklardır (Mishkin,2000:352). Yani Yeni Klasik İktisatçılar için işsizlik olgusu iradi bir özellik taşımaktadır (Bilgili,2014:259). Bir başka deyişle, piyasa ajanları, para ve fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi anlarlar ve sistematik olarak hataya düşmeden optimal tahminde bulunurlar. Bu sayede, toplam talep eğrisini sağa kaydıran genişletici politikanın fiyatları yükselteceğinin farkında olan işçiler, reel ücretlerin sabit kalması yönündeki davranışları sonucunda arz eğrisi de sola kayacaktır. Ekonomi doğal işsizlik düzeyinde kalacak ve sadece fiyatlar yükselecektir. Çalışanlar, mevcut bilgileri, nominal ve reel değişimleri ayırt ederken optimal şekilde kullandıklarından, yalnızca reel değişkenler, onların reel kararlarını etkiler (Hoover,1984:61). Beklentilerin rasyonel olması durumunda, beklenen ve gerçekleşen enflasyonun birbirine eşit olacağını iddia eden Yeni Klasik Teoriye göre iktisat politikası kısa dönemde de etkisizdir. Bu sebeple, beklentilerin rasyonel olması halinde Walrascı denge koşulları geçerli olmaktadır.

Yeni Klasik İktisat Teorisi' ne göre, uygulanan para politikasının etkili olması için sürpriz nitelikte olması gerekmektedir. Yeni Klasik İktisatçılar, Keynesyen politikaların

başarısını da belirsizlik ortamının yaratılmasına bağlarlar (Paya,2001:345). Şöyle ki, genişletici para politikası sonucu yükselen fiyatların, sadece kendi mallarına olan talep artması olan nispi şoktan mı, yoksa nispi bir fark olmaksızın, ekonominin genelinde bir talep artışından mı kaynaklandığını kestiremeyen üretici, ortalama bir karar vererek üretimi bir miktar arttırır. Ancak talep artışının dershik bir şok olduğunu anlayınca üretimi eski düzeye geri çeker.

Maliye politikasının Yeni Klasik Teoride, dışlama etkisi olduğu görüşü benimsenmektedir. Bunun yanı sıra, piyasa ekonomisinin iyi işleyebilmesi için belirsizliğin giderilmesi, kredibilitesi olan şeffaf politikaların uygulanması ve monetaristlerden biraz farklı olmakla birlikte kurala bağlı para politikası da önerilmektedir.

3.1.6. İçsel Büyüme Teorisi

Solow modeline göre tasarruf oranında meydana gelen artış, ekonomide sürekli büyümeyi sağlayamamakta ve uzun dönemde ekonomi durağan durum dengesine varmaktadır. Modelde, sürekli büyümeyi sağlayan, büyüme etkisi olan etmen teknolojik ilerlemelerdir ve durağan durumda, ekonominin büyüme hızı teknolojik ilerleme hızına eşittir. Ancak Solow Büyüme modeli, teknolojiyi dışsal olarak kabul ettiği için sürekli büyümeyi açıklamada yetersiz kalmaktadır. 1980’li yıllarla birlikte, P. Romer, R. Lucas ve S. Rebelo gibi öncülerin katkıları ile sürekli büyümeyi içsel faktörler ile açıklayan yeni büyüme modelleri oluşturulmuştur. Bu tarz modeller “içsel büyüme modelleri” olarak adlandırılmakla birlikte, tek bir içsel büyüme modelinden de söz etmek mümkün değildir. Ayrıca, bu modellerde doğrudan istihdam ile alakalı varsayım ve sonuçlar olmamakla birlikte, Solow modeli üzerine inşa edildiklerinden dolayı, bu konuda model ile bağlantı kurmak mümkündür (Haliloğlu,2011:37).

İçsel büyüme teorileri, büyümeyi içeriden sağlayan, besleyen ve kendi iç dinamikleri ile oluşan bir süreci ifade eder (Berber,2006:170-173). İçsel büyümeden anlaşılması gereken, iktisadi büyümenin iktisadi yapının kendi içinden kaynaklanan faktörlerin bir neticesi sonucu olmasıdır (Acar,2002:127). Bu temel belirleyicileri şu şekilde özetlemek mümkündür; eğitim, sağlık ve teknoloji politikasının yanında o ülkenin sahip olduğu kültürel, sosyal ve diğer özellikleri içsel büyümenin esasları arasında yer

almaktadır. Ülkenin kendine has özelliklerinin getirdiği tesadüfler araştırma ve geliştirme faaliyetlerine sebep olur. Bu durum ise yeni mamullerin ortaya çıkmasına neden olur, daha etkin üretim yöntemleri vasıtası ile farklı dizayn ve üretim süreçlerini ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta ise, Schumpeter’ de görülen iktisadi büyüme sürecinin benzer özellikleri gerçekleşmiş olacaktır (Berber, 2006:174-175). Bu modellerde, kısa dönemde hasılanın büyüme hızı ve uzun dönemde gelirin durağan durum düzeyinin belirleyicisi olarak yatırım hızı, bilhassa da makine yatırımı, alt yapı ve beşeri sermayeye yapılan yatırım önem arz etmektedir. Bu bağlamda, iktisadi büyümenin iki temel ve yeni görüşü üzerinde durulmaktadır. Bu temel görüşlerden ilki “bilgi birikimi” diğeri ise “beşeri sermayedir” (Parasız,2003:175). İçsel büyüme teorileri bilgi, sermaye vb. birikimine yönelik sabit kazançlar üzerine kurulmuştur. Tasarruf ve yatırım tercihleri, uzun dönem etkinlik durumu iktisadi büyüme oranı üzerinde etkili olabilmektedir. Bu anlamı ile, iktisadi yapı geniş ölçüde dışsallık, eğitim, öğretim ve fiziki sermaye oluşumu konularında devlet müdahalesini güçlü ve gerekli olmasını sağlar. Bu bağlamda, içsel büyüme modelleri ile, farklı ülkelerdeki büyüme oranlarının, hangi sebepten dolayı sürekli olarak farklı olabileceğini açıklayan bir teori olması, “yakınsama hipotezinin” uygulanma durumunu çürütmesi açısından ve bazı ülkelerin sürekli fakir kaldığını da açıklamak mümkündür.

İçsel büyüme modelleri, ekonomik büyümeyi piyasa mekanizması içerisinde faaliyet gösteren ekonomik güçlerin belirlediğini varsayarken büyümenin itici gücünü tanımlamakta ve bunun birikimini sağlayan unsurlar ile büyüme sürecinin işleyişini açıklamaktadır. Modeller, büyümenin itici gücü olarak tanımladıkları unsurlar itibariyle üç ana grupta incelenebilmektedir (Ehrlich,1990:3).

- Nüfus artışını ve beşeri sermaye birikimini birer karar değişkeni olarak ele alanlar,
- İçerilmemiş teknolojik değişmeyi, dışsal ve özerk bilimsel buluşlar yerine, piyasa güçlerinin yönlendirdiği girişimci kararlarına bağlayanlar,
- Büyüme süreci içine kamunun rolünü bağımsız bir değişken olarak dikkate alanlar.

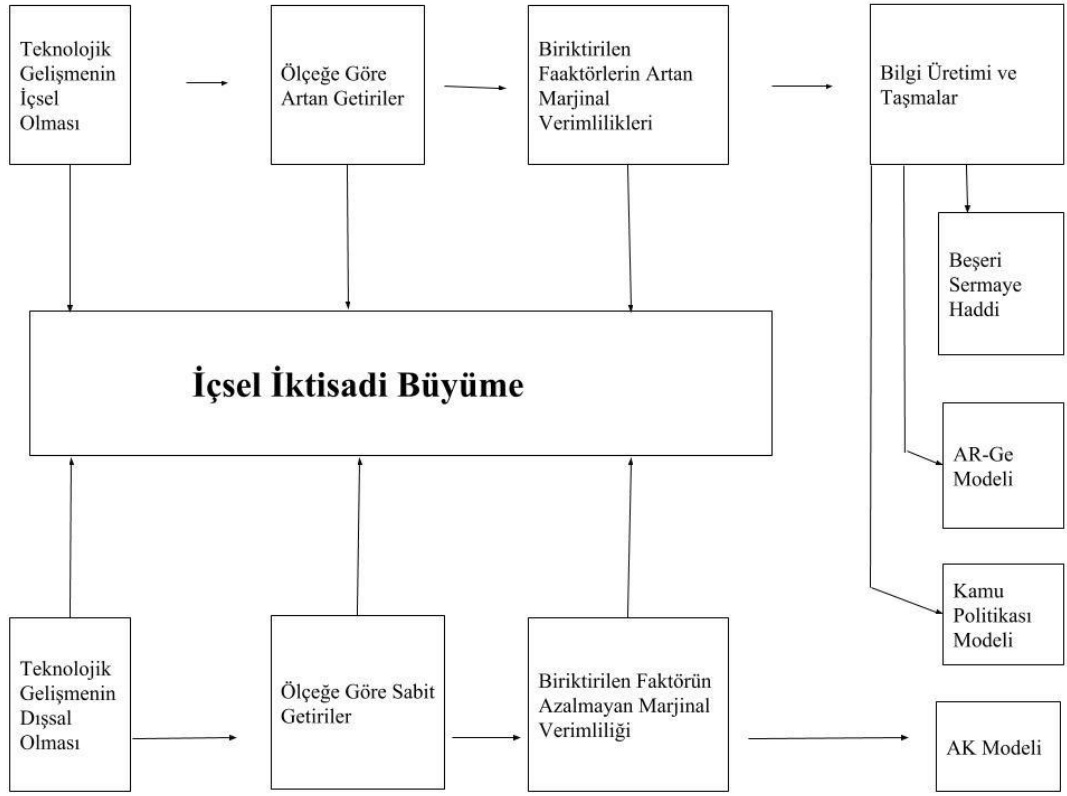
İçsel büyüme teorileri ilk defa 1986’ da P. Romer tarafından ortaya koyulmuştur. Romer’ in teorisinin hareket noktası K. Arrow’ un 1962 yılında yayınladığı makalesinde

yer alan “yaparak öğren” fikri olmuştur. Arrow’ a göre firmalar üretime devam ettiği sürece işlerini daha iyi kavramakta, maliyetlerini düşürmekte, ürünlerini geliştirmekte ve kalitelerini yükseltmektedirler (Acar,2008:127). Bir firma üretim yaptığı süre içinde işini daha iyi öğrenmekte, maliyetlerini düşürmekte, ürünlerini geliştirmekte ve yeni ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ülkedeki eğitim düzeyi ile bağlandırılarak bir firmanın verimliliğinin ülkedeki toplam üretim düzeyi ile orantılı olduğu söylenebilmektedir. Romer, bu bilgileri kullanarak üretim ve yatırım süreci içinde bir yan ürün olarak teknik bilginin üretildiğini ve bu üretilen bilginin yeni üretimde bedava girdi olarak kullanıldığını ve daha yüksek kalite ile yapıldığını varsaymıştır. Ayrıca üretilen bilginin taşınması sonucunda diğer şirketlere de ulaştığını varsaymaktadır (Yülek,1997:7-8). Yani Romer ve Arrow’ a göre içsel büyüme modellerinde herhangi bir şirket tarafından üretilen bilgi saklanamayacak olmasından ötürü diğer şirketlere de bilgi taşınması (dışsal pozitiflik) sağlayacaktır. Bu taşınmalar diğer ülkeler arasında alışverişe sebep olacağı için iktisadi büyümeye de katkıda bulunacaktır (Kurt ve Berber,2008:61-62).

İçsel büyümenin başka bir boyutu olan beşeri sermaye ise 1988 yılında R. Lucas ve 1991 yılında S. Rebelo tarafından ele alınmış ve Romer’ in geliştirdiği modele dahil edilmiştir (Yülek,1997:7).

R. Barro 1990 yılında yayınlanan makalesinde ise, kamu kesimi tarafından sağlanan mal ve hizmetleri birer üretim faktörü olarak kabul etmiş ve içsel büyümenin başka yönünde değinmiştir (Barro,1990:103-124).

Ayrıca içsel büyüme modelleri, dış ticaretin serbestleştirilmesinin de pozitif etkiler yaratacağını iddia etmektedir. Bu konuda bilhassa P. Krugman, P. Romer gibi iktisatçılar önemli çalışmalarda bulunmuşlardır (Acar,2008:129). Aşağıdaki Şekil (3)’ te içsel büyüme modelleri ile ilgili bazı bilgiler sunulmaktadır.

Şekil 3: İçsel Büyüme Modelleri Türleri ve Varsayımları.

Kaynak: (Kibritçioğlu,1998:2).

Bu çerçevede ele aldıkları ana faktör açısından içsel büyüme teorileri dört yaklaşım etrafında toplanabilir (Berber,2006:176).

- Lucas Beşeri Sermaye Modeli
- Romer Bilgi Üretimi ve Taşmalar
- Barro Kamu Politikası Modeli
- Grossman ve Helpman, Aghion ve Howitt, Jones AR-GE Modeli.

Bu modeli etkileyen üç sektör ve dört önemli girdisi bulunmaktadır (Gürak,2006:130). Büyümei etkileyen sektörler; AR-GE sektörü, ara mallar sektörü ve tüketim malları sektörüdür. Büyümei etkileyen girdiler ise; (K) sermaye malları, (L) emek girdisi, ($H=H_A + H_Y$) beşeri sermaye yani resmi ve özel eğitim ve son olarak da (A) teknoloji düzeyidir.

Modelin en önemli sektörü olan AR-GE sektöründe emek ve sermaye malları kullanılmazken, sektörde artan verimler yasaı geçerlidir. Teknoloji sınırsız

büyüyebilmektedir, yeni teknolojilerin patenti, ara malları sektöründe yalnızca bir tekell firmaya “sermaye malları” üretimi için satılır. Tüketim malları sektöründe tam rekabet koşulları geçerlidir. Firma karları sıfırdır ve firmaların mal varlıkları yoktur. Sektörde sabit verimler yasası geçerlidir (Gürak,2006:132-133).

3.1.6.1. Romer’ in İktisadi Büyüme Modeli

P. M. Romer, 1986’ da Arrow’ dan esinlenerek yazdığı “Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme” adlı makalesinde iktisadi büyümenin kaynağının “bilgi” olduğunu iddia etmiştir ve teknolojik ilerlemenin; bilgi stokundaki artış, daha etkin üretmeyi mümkün kılan yeni bilgi olarak tanımlamıştır. Bir başka ifade ile bilginin üretime katkısı yeni tasarım ve yeni teknolojiler üreten AR-GE faaliyetleridir (Ünsal,2007:244; Romer, 1990:79). Teknolojik ilerleme, günümüzde ekonomik performansı etkileyen en önemli, stratejik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır, bu sebeple de verimlilik artışları veya iktisadi büyümenin en önemli dinamiklerinden sayılmaktadır, ikincisi, teknolojik ilerleme ekonomik karar mekanizması vasıtası ile olmaktadır (Romer,1990:72-73).

P. M. Romer, teknik bilgi ve üretimini mal ve hizmet üretiminde bedelsiz bir girdi olarak ele almış ve bu girdi sayesinde üretimde maliyetlerin düştüğünü ve kalitenin yükseldiğini kabul ederek, bilgi üretiminin diğer firmalara da ulaşması ile onların da olumlu yönde etkilendiğini ve sonuçta bu gelişmelerden bütün ekonominin yararlanabileceğini ileri sürmüştür.

Romer’ in modelinde uzun dönem büyümenin motoru olan teknolojik yenilikler içselleştirilmiştir. Romer, bu yeniliklerin kaynağını bilgiye, bilginin kaynağı ise beşeri sermaye temeline dayandırmıştır (Gürak,2006:135).

Romer teknolojik gelişmeyi büyümenin kaynağı olarak görmektedir ve bunu sağlayan iki ektiden bahsetmektedir (Berber,2006:145). İlk etki, yeni bilimsel bulgular sır olarak tutulamayacak ve tüm araştırmacıların veya üreticilerin herhangi bir ücret ödemedi, bedelsiz kullanımına açık hale gelecektir. Bu da sağlayacağı dışsallıklar sayesinde ekonomide verimliliği sağlayacaktır. İkinci etki ise, yeni buluşlar sayesinde yatırım mallarının çeşitliliğinin artacak ve üretimde verimlilik artışı şeklinde kendini gösterecektir.

Romer modelde, sermaye stokunu ekonomi içerisinde üretilen bilginin bir göstergesi olarak ele almıştır (Yüle,1997:8). Yani daha önceki dönemlerde ne kadar çok yatırım yapılmışsa sermaye stoku da o kadar çok artmakta ve o kadar çok ekonomik bilgi üretilmektedir. Üretilmiş olan bu ekonomik bilgi, diğer firmalara da aktarılmakta ve pozitif dışsallık ortaya çıkmaktadır.

Romer' in modelinde nihai mallar, ara mallar ve araştırma sektörü olmak üzere üç sektör bulunmaktadır (Ünsal, 2007:254). Nihai mallar sektöründe, üretimde sermaye malları kullanılmazken, emek ve ara mallar kullanılmaktadır. Ara mallar sektöründe, her firma tasarım ve sermaye girdilerini kullanarak ara mallarını üretmektedir. Her firma kullanmış olduğu tasarım girdisini araştırma sektöründeki firmadan satın almakta ya da kiralamaktadır. Bu durum her tasarımın tek alıcısı ve satıcısı ile her ara malın da tek bir üreticisi olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ara mal üreten firmalar monopol konumdadır. Nihai mal sektöründe üretim yapan firmalar ise üretilen ara malları satın almaktadırlar ve ara malların fiyatı monopolcü olan firma tarafından belirlenmektedir. Araştırma sektöründe ise büyümenin sürekliliğini sağlayan yeni fikir ve teknikler üretilmektedir (Romer,1990).Yeni fikir ve teknikler, üretim sürecine yeni ve daha modern makinelerin (ara malların) katılmasına ve ekonomideki toplam bilgi stokunun artması ile birlikte araştırma sektöründeki beşeri sermayenin verimliliğinin de artmasına sebep olmaktadır. Tüm bunlar üretim sürecinde kullanılan makinelerin üretim fonksiyonunda ölçeğe göre artan getiri sağlamak ve ekonomik büyümeyi sağlamaktadır (Dinopoulos ve Thompson,2000:343-356). Üretilen bu teknik ve fikirler diğer firmalar tarafından kullanılmakta, bu sayede bir bilginin birden fazla alıcısı olmaktadır. Ayrıca Romer' e göre tüketiciler, tasarruf ve tüketim kararlarını alırken faiz haddini göz önünde bulundurmalıdır.

3.1.6.2. Lucas' ın İktisadi Büyüme Modeli

Bir toplumun gerek kas gücü ile olan çalışmalarında, gerekse zihinsel çalışmalarında sahip olduğu bilgi ve beceri beşeri sermaye olarak adlandırılmaktadır (Özsağır, 2008:344). Beşeri sermaye ile büyüme arasındaki ilişki birçok iktisatçının çalışmalarında yer almasına karşın en büyük katkı Lucas tarafından yapılmıştır. Lucas

1988 yılında yayınlamış olduğu makalesinde beşeri sermayeyi fiziki sermaye gibi bir üretim faktörü olarak kabul etmiş ve analizini de bu doğrultuda yapmıştır (Lucas,1988:3).

Lucas (1988), Neoklasik Büyüme modellerini yakınsama kavramı üzerinden eleştirerek kişi başına büyüme oranının farklılıklarını bir problem olarak görmüştür. Lucas' ın (1988) bu konu ile ilgili çalışmalarındaki odak noktası ülkeler arasındaki kişi başına gelirdeki farklılıkların inanılmayacak ölçüde büyük olması gerçeği olmuştur. Ülkeler arasındaki gelir seviyeleri ve büyüme oranları arasında bir kolerasyon hesaplayan Lucas (1988), sonucun 0' dan çok farklı olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla da zengin ülkeler için büyüme oranlarının uzun dönemler boyunca sabit olmasının dönemlik dalgalanmaları elimine edebilecek kararlılıkta olduğunu ama; fakir ülkelerde ise böyle bir durumdan bahsetmenin çok zor olduğuna değinmiştir. Yani beşeri sermaye olarak kabul edilen insani kalitenin, ülkenin gelişmesindeki payının oldukça yüksek olduğu gerçeği ile karşılaşmıştır (Karagül,2003:80).

Lucas (1988) beşeri sermayeyi modelinin içine iki farklı şekilde dahil etmektedir. İlki ekonominin sermayenin geniş yorumu ile tek sektör varsayımına dayanmaktadır. İkinci modelde ise, iki sektörlü bir ekonomi varsayımı altında, farklı alanlarda uzmanlaşmış beşeri sermayeyi ele alan modeldir.

Lucas, büyüme üzerinde diğer etkenler olarak, fiziksel sermaye birikimi ve teknolojik değışiklikleri ele almıştır (Gürak,2006:111). Lucas, eğitimi ve dolayısıyla beşeri sermayeyi, teknolojiyi üretme ve üretilmiş olan teknolojiyi daha kolay benimsemesi ve kullanabilmesi sayesinde iktisadi büyümenin temelini oluşturacağı görüşünü baz almıştır. Lucas, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri üzerine yoğunlaşırken; nüfus dinamiğini dışsal olarak ele almış, ayrıca paraya dayalı değışim olgusu ve finansal piyasa dinamiğinin etkisini de dışlamıştır (Lucas,1988:3-6).

Lucas' ın Solow' un düşüncesinden etkilenerek geliştirdiği beşeri sermayenin önemini vurgulayan iktisadi büyüme modelinde, beşeri sermaye birikiminin (sabit bir oranda yatırım sabit bir getiriyi sağlar fikri) fiziksel sermayeden daha önemli olduğunu ileri sürmüştür (Lucas,1988:17-18). Lucas' a göre insanı eğitmek amacı ile yapılan yatırımlar, pozitif dışsallık yaratarak, ölçeğe göre artan getirinin oluşmasını sağlar. Ekonomi durağan durum dengesinde ise, kişi başına büyüme oranı, kişi başına beşeri

sermaye oranına eşitlenecektir (Ünsal,2007:220-221). Lucas' ın büyüme teorisindeki birtakım varsayımları şu şekildedir:

- Ekonomi kapalıdır ve tam rekabet piyasası koşulları ile çalışmaktadır.
- Ekonomik karar birimleri gelecekteki fiyatlar hakkında rasyonel beklemeyle sahiptir.
- Ekonominin teknolojisi, ölçüğe göre sabit getirilidir.
- t anında üretime ayrılmış olan işgücü (veya eşdeğer olarak çalışma saati) sayısı $N(t)$ ' dir. $N(t)$ ' nin büyüme oranı dışsaldır: λ .
- Kişi başına reel tüketim, akım değişkendir ve tek sektörlü olan bu modelde ilgili mal cinsinden tanımlanmaktadır.
- Fiziksel sermaye birikimi Solow modelinde olduğu gibi kişilerin tüketim terine tasarruf etmeleri suretiyle meydana gelmektedir.
- Modelde, beşeri sermaye birikimi kişilerin çalışma yerine eğitim ve okulu tercih etmeleri sonucu gerçekleşir.
- İşçi başına üretim fonksiyonunun büyüme üzerinde yarattığı sonuçlar bakımından incelendiği zaman, beşeri sermaye birikimine ayrılan zaman $(1-u)$ ile, beşeri sermaye düzeyindeki değişme (Δh) arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Bu ilişki ise doğrusaldır.
- Modelde, beşeri sermaye birikimi azalan verimler yasağına tabi değildir. $\Delta h / h = g_h = (1-u)$ (Gürak,2006:111-118, Kaynak,2009:130-132).

Lucas büyüme modelinde, Solow' un modelinden etkilendiği ve enstrümanlarını değiştirdiği açıktır. Lucas, gerçekte bireyin beşeri sermayesindeki artışın kendi verimliliğini arttırmasının yanı sıra bütün üretim faktörlerinin üretkenliğine katkıda bulunduğunu da belirtirken, hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturup büyümeyi fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla etkileyeceğini vurgulamıştır (Kar ve Ağır,2003:181-190). Uzun dönem büyümenin kaynağı beşeri sermayedir ve bununla birlikte teknolojik yenilikler ve sermaye malları da büyümenin üzerinde doğrudan ve organik bir ilişkiye sahiptir (Gürak,2005:118). Beşeri sermaye birikimi sabit bir oranda sabit bir getiri ile artış göstermektedir. Beşeri sermayenin dışsal etkisi sebebiyle, fiziksel sermayenin negatif etkisini telafi ederek,

fiziksel sermaye birikimini arttırmaktadır. Bu sayede iktisadi büyüme süreci devam etmiş olmaktadır (Kaynak,2009:136).

3.1.6.3. Barro' nun İktisadi Büyüme Modeli

İçsel büyüme modellerinden bir diğeri de Barro tarafından geliştirilmiştir. Barro 1990 yılında Kamu Politikası Modeli' ni gündeme getirerek, devletin iktisadi büyümeyi arttırmak için yatırım yapmasını ve özel sektörü desteklemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, devletim üç önemli görevi vardır. Bu görevlerden ilki kamusal mal ve hizmetler üretmek, ikincisi eğitim alanındaki yatırımları arttırmak ve sonuncusu da AR-GE sektörü ile bilgi üretimini ve yayılmasını sağlamaktır (Berber,2006:183).

Barro AR-GE yaklaşımında ise bilginin ve teknolojik değişimin üzerinde durmaktadır. AR-GE faaliyetleri yenilik ve ürün çeşitliliği ile tüketim mallarında artışa sebep olacaktır; bu sayede de iktisadi büyümeye önemli katkılarda bulunacaktır (Bozkurt,2007:75).

Ayrıca Barro “Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study” adlı çalışmasında iktisadi büyümenin temel faktörlerini şu şekilde belirlemiştir.

- Beşeri sermaye düzeyinin yüksekliği,
- GSMH seviyesi,
- Verimlilik oranları,
- Hükümet harcamaları,
- Hukuksal düzen,
- Avantajlı dış ticaret hadleri,
- Yatırım oranları,
- Bölgesel değişiklikler (Barro,1996:14-23).

Barro modelinde üretim fonksiyonuna kamu harcamalarını da dahil etmiştir, ayrıca Barro' ya göre kamu üretim yapamamakta ve sermaye sahibi olamamaktadır. . Bu sebepten dolayı kamu alt yapıyı özel sektörden aldığı vergiler ile finanse ederek kamu harcaması yapmaktadır. Ayrıca Barro, özel sektörün kaynak kullanımındaki yetersizliği ve üretkenliği ile kamu mallarını üretmede yetersiz kalması sonucunda, devletlerin

özel harcanabilir geliri vergilendirerek, iktisadi büyümeyi etkileyen kamu kaynakları ve yatırımlarının girdilerini sağlarken, özel sektör üretim girdileri ile aynı oranda artışını sağlayabilmesi, fert başına gelir ve tüketim artışına katkı sağlar, bu sayede de devlet üretim aşamasında bizzat bulunarak, refah dağılımını ve kamu hizmetlerini herkesi kucaklayacak şekilde ulaştırmayı amaçlamaktadır (Barro,1990:7-11). Diğer taraftan Barro' ya göre kamu ile özel sektör aynı üretim fonksiyonuna sahip oldukları için kamu kendi nihai ürünlerini değil kendin kullanacağı girdileri özel sektörden almalıdır. Böylece kamu harcamaları özel sektör üzerinden pozitif dışsallık oluşturacaktır (Üzümcü,2012:256).

Barro iyi bir hukuki düzenin, daha az yolsuzluklar, düşük enflasyona dayalı hükümet politikaları, ilk ve orta öğretimin artması, dış ticaret dengesinin iyileşmesi ile kişi başına reel GSYH artışına ve büyümeye olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir (Gürak,2006:124). Barro' ya yapılmış olan eleştiriler ise, Keynes' in kamu harcamaları kavramından etkilenmek ile birlikte işlevine değinmiş olması, siyasi kararın iktisat politikaları üzerindeki önemini vurgulamış olması olumlu olmakla beraber, kamu harcamalarını yapan devletin akılcı bir yatırım politikaları oluşturamaması iktisadi büyümenin önündeki en büyük engel olarak ortaya çıkmıştır.

3.1.6.4. Grossman ve Helpman AR-GE Modeli

Grossman ve Heplman (1991) yapmış oldukları “Quality Ladders in the Theory of Growth” ve “Innovation and Growth in the Global Econmy” isimli çalışmalarında büyümenin AR-GE sektörü ile ilişkisine yönelik bir model kurmuşlardır ve AR-GE' ye dayalı farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Grossman ve Helpman' ın modelinde, bilgi sermayesi birikimi teknolojik gelişmenin önemli bir unsuru olarak belirlenmiştir. Buna göre teknoloji bir bilgi sermayesi aracıdır (Grossman ve Helpman,1991:4). Teknolojiyi bir mal olarak düşünen Grossman ve Heplman iki tip mal örneği geliştirmişlerdir:

- Teknolojiyi paylaşım engeli olmayan bir mal olarak görmüşlerdir.
- Teknolojiyi kısmen engellenebilen (patent vb yolu ile kolayca el değiştirmesine engel olunan) bir maldır (Gürak,2006:144).

Modelde ekonomik büyüme oranı AR-GE sektöründeki kar teşvikleri ile hareket etmektedir. Grossman ve Helpman (1991) modeli ekonomide var olan her bir ürünün kalite basamaklarına sahip olduğunu ve girişimcilerin bu ürünlerin bir sonraki versiyonlarını çıkarabilmek için eş zamanlı yarıştıkları fikri üzerine kurulmuştur¹⁹. Bu süre içerisinde bazı girişimler başarılı olurken bazıları ise başarısız olmaktadır. Başarılı olanlar daha ileriki seviye gelişmeler için çalışmaya devam etmektedir (Grossman ve Helpman,1991:44). Modelde AR-GE' ye yapılan yatırımlar girişimciye maliyet avantajı sağlarken, AR-GE çalışmaları sonucu geliştirilen yeni tasarımlara sahip malların üretilmesi de patent hakları sayesinde girişimcilerin teknelci rantı elde etmelerine imkan tanımaktadır.

Grossman ve Helpman (1991) modeli, Romer (1990) modeli gibi üç sektörden oluşmaktadır. İlk sektör olan AR-GE sektöründe sadece emek girdisi kullanılarak yeni bilgi üretilmektedir. Modelde sonsuza dek var olan patentlerin, fikri mülkiyet haklarının korunduğu ve patent lisanslamanın mümkün olmadığını varsayılmaktadır. Piyasada var olan bir malın daha ileri bir versiyonunu üretmek amacıyla girişimcilerin AR-Ge yarışına giriş-çıkışları serbesttir. Fakat lider firma maliyet avantajına sahip olmadığı sürece en son ortaya çıkardığı ürünü geliştirmek için sahip olduğu kaynakları harcamayacaktır. Liderin piyasada var olan ürününü geliştirmeyi amaçlayan pek çok girişimcinin yaptığı araştırmaların yoğunluğu ι olarak tanımlandığında; arbitraj koşulunun da sağlanmadığı varsayımı ile Denklem 14 şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\frac{\dot{E}}{E} = \frac{\left(1 - \frac{1}{\lambda}\right)E}{a\iota} - p - \iota \quad (15)$$

$a\iota$ birim zamanda bir birim AR-GE faaliyeti için gerekli olan emek birimini ifade ederken, ι AR-GE çalışmalarının yoğunluğunu ifade etmektedir. Eşitlik incelendiğinde harcamaların büyüme oranının, harcama düzeyi ile pozitif, AR-GE yoğunluğu ile ise negatif bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. İkinci sektör olan emek sektöründe ise,

¹⁹ Grossman ve Helpman, kalitede meydana gelen iyileşmelerin bireylerin yaşam standartlarını yükselttiğini ileri sürerler. Örneğin; evde müzik dinleme zevki gramfonun yerini önce radyoya ve daha sonra da cd çalara bırakması ile yıllar içinde gelişim göstermiştir (Grossman ve Helpman, 1991:44).

üretim fonksiyonu ile ara-malı üretimi gerçekleştirmektedir. Modelde ekonomideki toplam emek arzı sabittir ve L ile gösterilmektedir. Üretim sektöründeki toplam istihdam E/λ , AR-GE sektöründeki istihdam ise at^l iken emek piyasasındaki denge durumu aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$at^l + \frac{E}{\lambda} = L - \quad (16)$$

Modelde Denklem 14 kullanılarak $\dot{E} = 0$ durumunda:

$$\left(1 - \frac{1}{\lambda}\right) E / at = p + \iota \quad (17)$$

elde edilmektedir. Sonuç olarak; Grossman ve Helpman modelinde Denklem 16 ve Denklem 17 kullanılarak elde edilen tüketim (\dot{E}) ve AR-GE çalışmaları yoğunluğunun (ι) deneye değerleri, ekonomi hangi noktada olursa olsun hızlı bir biçimde durağan duruma doğru hareket edeceğini göstermektedir. Modelin son sektörü ise mal sektörüdür. Bu sektörde ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında sadece emek girdisi kullanılmaktadır. Bir birim çıktıyı üretebilmek için bir birim emeğe ihtiyaç duyulmaktadır. Modelde ürün geliştirme teknolojisi ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili yapılan varsayımlar altında her sektörde yalnızca bir kalite lideri bulunmaktadır ve lider en yakın takipçisinin her zaman bir adım önünde yer almaktadır. Tüm son teknoloji ürünleri aynı “limit” fiyata tabiidir. Kar maksimizasyonu, limit fiyat $p = \lambda w$ ($\lambda > 1$) olacak biçimde seçildiği zaman sağlanmış olacaktır. O halde bu durumda liderlerin elde etmiş oldukları kar akımı ise $\Pi = \left(\lambda - \frac{1}{\lambda}\right) E$ ile ifade edilmektedir.

Modelin sahip olduğu varsayımlardan birkaçı ise şu şekildedir; Tasarruflar, AR-Ge için harcanmaktadır. AR-Ge’ nin ise iki temel amacı vardır. İlki üretim maliyetlerini düşürmek diğeri ise yeni ürün üretmektir. AR-GE sonucu bulunan teknolojik yenilikler

sayesinde aşırı kar yani tekel karı elde edilir (Gürak,2006:145). Dolayısıyla piyasada tekel yapısı mevcuttur. Küresel rekabetin arttığı durumlarda ise bu tekel karı düşmekle ve teknolojik yenilikler azalmakla birlikte (rekabet şartları, firmaları yeni buluşlar yapmaya zorlar) bu yeniliğe adapte olmayan firmaların piyasadan çekilmesi ile tekrar karları eski seviyesine getirir. Buradaki kar beklentileri ve oranı, piyasaya girecek olan firma sayısını belirlemektedir. Piyasadaki ürünler birbirini tam ikame edemezler. Piyasaya giriş koşulları ücret miktarını belirler. Ürünlerin fiyatları, ücret oranının bir fonksiyonu biçiminde ortaya çıkmaktadır (Grossman ve Helpman,1991:517-526).

Uluslararası ticaretin ve ekonomik entegrasyonun ülkelerin AR-GE çalışmalarına ve büyümelerine etkisini inceleyen Grossman ve Helpman, AR-Ge yatırımlarının ulusal ve uluslararası piyasalarda rekabet koşullarını yansıtan kar fırsatlarına duyarlı olduğunu vurgularlar. Küçük bir ülke dahi teknolojik yenilikler ve dış ticaret sayesinde çok hızlı büyüyebilirler iken, büyük ülkeler ise AR-GE' ye daha çok kaynak aktarırlar. Bu sayede hem teknolojik yenilikler, hem de büyüme hızı daha hızlı olacaktır. Farklı ülkelerdeki farklı firmalar yeni ürünleri ortaya çıkartmak için sürekli bir rekabet hali içinde olduklarından dolayı, büyüme süreçlerinin de uluslararası teknolojik rekabet ile doğrudan bağlantılı olduğunu belirtmektedirler. Dolayısıyla daha çok nitelikli emeğe sahip olan ülkelerde daha hızlı büyüme gerçekleşmektedir. AR-GE çabaları ve teknolojik gelişmişlik farklılıklarına göre yapılan kıyaslamalı üstünlük sonucu dış ticaret yapısı şekillenmektedir ve bu analize göre, ülkeler ticaret yapmaz, firmalar dış ticaret yapar (Gürak,2006:143-150).

Modele üç önemli eleştiri getirmek mümkündür. İlki, küresel rekabet kalkınca tekel karlarının azalacağından, teknolojik yeniliklerin de azalacağından bahseder, oysa küresel çapta meydana gelen rekabet oranı arttıkça, teknolojik yeniliklerinde sayısı

artmaktadır. İkinci eleştiri ise, ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlük teorisini benimsemişlerdir, fakat günümüzde ticareti devler değil, şirketler yapmaktadır. Son eleştiri ise, ürün, faktör ve sermaye piyasalarında fiyatların eş zamanlı olarak belirlendiği yaklaşımı da geçersizdir (Gürak,2006: 150).

3.1.7. Marksist Büyüme Teorisi

Marksist Büyüme Teorisi, Ricardo' nun Klasik teorisine dayanmakla birlikte iki teori arasında özellikle kullanılan teknik ve varılan sonuçlar açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır (Alkın,1992:27). Marksist Kapitalist Büyüme Modeli'ne en büyük katkı Karl Marx tarafından yapılmıştır. Kapitalizmin çelişkiler ile dolu bir sistem olduğunu iddia eden Marx' ın teorisinde büyüme ya da konjonktür teorisi zaten mevcuttur.

Marx, kapitalist toplumun burjuvazi ve proleterya olmak üzere iki temel sınıftan oluştuğunu kabul etmektedir. Asıl olarak insan-insan ilişkilerini konu alan Marx, bir nevi mübadele ilişkisi olan (işçinin kapitaliste emek gücünü satması) durumunu analiz etmek için öncelikle metanın değerini inceler. Marx' a göre bir metanın değerini onu yeniden üretmek için toplumsal olarak gerekli emek-zaman belirler. Teori, kapitalist sınıfın karının kaynağını, ücretlerin sömürülmesi ve işçilerin fazla çalıştırılmasından aldığını öne sürer. Çünkü teoriye göre işgücü tarafından harcanan çalışma süresinin bir kısmının karşılığı ücret olarak işgücüne ödenirken geri kalan kısmı yani ücretlendirilmeyen çalışmanın karşılığı oluşan değer, kapitalistlerin karını oluşturmaktadır (Berber,2006:64). Bu durum; emek değer, artı değer ve kar teorileri ile açıklanmaktadır. Buna göre, bir metanın değeri üç kısımdan meydana gelir. Bunlar “c+v+s” dir. “c” metanın üretiminde kullanılan üretim araç gereçlerini temsil eder ve değişmeyen sermaye olarak adlandırılmaktadır. Bu kısmın, üretimine girdiği ürüne, kendi değerinden bir fazla değer katma gücü yoktur. Yani bu tür nesnelere kullanım değeri mübadele değerine eşit olmaktadır. “v” metanın üretiminde kullanılan emek gücünün değerini temsil etmektedir ve değişen sermaye olarak adlandırılmaktadır. Emek gücünün değerini de tıpkı diğer metalar gibi, yeniden üretilmesi için toplumsal olarak gerekli emek-zaman belirlemektedir. Emek gücünün değeri, emekçinin yaşamını ikame edebilmesi için ve

üreyebilmesi için gerekli olan geçimlik metaların değerine eşittir. Emeğin öyle bir özelliği vardır ki, kullanım değeri mübadele değerini aşabilmektedir. İşçi emek gücünü kiraladığı kapitalist için, kendi emek gücünün mübadele değerinin gerektirdiğinden fazlasını çalışır. Yani işçi, bir işgününde, kendisi için bir günlük geçimlik araç ihtiyacından daha fazlasını üretir (Sweezy,2007:70). Buna göre işgücü “gerekli emek” ve “artı emek” olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İşçinin kendi emek gücünün değerini çıkartmak için harcadığı emek zaman gerekli emek, kapitalist için çalıştığı emek-zaman ise artı emektir. Artı emek, metanın değerinin üçüncü kısmı olan “s”, “artı değer” i oluşturur. Marx (s/v) oranını, artı değer-sömürü oranı, (c/v) veya (c/v+s) oranını ise sermayenin organik bileşimi olarak adlandırmıştır.

Marksist teoride, büyümenin temel kaynağını kar, dolayısıyla artı değer oluşturur. Kapitalistler, elde etmiş oldukları artı-değerin tamamını tüketmezler. Eğer öyle olsaydı, toplum ve üretim kendini aynen tekrar eder ve hiçbir gelişim meydana gelmezdi. Bunun tam aksine, kapitalistler, artı değer bir kısmı ile ek emek gücü ve üretim araçları satın alarak üretim sürecine geri yatırırlar. Bu sayede toplam üretimin giderek arttığı bu durumu Marx, “genişleyen yeniden üretim” olarak adlandırmıştır. Ancak Marx’ a göre bu genişleyen üretim sürekli değildir ve periyodik krizlerle kesilir. Her bunalım kendinden önceki hızlı sermaye birikiminin çelişkilerinin bir ürünüdür ve çelişkilerin su yüzüne çıkmasına uygun ortamı oluşturur (Savran,2009:22).

Kapitalist üretimin gereği ve amacı artı-değer elde etmek ve artı-değeri devamlı arttırmaktır. Artı-değeri arttırmanın ise üç yolu bulunmaktadır. Bunlar; işgücünü uzatmak, emeğin verimliliğini arttırmak ve geçimlik metaları daha ucuza üretmektir. İlk seçenek olan mutlak artı-değer üretimi sürekli bir çözüm olmaz. Emeğin verimliliğini arttırmak ise sermayenin organik bileşiminin (SOB) artmasını gerektirmektedir. Tek bir kapitalist, rakiplerinin önüne geçmek amacıyla üretim tekniğini değiştirir ve emeğin verimliliğini yani nispi-artı değeri yükseltir. Bir süre sonra diğer kapitalistlerin de aynı tekniği uygulaması ile beraber nispi-artı değer farkları kaybolur. Sermayenin organik bileşiminin artması bir süre sonra, kar oranının düşmesini gerektirir, çünkü artı değer kaynağı değişen sermayedir. Emek verimliliğinin yükselmesi, artı-değer oranını da yükseltir, ancak meydana gelen bu yükselme sermayenin organik bileşimindeki yükselişe sürekli bir biçimde karşılık veremeyeceği için kar oranının düşmesi ile sistem krize girer.

Sermayenin değersiz hale gelmesi ve emek gücünün değerinin düşmesi, yeniden sermaye birikiminin şartlarını oluşturur (Haliloğlu,2011:33).

Kapitalistler arasında meydana gelecek rekabet, işgücü verimliliğinin daha yüksek olduğu teknikalara yatırım yapılmasına yol açmakta ve teknolojik gelişme, işgücünün yerini makinelerin alması şeklinde ortaya çıktığı için teknolojik işsizlik yaratmaktadır. Her bir kapitalist makine kullanmaya başlayarak ücret giderlerini azaltmak ister, ancak tüm kapitalistlerin bu şekilde davranmaları işsizliğe neden olur (Sweezy,2007:93). Sermaye birikiminin artması ile, zorunlu olarak ortaya çıkan bu işsizler topluluğunu Karl Marx, “nispi-artı nüfus” veya “yedek sanayi ordusu” olarak adlandırmıştır. Ücretleri geçimlik düzeyde tutan şey de, sistemde sürekli olarak var olan bu nispi-artı nüfustur.

Belirtmek gerekir ki, sermaye birikiminin artması ile genişleyen üretken olmayan emek talebi, bu kesimlerde üretim süreci içinde yaratılan artı-değerden beslendiklerinden dolayı üretim süreci içindeki emek hareketleri ile birlikte hareket ederler. Marx’ ın deyimi ile “yedek sanayi ordusu” oluşturmanın sonucu olarak düşen ücretler sayesinde kapitalist, üretimin devamlılığını sağlayabilir (Marx,1883: 81-792).

Marx kapitalist ekonomilerin büyümesinin ise sonsuza dek sürmeyeceğini, “büyümenin ateşleyicisi” olan rekabetin ortadan kalkması ve kapitalin monopolleşmesi sonucu sermaye birikiminin durgunluğa girmesinin kaçınılmaz oluşu ile açıklamıştır. Marx’ a göre sermaye birikimi arttıkça emek talebi ve dolayısıyla da emeğe ödenen ücret artış gösterecektir. Bunun sonucu olarak da düşen “artık-değer oranı” kar oranlarını öyle bir noktaya dek aşağı çekecektir ki, sermaye birikimi ve ekonomik büyüme yavaş yavaş duracaktır (Marx,1883:60).

3.2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Günümüzde modern hayatın tüketimi tetikleme, ulusal ve uluslararası ekonomik krizler, birey ve ülkelerin ekonomik yönetimlerini tasarruf konusunda daha dikkatli davranmaya zorlamıştır. Ulusal düzeyde hükümetler yeni yatırımların yapılması, yeni sermaye mallarının üretimi, ekonomik büyümenin sürdürülebilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla tasarruflara önem vermektedirler. Tasarruflar yatırımların karşılanması ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için ön koşullardan birisidir

fakat; vurgulanması gereken önemli bir nokta yurtiçi tasarrufların sürdürülebilir büyümenin tek kaynağı olmadığıdır.

İktisadi büyüme ve tasarruf oranları arasındaki ilişki, ekonomi bilimi arasında fazlaca tartışılan konulardan birisidir. Tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında ilişki olup olmadığı, varsa da bu ilişkinin yönünün ne olduğu konusundaki tartışmalar ve çalışmalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de sürmektedir. Bu ilişkinin varlığı/ yokluğu büyüme ve kalkınma politikaları için bir hayli öneme sahip olmasına rağmen tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü hala açıklanmaktan uzaktır. Yapılan ampirik çalışmaların önemli bir kısmı tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığını kabul ederken, bu değişkenler arasındaki ilişkinin yönü konusunda tartışmalar sürmektedir. Konu ile ilgili literatür sonuçları temel alınan yaklaşımlara, ele alınan ülke/ ülke gruplarına, zaman aralığına ve kullanılan yöntemlere göre değişiklik göstermektedir. Önceki yıllarda yapılmış olan çalışmalar veri sıkıntısı sebebi ile genellikle gelişmiş ülke/ ülke gruplarına yapılırken, son dönemlerde veri sıkıntısının kısmen aşılması ile gelişmekte olan ülkeler için de yapılmaktadır.

Dünya Bankası tarafından 1993 yılında yapılan ve ekonomik kalkınmada tasarrufların rolünün incelendiği çalışmada, yüksek tasarruf oranlarına sahip ülkelerin, düşük tasarruf oranlarına sahip olan ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Dünya Bankası' nın da dahil olduğu politika yapıcılar uzun bir süre, gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümeyi arttırmak için tasarrufları teşvik eden politikaların uygulanması gerektiğini savunmuşlardır (World Bank,1993). Fakat bu çalışmadan sonra Carroll ve Weil (1994) ekonomik büyümenin tasarruflara sebep olabileceğine dair delilleri ortaya koymuşlardır. İleriki yıllarda yapılan çalışmalarda tek yönlü veya karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Aşağıda sunulan çalışmaların sonuçları, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü hakkında teorik literatürde olduğu gibi ampirik literatürde de henüz bir görüş birliğine varılmadığını göstermektedir.

Geleneksel yaklaşıma göre, yüksek tasarruf oranları yüksek yatırımlara ve yüksek ekonomik büyümeye sebep olur. Solow (1956) gibi neoklasik büyüme modelleri, içsel büyüme modellerinde (Romer (1986) tipi büyüme modeli) tasarruflar büyümeye neden olmaktadır. Geleneksel görüş kalkınma için güçlü makroekonomik politika önerilerine yol açmaktadır (Sinha ve Sinha 2008b:182). Dünya Bankası dahil politika yapıcılar

gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi arttırmak için yüksek tasarruflara yol açan politikaları destekleme eğilimi içindedirler (The World Bank,1993). Fakat 1990' larda yapılan ampirik çalışmaların bir kısmında, geleneksel teorinin aksine nedensellik ilişkisinin yönü ekonomik büyümeden tasarruflara doğru belirlenmiştir (Caroll ve Weil, 1994; Gavin, M., Hausmann, R. ve Talvi, 1997; Sinha, 1998a, Saltz, 1999; Anoruo ve Ahmad, 2001). Yani bir başka ifade ile ekonomik büyüme tasarrufları teşvik etmektedir.

İncelenen çalışmalarda ekonomik büyümeden tasarruflara doğru pozitif yönlü ilişki hayat boyu gelir hipotezini destekler iken, negatif yönlü ilişki ise sürekli gelir hipotezinin görüşleri ile tutarlıdır. Sürekli gelir hipotezi artan büyümenin gelecek dönemde daha da yüksek gelir beklentisini beraberinde getireceğini ve bu durumun da gelecekteki gelire karşı bireylerin tasarruflarında azalmaya neden olacağını belirtmektedir (Özcan ve Günay, 2011:6).

Tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Modigliani (1970)' den sonra Dünya Bankası' nın çalışması ile yeniden gündeme gelmiştir.

3.2.1. Ulusal Literatür

Uluslararası literatürde yoğun bir çalışma alanı bulan tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye ekonomisi ile ilgili literatürde ancak 2000' li yılların ikinci yarısından itibaren incelenmeye başlanmıştır. Oysaki büyümenin sağlanması ve sürdürülebilir olmasında yurtiçi tasarruf, yatırım ve büyüme ilişkisi konusu literatürde önemli bir tartışma alanıdır. Bu değişkenler arasındaki ilişki ve ilişkinin yönünün bilinmesi büyüme için farklı iktisat politikalarının önerilmesini de sağlamaktadır. Uluslararası literatürde bu üç değişken arasında, başlatıcılık, nedensellik ilişkisinin hem teorik hem de ampirik olarak çok yer tutmasına rağmen, Türkiye ile ilgili yeterli çalışma mevcut değildir, bu da konu ile ilgili iktisat politikalarında boşluklar dolmasına sebep olmaktadır. Türkiye ekonomisi için tasarruf ve ekonomik büyüme ile ilgili yapılan çalışmalar analiz edildiğinde uluslararası literatüre benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Özcan, Günay ve Ertac (2003) Türkiye ekonomisinin 1968-1994 dönemi için yaptıkları çalışmalarında özel tasarrufların politika ve politika dışı değişkenlere etkisini

incelemiştirlerdir. Çalışma sonucunda gelir düzeyi özel tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahipken, büyüme oranı istatistiksel olarak anlamsızdır.

Yavuz (2005) Türkiye ekonomisi için Feldstein-Horioka yaklaşımına göre tasarruf-yatırım ilişkisini araştırmıştır. 1962-2003 dönemini kapsayan çalışma sonucunda tasarruf tutum katsayısı değerinin bire yakın olduğu saptanmıştır. Bu sonuç F-H yaklaşımına göre, sermaye hareketliliğinin düşük olduğunun bir işaretidir. Hata düzeltme modelinin tahmin sonucuna göre ise tasarruf ve yatırım arasında istatistiksel açıdan anlamlı kısa ve uzun dönem ilişki tespit edilmiştir.

Çağlayan (2006) yaptığı çalışmada enflasyon oranını, faiz oranı ve büyüme oranının yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisini 1970-2004 dönemi için incelemiştir. Yapılan çalışma sonucunda kısa dönem büyüme oranı yurtiçi tasarrufları pozitif olarak etkilediği, uzun dönem enflasyon oranının ise yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi negatif iken, büyüme oranı ve reel faiz oranının yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi pozitif çıkmıştır.

Abdioğlu ve Berber (2007) Türkiye’de 1970-2005 dönemimde yurtiçi tasarrufları etkileyen değişkenleri belirlemek için yaptıkları çalışmalarında; Türkiye ekonomisinde yurtiçi tasarrufları belirleyen en önemli etkenlerden birisi olarak ekonomik büyümeyi göstermişlerdir.

Ekinci ve Gül (2007), 1960-2004 arası Türkiye ekonomisi için yurtiçi tasarruf oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda tasarruf ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunurken, büyümeden yurtiçi tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptamışlardır.

Erbaykal ve Okuyan (2008) Türkiye’de enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1987-2006 dönemini kapsayan veriler çerçevesinde incelenmiştir. Enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı Pesaran ve arkadaşları tarafından

Yentürk, Ülengin ve Çimenoğlu (2009), çalışmalarında hem tasarrufları hem de yatırımları teşvik edenin büyüme olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmada kısa dönemde yalnızca büyümeden yatırımlara doğru bir nedensellik görünürken; orta ve uzun dönemde büyüme tasarrufların artmasına sebep olmaktadır.

Düzgün (2009) çalışmasında 1987-2007 dönemi verileri ile Türkiye’deki özel tasarruf belirleyicilerini incelemiş ve analiz etmiştir. Analizi sonucunda kamu tasarrufu, para arzı, faiz oranı ve enflasyon oranı özel tasarrufu negatif etkilerken, dış tasarruf oranı pozitif etkilemektedir.

Değirmen ve Şengönül (2011) çalışmalarında net özel tasarruf oranı, kamu harcaması, ekonomik büyüme ve enflasyon oranı tarafından pozitif olarak etkilenmektedir.

Taban (2011) çalışmasında Granger nedensellik testini kullanarak tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda uzun dönemde tasarruf ve ekonomik büyüme arasında ilişki karşılıklı iken, kısa dönemde tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ortaya koyulmuştur.

Çöğürücü ve Çoban (2011) Türkiye ekonomisi için 1980-2011 yılları arasında yaptıkları regresyon analizinde, Türkiye’deki dış borçların ve nüfus artış hızının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Analiz sonucuna göre, ekonomik büyümeyi arttırmak için gerekli yatırımların yurtiçi kaynaklardan karşılanması ve yurtiçi tasarrufların artırılarak, dış kaynak ihtiyacının azaltılması sağlanmalıdır.

Uygur (2011) 1987-2006 dönemi Türkiye ekonomisi için kamu tasarruf dengesi, reel döviz kuru ve büyümenin özel tasarruflar üzerindeki etkisi incelenmiştir. İnceleme sonucunda kamu tasarruf dengesi (kamu yatırım-tasarruf farkının), reel döviz kurunun ve büyümenin özel tasarruflar üzerinde anlamlı etkileri olduğu sonucuna varılmıştır.

Özcan ve Günay (2011) Türkiye ekonomisi için 1975-2006 dönemi özel tasarruf davranışlarını belirleyen makroekonomik ve sosyal değişkenler vasıtasıyla bir özel tasarruf modeli tahmin etmişlerdir. Tahmin sonuçları özel tasarrufları belirleyen en önemli faktörlerden bir tanesinin atalet olduğunu desteklemektedir. Kamu tasarrufları, finansal derinlik, büyüme, enflasyon, dış ticaret açığı, genç ve yaşlı bağımlılık oranı, şehirleşme oranı özel tasarrufları azaltırken; finansal gelişme, reel faiz oranı eğitimli nüfus özel tasarrufları arttırmaktadır.

Sancak ve Demirci (2012) yaptıkları çalışmalarında Türkiye’de ulusal tasarruflarda meydana gelen artış ve azalışa sebep olan etkenleri araştırmışlar ve bunların iktisadi büyümeye olan etkisini ortaya koymuşlardır. Yaptıkları çalışmada yatırımların

finansmanın yurtiçi tasarruflar ile karşılanmasının ekonomik büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olması bakımından önem arz ettiğini ve pozitif etki yarattığını belirlemişlerdir.

Çolak ve Öztürkler (2012) çalışmalarında gelir düzeyi tasarrufların belirleyen en önemli değişkenlerden birisi olarak belirlerlerken, servetin tasarruflar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Emekli olma durumu tasarrufları azaltırken; bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olma ise tasarrufları pozitif yönde etkilemektedir.

Özlale ve Karakurt (2012) 1980-2011 dönemi Türkiye ekonomisi için yaptıkları analiz sonucunda kamu tasarrufu, kişi başına gelirin büyüme oranı, özel sektöre verilen banka kredileri ve yaşlı bağımlılık oranı özel tasarrufları negatif yönde etkilerken; kişi başına geliri enflasyon ve reel faiz oranları pozitif yönde etkilemiştir.

Zeren ve Akbaş (2013) 1961-2012 dönemi Türkiye ekonomisi için tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda Türkiye’ de tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Zeren ve Akbaş Türkiye’ de hem Solow hem de Kesyens’ in modelinin Türkiye için geçerli olduğunu savunmaktadırlar.

Oktayer ve Oktayer (2013) Türkiye’ de devlet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2010 dönemi boyunca yıllık veriler kullanılarak ARDL testi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda devlet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Er, Tuğcu ve Çoban (2014) Türkiye için 2003-2012 dönemi tasarruf, enflasyon ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönem ilişkisini ARDL yöntemi ile incelemişlerdir. Kısa dönemde enflasyon ve tasarruf ile, uzun dönemde ise faiz oranları ve tasarruf arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşılık hem kısa hem de uzun dönemde tasarrufların ekonomik büyüme üzerinde büyük bir etkisi bulunmuştur.

Çetinkaya ve Türk (2014) çalışmalarında 1975-2012 arası dönemde yurtiçi tasarruflar ve sabit sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Analiz tasarruf ve yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru pozitif yönde bir nedensellik ilişkisi mevcut olduğunu göstermiştir. Kısa dönemde yapılan analiz

sonucunda ise hem tasarrufların hem de yatırımların ekonomik büyümeyi etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır.

Berke, Temiz ve Karakurt (2015) çalışmalarında 2003Q2012Q4 dönemi için özel kesim tasarruf-yatırım dengesi ve kamu kesiminin gelir-gider dengesi ile cari hesap dengesinin oluşturduğu üçüz açıkların büyümeye etkisini VAR modeli ile analiz etmeye çalışmıştır. Analiz sonucunda üçüz açıkların büyüme oranını en fazla etkileyen değişkenler olduğu ortaya çıkarken, bu değişkenlerin büyümeyi negatif yönde etkilediği de ortaya koyulmuştur.

Barış ve Uzay (2015) yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye kapsamında araştırmışlardır. Bu doğrultuda, yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisi 1960-2012 dönemi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucu, ekonomik büyümenin yükselmesi dolayısıyla, gelirin artması sonucu tasarrufların artacağını belirten Hayat Boyu Gelir Hipotezini desteklemektedir. Dolayısıyla politika yapıcılar, yurtiçi tasarrufları arttırmak için sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik politikalar odaklanmalıdırlar.

Durgun Kaygısız, Göze Kaya ve Kösekahyaoğlu (2016) çalışmalarında Türkiye'nin makro değişkenlerinden olan cari denge, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-2014 dönemi için Toda-Yomamoto ve Granger testleri ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda büyüme, tasarruf ve yatırımlar arasında herhangi bir anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Korkmaz (2016), 1980-2014 yılları arasında Türkiye için yapılan Granger nedensellik testi sonucunda hanehalkı tüketim harcaması ile tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, tasarruflar ile yatırımlar arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

3.2.2. Uluslararası Literatür

Carroll ve Weil (1994) çalışmalarında 64 ülkenin 1958-1987 dönemi için toplam veriler ile yaptıkları analizde ekonomik büyümenin tasarrufların Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Hanehalkı verileri ile yaptıkları analiz sonucunda ise, yüksek

gelir artışına sahip hanehalklarının, düşük gelir artışına sahip olan hanehalklarından daha fazla tasarruf yaptıklarını ortaya koymuşlardır.

Sinha ve Sinha (1998a) Meksika için 1960-1996 dönemini kapsayan çalışmalarında özel tasarruflar, kamu tasarrufları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonometrik tekniklerdeki son gelişmeleri kullanarak, daha yüksek tasarruf oranının daha yüksek ekonomik büyümeye sebep olduğu görüşü Meksika için geçerli olmadığı; aksine ekonomik büyümeden özel tasarruflara ve kamu tasarruflarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır.

Rodrik (1998), tasarruf oranlarındaki artışa odaklanmanın başarılı bir ekonomik performansın nasıl gerçekleştirileceğini anlamak için yararlı bir strateji olmadığını, tasarruflarda meydana gelen artışın ekonomik büyümenin bir sonucu olduğunu ve tasarrufların ekonomik büyümenin başlıca belirleyicilerinden birisi olmadığını iddia etmiştir. Rodrik' e göre kanıtlar, tasarruf geçişi yaşamış olan ülkelerin ekonomik büyüme oranlarında tam olarak sürdürülebilir bir artış deneyimi yaşamadığını göstermiş, işçi gelirlerindeki hızlı artış sebebiyle tasarruf geçişi yaşamış olan ülkelerin, yalnızca birkaç tanesi büyüme oranlarında uzun dönemli bir artış deneyimi yaşamıştır. Buna karşılık ticaret koşullarındaki gelişmeler, yurtiçi yatırımlardaki artış ve diğer sebeplerden dolayı büyüme oranlarında geçiş yaşayan ekonomiler ise, sürdürülebilir daha yüksek bir yurtiçi tasarruf oranı yakalamışlardır.

Attanasio, Picci ve Scorcu (1998) çalışmalarında, 1961-1994 dönemi boyunca 123 ülke için tasarruf, yatırım ve büyüme oranları arasındaki uzun ve kısa süreli ilişkiyi Granger nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda ekonomik büyümenin hem yurtiçi hem de yatırımların Granger nedeni olduğunu, benzer bir şekilde, yurtiçi tasarrufların yatırımların Granger nedeni olduğunu, fakat yurtiçi tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru bir ilişki tespit edemediklerini ileri sürmüşlerdir.

Saltz (1999), üçüncü dünya ülkeleri için yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ile reel GSYİH' nin büyüme oranı arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışma bulguları yurtiçi tasarrufların hızlı büyüme oranı, reel GSYİH' nin hızlı büyüme oranının nedendir hipotezini destekleme eğilimindedir. Elde edilen bu sonuç analizi yapılan 17 ülkeden 10 tanesi için gözlemlenmiş, ikisinde çift yönlü nedenselliğin varlığı bulunmuştur. Daha da önemlisi ise 17 ülkeden 4 tanesi için sadece, tasarrufların büyüme oranı reel GSYİH' nin

büyüme oranının pozitif bir nedeni olduğu sonucudur. Bu sonuçlar, yurtiçi tasarrufların artırılmasından daha çok ekonomik büyümenin artırılması üstüne odaklanan çalışmaları desteklemektedir.

Agrawal (2000) Güney Asya ülkeleri olan Güney Kore, Singapur, Malezya, Tayland ve Endonezya için tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini VAR modeli ile test etmiştir. Pakistan ve Bangladeş' te tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken; Hindistan ve Sri Lanka' da ise ekonomik büyümeden tasarruflara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Nepal' de ise herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

Loayza, Schimdt-Hebbel ve Seven (2000) çalışmalarında özel tasarrufların büyüme ile birlikte arttığını ve bu etkinin gelişmekte olan ülkelerde gelirden daha büyük olduğunu ileri sürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelecek % 10' luk bir artış tasarrufları ikiye katlayabilmektedir.

Agrawal (2001) tasarruf ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemek için yaptığı çalışmasında Doğu Asya bölgesindeki ekonomilere odaklanmıştır. Ülkelerin seçiminde, dünyada en yüksek yurtiçi tasarruf ve büyüme oranları gösteren Doğu Asya Ülkeleri gerçeğinden hareket edilip, göz önünde bulundurulmuş koşullar altında, ülkelerde yüksek tasarruf oranlarının yüksek büyümenin sebebi ya da yüksek büyüme oranlarının yüksek tasarrufların sebebi olup olmadığı Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda, kişi başına yüksek reel gelir ya da büyüme oranı göz önüne alınmış olan yedi Doğu Asya Ülkesinden altısında tasarruf oranlarının yükselmesine yol açmıştır. Tayvan, Malezya ve Endonezya' da tasarruf oranlarından büyüme doğru nedensellik eş zamanlı gözlemlenmiştir. Böylece yüksek büyümeden yüksek tasarruf oranlarına başlangıçta nedensellik işletilirken, çoğu vakada yüksek oranda tasarrufların çift yönlü etkisinin varlığı da yüksek büyüme ya da kişi başına yüksek GDP' nin sebebidir. Aynı zamanda büyümeden tasarruflara doğru etki, tasarruflardan büyümeye doğru olandan daha kuvvetlidir. Sonuç olarak, kalkınma politikaları, yüksek tasarruf oranlarını arttırmak üzerine daha az, diğer uygun politikalar vasıtasıyla yüksek büyüme oranlarını arttırma üzerine daha çok odaklanmalıdır kanısına varılmıştır.

Anoruo ve Ahmad (2001), yedi Afrika ülkesi için yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmada Nijerya hariç diğer ülkelerde yurtiçi tasarrufların büyüme oranı ile ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme olduğu bulunmuştur. Nedensellik testleri, Kenya, Nijerya, Gana ve Zambiya için ekonomik büyümenin yurtiçi tasarrufların büyüme oranının Granger nedeni olduğunu göstermiştir. Fakat, Kongo için yurtiçi tasarrufların büyüme oranının ekonomik büyümenin granger nedeni olduğu bulunmuştur. Fildişi Sahilleri ve Güney Afrika için iki değişken arasında çift taraflı nedensellik bulunmuştur. Analiz edilen örneklerin çoğu için, ekonomik büyümenin yurtiçi tasarruflara yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Mavrotas ve Kelly (2001), Granger nedensellik testinin asimptotik doğası ile ilgili muhtemel yanıltıcı çıkarımları ve muhtemel yanıltıcı çıkarımları önlemek amacıyla büyüme ve tasarruf arasındaki nedensellik ilişkisini test ederken Toda ve Yamamoto'nun metodolojisini kullanmıştır. GSYİH, brüt yurt içi tasarruflar ve özel tasarruflar arasındaki ilişki Hindistan ve Sri Lanka için incelenmiştir. Hindistan' da GSYİH büyümesi ve özel tasarruflar arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmazken, Sri Lanka' da özel tasarruflar ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç, GSYİH büyümesinin özel tasarruflarda ve GDS' de ki değişimlere karşı tepkisini göstermektedir.

Alguacil, Cuadros ve Orts (2004) çalışmalarında Meksika için ulusal tasarruf ve ulusal gelir arasındaki ters nedensellikten farklı olarak Solow' un daha yüksek tasarrufun daha yüksek ekonomik büyümeye yol açtığı model tahminine yönelik kanıtlar sunmuşlardır. Meksika' da tasarruf ve büyüme bağlantısının doğrulanması, yabancı doğrudan yatırımın modele dahil edilmesi, ekonomik büyümeyi arttırmış ve analiz edilen ülkede iki odak değişken arasındaki bağlantıyı güçlendirmiştir.

Konya (2004) 1964-2000 dönemini kapsayan, on dört ülke üzerine yapmış olduğu çalışmada tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik olasılığı araştırmıştır. Analiz sonucunda Avusturya' da tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki; İrlanda, Triniad- Tobado ve Orta Afrika Cumhuriyeti ve Moritanya' da tasarruflardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi; Fransa,

Japonya, İsveç, İsviçre, Nijer ve Suudi Arabistan' da ise ekonomik büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Katırcıoğlu ve Naraliyeva (2006) çalışmalarında uzun vadede denge ilişkisi ve ekonomik büyüme, yurtiçi tasarruf ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki nedenselliğin yönünü Granger nedensellik testi ile araştırmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda hem yurtiçi tasarruflardan hem de doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye uzanan tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Mohan (2006) farklı gelir düzeylerine sahip çeşitli ekonomiler için yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Mohan ülkelerin gelir düzeylerinin, büyüme ve tasarruf oranları arasındaki nedenselliğin yönünün belirlenmesinde önemli bir değişken olduğunu iddia etmiştir. İnceleme, bu ekonomilerdeki nedensellik yönünün gelir sınıflarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. İnceleme sonucunda orta-alt gelir grubundaki ülkelerin ve yüksek gelir grubundaki ülkelerin Singapur hariç tamamında nedenselliğin ekonomik büyümeden yurtiçi tasarruflara doğru olduğunu, üst-orta gelir grubundaki ülkelerde ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin daha ağır bastığını, son olarak düşük gelir grubundaki ülkelerde ise nedenselliğin yönü hakkında kesin bir sonuca varılamayacağını belirtmiştir.

Narayan ve Narayan (2006) çalışmalarında Fiji' deki tasarruf, reel faiz oranı, gelir, cari açıklar ve yaş bağımlılık oranı arasında kısa ve uzun vadeli ilişkileri 1968-2000 dönemi boyunca eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri ile tanımlamayı amaçlamışlardır. Çalışma sonucunda kısa ve uzun vadede ekonomik büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

IMF (2007) tarafından yapılan analiz sonucunda tasarrufların büyümeyi negatif yönde etkilediği; büyüme oranındaki artışın özel tasarruflardaki azalmanın nedeni olduğu ifade edilmiştir.

Sinha ve Sinha (2008b) çok değişkenli Granger nedensellik testleri kullanılarak Hindistan' da 1950-2001 dönemi için hanehalkı tasarrufu, kamu tasarrufu, kurumsal tasarrufu, kurumsal tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Daha yüksek tasarruf oranının daha yüksek ekonomik büyümeye sebep olduğu görüşü Hindistan için geçerli olmamıştır. Dolayısıyla yüksek tasarruf, daha yüksek ekonomik büyümenin bir sebebi değil sonucudur.

Lean ve Song (2008) 1995-2004' ü kapsayan denemde Çin ekonomisi için yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Lean ve Song yaptıkları bu çalışma sonucunda, Çin ekonomisi için yurtiçi tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi saptamışlardır. Ayrıca Şangay dışında, hanehalkı tasarruf artışı ile kısa vadede ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi de saptanmıştır. Uzun dönemde ise, ekonomik büyümeden kurumsal tasarruflara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Chaturverdi, Kumar ve Dholakia (2009) Güneydoğu ve Güney Asya için ekonomik büyüme, tasarruf oranı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Enflasyonun büyüme üzerinde oldukça olumsuz bir etkisi bulunurken, tasarruf oranını ise olumlu yönde etkilemektedir. Tasarruf oranı ve büyüme oranı arasında ise pozitif ve çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Asya'daki ülkeler için yaygın biçimde farklı değerlere sahip olan bu bulgular kalkınma politikaları ve stratejileri için oldukça öneme sahiptir.

Agrawal ve Sahoo (2009) çalışmalarında Bangladeş' te 1975-2004 döneminde bireysel tasarruflar, toplam tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını araştırmışlardır. Uzun dönemde toplam tasarruf oranlarının ekonomik büyüme tarafından belirlendiğini, bireysel tasarruflar üzerinde ise kamusal tasarrufların etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini de araştırmışlar ve tasarruflar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Aghion vd. (2009) çalışmalarında bir ülke daha fazla tasarruf ederek daha hızlı büyüyor mu sorusunu hem teorik hem de ampirik olarak ele almışlardır. Ülkeler arasındaki üretkenlik farklılıklarını açıklamada önemli bir değişken olarak gördükleri yeni teknolojilere uyum sağlama ile yurtiçi tasarrufları ilişkilendirmişlerdir. Yapılan analiz sonucuna göre; gelişmiş ülkelere göre ziyade gelişmekte olan ülkeler için, yeni teknolojilere uyum sağlamak açısından yurtiçi tasarruflar oldukça kritik önem arz etmektedir. Yurtiçi tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin nicelik olarak önemli bulunduğu çalışmada, önceki 10 yıl içerisinde yurtiçi tasarruf oranlarında meydana gelecek 10 puanlık bir artışın, sonraki 10 yıl boyunca ortalama ekonomik büyüme oranlarında yıllık 1.3 puanlık bir artış sağlayacağı tahmin edilmiştir.

Misztal (2010) gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, ekonomik büyüme ile tasarruf arasındaki neden sonuç ilişkisini incelemiştir. Çalışmada kullanılan istatistikî veriler Uluslararası Para Fonu veri tabanından alınmıştır. Çalışma sonucunda, gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de ulusal tasarruflar ile büyüme arasında tek yönlü geçici bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda hem gelişmiş ülkeler, hem de gelişmekte olan ülkelerde GSYİH ile ulusal tasarruflar arasında nedensel bir ilişkinin varlığı saptanmamıştır.

AbuAl-Foul (2010) Tunus ve Fas ekonomileri için reel gayri safi yurtiçi hasıla ile yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, Fas ekonomisi için iki taraflı uzun dönemli bir ilişki tespit ederken, Tunus ekonomisi için ise uzun dönemli bir ilişki tespit edememiş, fakat yurtiçi tasarruflardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Agrawal, Sahoo ve Dash (2010) Hindistan' da tasarruflar ve ekonomik büyüme (kişi başına düşen gelir artışı) arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında kişi başına düşen yüksek gelirin ve bankacılık tesislerine erişimin artmasının Hindistan' daki tasarrufları önemli ölçüde arttırdığını gözlemlemişlerdir. Diğer taraftan yabancı tasarruf ve kamu tasarruflarının özel ve hanehalkı tasarrufları üzerinde negatif yönde etkisi bulunurken, ekonomik büyümeden (kişi başına düşen gelir) tasarruflara tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Oladipo (2010) çalışmasında 1970-2006 yılları arasında Nijerya için tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ortaya çıkarmak için Toda ve Yamamoto ile Dolado ve Lutkepohl' un metodolojisini kullanmıştır. Analiz sonucunda tasarruf ve doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyümeye doğru tek ve doğru yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Shahbaz ve Khan (2010) Pakistan ekonomisi için ekonomik büyüme ve yurtiçi tasarruflar arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında bu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ve söz konusu olduğunu ve bu ilişkinin yönünün ise ekonomik büyümeden tasarruflara doğru tek yönlü olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Adelakun (2011) Nijerya' nın tasarruf davranış eğilimini ve ulusal tasarrufları arttırmak için politika seçeneklerini gözden geçirmiştir. Çalışma gelir, büyüme, faiz oranı

maliye politikası analizi çerçevesinde gelişmekte olan bir ekonominin yapısal özelliklerini kavramaya çalışırken Yaşam Döngüsü Hipotezi' nden üretilen tasarruf fonksiyonu tahmin edilmeye çalışılmıştır. Analiz sonucunda, tasarruf oranının hem harcanabilir gelirin büyüme oranı hem de banka mevduatları üzerindeki reel faiz oranı ile arttığını göstermiştir, yani yüksek büyüme oranı yüksek tasarruflara yol açacaktır. Mali dengeyi iyileştirmeyi amaçlayan hükümet politikalarının, ulusal tasarruf oranlarında önemli bir artış sağlama potansiyeline sahip oldukları ileri sürülmüştür.

Hevia ve Loayza (2011) Mısır ekonomisi için yaptıkları çalışma sonucunda, ekonomik büyüme performansını ulusal tasarruflara bağlamışlardır. Yalnız verimlilik artışı olmadan, yalnızca tasarruf oranı ile büyümenin sağlanmasının da gerçekçi olmadığını ileri sürmüşlerdir. Hevia ve Loayza, hem verimlilik artışının hem de finansal etkinliğin sağlanmasının mevcut tasarrufların daha da verimli alanlarda kullanılabilmesi için gerekli olduğunu da ayrıca belirtmişlerdir.

Tang ve Ch' ng (2012) çalışmalarında ASEAN-5 kurucu ekonomileri için 1970-2010 yılları arasındaki tasarruf ve büyüme bağına Barlett düzeltilmiş eser izlem yöntemi ile araştırmışlar ve tasarruflar ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca eşbütünleşme ilişkisinin yönünü de araştırmışlar ve ASEAN-5 kurucu ülkesinin tamamında tasarrufların ekonomik büyümenin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tang ve Chua (2012) Malezya ekonomisi için 1971-2008 yıllarını kapsayan dönemde tasarruflar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada uzun dönemde tasarruflar ile büyümenin birlikte hareket ettiğini ve Granger nedensellik testi sonuçlarının tasarruf ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi gösterdiğini belirtmektedirler.

Gülmez ve Yardımcıoğlu (2013), BRICS ülkeleri ve Türkiye' yi kapsayan 6 ülke için 1994-2011 dönemi için yerli ve yabancı tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi analiz etmiştir. Bu amaç ile Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri her üç değişkenin de uzun dönem için eşbütünleşme ilişkisine sahip olduğunu göstermiştir. Analiz sonucunda hem BRICS ülkelerinde hem de Türkiye' de uzun dönemde tasarruf ve büyüme oranları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit etmiştir.

Bayar (2014) ekonomik büyüme, tasarruf ve doğrudan yabancı sermaye girişi arasındaki ilişkinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Asya ülkeleri üzerinde Pedroni, Kao ve Johansen-Fisher Panel veri analizi ile incelemiştir. Tasarruflar, doğrudan yabancı sermaye girişi ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir ilişki tespit etmiştir.

Kaya ve Efe (2015) yurtdışı tasarruflar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün, dünyanın en büyük ilk 20 ülkesine ait veriler ile panel veri analizi yöntemi kullanılarak analiz etmiştir. Sonuç olarak, bilhassa gelişmekte olan ülkeler için, sürdürülebilir yüksek bir büyüme sağlamada, yurtdışı tasarrufların önemli bir değişken olduğunu ve yurtdışı tasarrufların ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sekantsi ve Kalebe (2015) Lesotho için 1970-2012 dönemi için tasarruf, yatırım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi ile incelemiştir. Kısa dönemde ekonomik büyümeden tasarruflara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, uzun dönemde de tasarruf-yatırım ve ekonomik büyüme arasında bir etkileşimin mevcuttur.

Dineri ve Taş (2017), OECD ülkelerinin 1988-2014 dönemi için tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Veri Analizi ile incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre ekonomik büyümenin tasarruflar üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir, yani ekonomik büyüme tasarrufları arttırmaktadır. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik sonuçlarında ise ekonomik büyüme ile tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1980-2016 DÖNEMİ TASARRUFLARIN GELİŞİMİ VE POLİTİKA UYGULAMALARI

4.1. 1980-2000 DÖNEMİ EKONOMİK GÖRÜNÜM

Bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınması, belirli bir dönem içinde ülkede yapılan yatırımlar ile yakından ilişkilidir. Yapılan bu yatırımların finansmanını ise, ülke içinde yapılmış tasarruflar oluşturmaktadır. Bu sebeple tasarruflar ile yatırımlar arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur.

1970’li yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğu iktisadi bunalım ve borç krizleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum da iktisadi serbestleşmeyi iktisadi gelişme ile özdeş tutan görüşlerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, dış borçları ödemede ve dış kaynak bulma konusunda zorluk çeken ülkelere, yurtiçi kaynakların arttırılması ve etkin kullanılması, bu suretle de bunalımdan çıkılması için en uygun yöntem olarak finansal serbestleşme imkanı sunulmuştur (Kazgan, 1985:381-391). Bretton Woods sisteminin yıkılışı ile gelişen küreselleşme süreci ile birlikte, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımların önemli oranda artışlar yaşanmış ve ülkeler arasındaki ekonomik sınırlar büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Oktayer ve Susam,2007:21).

Özellikle de 1980 sonrasında birçok gelişmekte olan ülke, enflasyonu kontrol altında tutmak, finansal piyasaları derinleştirmek ve büyüme oranlarını arttırmak gibi amaçlarla, daha önce başvurduğu kaynak olan yurtdışından doğrudan borçlanmak yerine, ülkeye daha çok doğrudan yabancı yatırımlar vasıtasıyla kaynak sağlayabilmek için sermaye piyasalarına yeni düzenlemeler getirerek finansal serbestleşme yoluna gitmişlerdir (Atamtürk, 2007:79-80).

Türkiye ekonomisi de 1980 sonrası dönemde köklü ekonomik politika değişimi geçirirken, aynı anda birden çok yeniliklerin gerçekleştirilmesi de ekonominin yapısını ve işleyişini önemli ölçüde değiştirmiştir. Tasarruf-yatırım eğilim ve düzeyi ile tasarruf-yatırımların gelişimleri de değişim sürecinde etkilenmiştir. Türkiye ekonomisi için

tasarruf oranlarının sağlanması yatırımları finanse edebilmek açısından ciddi öneme sahiptir. Ülkemizde yurtiçi tasarruf oranlarının eksikliği sebebiyle uzun yıllar yatırımlar yurtdışı finansal kaynaklar ile gerçekleşmiştir.

Bir ülkenin yatırımlarının finanse edilebilmesi, yurtdışı tasarruflara bağımlılığının azaltılması, sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlayabilmesi için yurtiçi tasarrufları yeterli ve istikrarlı hale getirmeye yönelik politikaların hükümetler tarafından önemle ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda tasarrufların azalmasına sebep olan unsurların incelenmesi ve sürdürülebilir büyümeye olan etkisinin ortaya koyulması son derece önemlidir.

4.1.1. 1980-1990 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

1973-74 yıllarında yaşanan petrol krizleri, uygulanan tutarsız para ve maliye politikaları, Türkiye ekonomisinin ödemeler dengesinde açık vermesine yol açmış, dış borç stoku artmış ve ülke ekonomisi döviz darboğazına girmiştir. Türkiye ekonomisi 1970' li yılların ikinci yarısında dış ödemeler dengesi ve yüksek oranda fiyat artışları biçiminde görülen ağır bir bunalıma sürüklenmiştir.

Ekonomik bunalımın, toplumsal ve siyasal boyutlar kazanarak daha da ağırlaşması üzerine dönemim hükümeti 1980' den itibaren başlayarak bir dizi yeni ekonomi politikası kararları almıştır ve 1980'li yıllara ünlü 24 Ocak 1980 Kararlarını alarak girmiştir. Türk ekonomi tarihine geçen ve liberalleşme ekseninde bir takım yapısal dönüşümler içeren 24 Ocak 1980 Kararları' nın alınıp nedenine bakıldığında, 1980' li yıllara doğru giderek tırmanan enflasyon sorununun çözümü, kapasite kullanım oranının yükseltilmesi, ihracatta yaşanan durgunluğun aşılması, yurtiçi tasarrufların yükseltilmesi, kısa vadeli dış borç yükünün hafifletilmesi, içe dönük ithal ikameci sanayileşmenin yol açtığı döviz darboğazının giderilmesi olarak özetlenebilir (Parasız, 1988:197).

24 Ocak istikrar politikasının esasları aşağıdaki şekildedir:

- Devletin ekonomideki payı azaltılarak, tarım ürünlerine uygulanan sübvansiyonlar, gübre, ulaştırma ve enerji dışında sınırlandırılmıştır.
- İhracata dayalı ekonomi modeli benimsenerek, ithalatın kademeli olarak liberalize edilmesi hedeflenmiştir.

- Yabancı sermaye yatırımları için teşvik edici politikalar uygulamaya koyulmuş; bu bağlamda kambiyo rejimi serbestleştirilerek, kar transferlerine kolaylıklar sağlanmıştır.
- Faiz oranlarında serbestleştirilmeye gidilerek reel faiz politikası izlenmiştir.
- %48,6 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur uygulamasına geçiş yapılmıştır.

Dönemde uygulamaya çalışılan 24 Ocak 1980 Kararları Türkiye ekonomisi için dönüm noktası olmuştur ve alınan bu kararlar ile ekonomi yeni bir yön bulmuş ve piyasa ekonomisine girilmiştir. Alınan kararların temel özelliği 1980' lere kadar süre gelen, ithal ikameci yarı devletçilik politikası yerini ihracata dayalı sanayileşme politikasına ve böylelikle uluslararası mal ve sermaye hareketlerine uyum önceliğine bırakmıştır. Gerek ihracatın teşvik edilmesi gerekse de finansal serbestleşme ile ülkeye döviz girişi sağlanacağı, bu sayede de yurtiçi yatırımların finansmanında uluslararası sermaye hareketleri vasıtası ile sağlanacak olan yabancı tasarruflardan yararlanılması düşünülmüştür. Bu sebeple; uygulamada olan devletçi politikardan vazgeçilerek, serbest piyasa anlayışına yönelik adımlar atılmış, kamunun ekonomi içindeki faaliyetleri sınırlandırılmaya başlanmış, fiyatlar ve faizler üzerindeki devlet denetimi kaldırılmış ve pozitif reel faiz amaç edinilmiştir (Kaya ve Efe, 2015:261).

Finansal serbestleşme ilk adımı olarak ise Türk Lirasının değeri % 48,62 oranında düşürülmüş ve akabinde kurun günlük belirleme sürecine girmesi ile yabancı finansman kolaylığı ve daha fazla işçi dövizini amaçlanmıştır. Fakat makine teçhizat ve ara mamül alımını ağırlıklı olarak ithal eden bir ülkenin, kurun aşırı değer kaybetmesi karşısında maliyetleri artacak ve bu durum enflasyonu tetikleyen bir diğer etken olarak karşımıza çıkacaktır. Bu sayede iç tüketimin daraltılması ve devalüasyon sayesinde fiyatı düşen üretim fazlası malların ihracatının kolaylaşacağı hesap edilmiştir ancak alınan bu parasal önlemler kısa süreli olup asıl hedeflenmesi gerekenin kalite artışı ve girdi maliyetlerinin düşürülmesi olduğu göz ardı edilmiştir (Akın, 2018:67). İhracat yalnızca fiyat üstünlüğü ile değil aynı zamanda kalite üstünlüğü ile de birlikte mümkündür. Bu durumda düşük ücret ve dolayısıyla verim ve kalite düşüklüğü gibi sorunlar üretim mallarının kalite açısından dış dünya ile rekabetini engellemiştir (Kepenek ve Yentürk,1996: 190-191).

Ekonomik büyüme en önemli unsurlarından birisi sermaye oluşumudur. Sermaye oluşumunu belirleyen yatırım ise, toplam talepte meydana gelen değişmelere ve ekonominin üretim kapasitesinde değişmelere sebep olmaktadır. Yatırımları karşılamak için yeterli miktarda tasarruf yaratılmadıysa, yabancı sermaye girişlerine gerek duyulmaktadır. Türkiye de tasarruf miktarındaki yetersizlik ülkeyi dış kaynak kullanımına zorlamış ve yabancı sermayeyi çekebilmek için “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi²⁰” çıkarılmış ve bu kararname ile bazı sektörlerde yabancı sermaye yatırımı sonucu elde edilen üretimin belli bir oranın ihraç edilmesi şartı getirilmiştir. Alınan bu karar Türkiye'nin içinde bulunduğu tasarruf yetersizliği durumunda yabancı sermaye, yeni teknoloji, üretim, pazarlama ve bilgi transferi içinde önemli bir olanak olarak görülüp; ihracatı destekleyen tutumu nedeniyle başarılı sayılabilmektedir. Ancak finansal olarak dışa açılma, yüksek reel faiz, düşük kur sistemi sebebiyle daha çok kısa vadeli yatırımlardan beslenen ve gelen dış kaynağın ani kesinti olasılığını her an taşıya bir ortam oluşmasına sebep olmaktadır. Nitekim Türkiye ekonomisinde de yüksek reel faiz ile birlikte girişi artan yabancı kaynak daha çok spekülâtif nitelikte olup yatırımları beslemediği gibi bütçede faiz ödemelerinin payını arttırması sebebiyle, özellikle de kamu tasarruflarının artışı önünde engel oluşturmuştur (Atamtürk,2007:81).

1980-1990 arası dönemi ekonomik verileri aşağıdaki Tablo 1 ve Tablo 2’de verilmiştir. Tablolardaki veriler Kalkınma Bakanlığı ve Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır. Tablolardaki veriler incelendiğinde kamu tasarruflarının dönem boyunca sürekli dalgalanma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir. Kamu tasarrufları 1980 yılında %3,4 oranında gerçekleşirken, 1982-1983 yıllarında artış göstererek ortalama %5,4 oranında gerçekleşmiştir. 1983 yılı itibariyle azalma eğilimine giren kamu tasarrufları 1985 yılında tekrar yükselerek %5,8, 1986 yılında %6,8 oranında gerçekleştikten sonra kamu tasarrufları tekrar azalmıştır ve 1989 yılında %3,6 oranına kadar düşmüştür. Özel tasarruflar ise 1980 yılında %9,4 oranında gerçekleşirken 1981 yılında yükselerek %11,8 oranında gerçekleşmiştir. Özel tasarruflar 1982 yılında azalma eğilimine girerek %8,9 oranında gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda özel tasarruflar tekrar yükselme trendine girerek 1985 yılında %14,7 ve 1989 yılında %20,8 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruflar 1980-1990 dönemi arasında yükselme eğilimine

²⁰ Türkiye ekonomisinde yabancı sermayeye ilişkin 24 Ocak 1980 tarihli 8/168 sayılı kararnamedir.

girerek 1980 yılında %12,8 oranında iken bu oran 1985 yılında %20,8 ve 1988 yılında %29,1 kadar yükseldikten sonra %1989 yılında %24,4 oranına gerilemiştir. Kamu yatırımları dönem itibariyle durgunluk içinde gerçekleşmiş dönem başında %6,6 oranında gerçekleşen oran 1986 yılında az %7,6 ve dönem sonunda %5,7 oranında gerçekleşmiştir. Özel yatırımlar 1980 yılında %13,7 oranında gerçekleşirken 1986 yılına kadar genel anlamda durgunluk içinde gerçekleşirken 1986 yılında yükselerek %14,1 oranında gerçekleşmiş ilerleyen yıllarda bu oran yükselerek 1988 yılında %17,6 oranında gerçekleşmiş, 1989 yılında bu oran gerileyerek %15,5 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi yatırımlar dönemde dalgalı bir seyir izlemiş 1980 yılında %20,3 oranında gerçekleşirken bu oran 1985 yılına kadar azalma eğilimine girmiş, 1985 yılında %19,3 oranında gerçekleşirken, 1986 yılı ile tekrar yükselme eğilimine girip 1989 yılında %21,1 oranında gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat rakamları 1980 yılları sonrasında artış göstererek 1980 yılında ihracat %3,2 ve 1989 yılında %8,1 oranında gerçekleşmiştir, aynı yıllarda ithalat sırasıyla %36,8 ve %73,6 oranında gerçekleşmiştir. 1980 yılında dış ticaret dengesi ve car işlemler dengesi sırasıyla %-5,1 ve %-3,8 oranında gerçekleşirken 1989 yılında sırasıyla %-2,9 ve %0,7' ye kadar gerilemiştir. Bütçe dengesi 1980 yılında %-2,26 oranında gerçekleştikten sonra 1987 yılına dek azalmış ve ortalama %-1,3 oranında gerçekleşmiş, 1987 yılında yeniden artış göstererek %-2,37 oranında ve 1989 yılında %-2,47 oranında gerçekleşmiştir. Faiz oranı 1980 yılında %33 oranında gerçekleşirken bu oran yıllar itibariyle artış göstermiş 1988 yılında %83,9 olarak gerçekleşirken 1989 yılında %58,8 oranında gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı ise genel olarak azalma eğilimine girerek 1980 yılında %94,3 oranında gerçekleşirken bu oran 1989 yılında %63,3 seviyesine kadar gerilemiştir.

Tablo 1: 1980-1990 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Tasarrufları	Özel Tasarruflar	Yurtiçi Tasarruflar	Kamu Yatırımları	Özel Yatırımlar	Yurtiçi Yatırımlar	Tasarruf-Yatırım Dengesi
1980	3,4	9,4	12,8	6,6	13,7	20,3	-6,6
1981	5,6	11,8	17,4	6,8	12,3	19,2	-6,9
1982	5,2	8,9	14,1	6,2	12,1	18,2	-6,1
1983	4,8	9,2	14	6,5	12,5	19	-6,5
1984	4,5	9,3	13,8	6	12,2	18,2	-6
1985	5,8	14,7	20,5	6,9	12,4	19,3	-6,9
1986	6,1	19	25,1	7,6	14,1	21,7	-7,6
1987	4,9	21,2	26,2	7,4	15,5	22,9	-7,4
1988	5,1	24	29,1	6,6	17,6	24,2	-6,6
1989	3,6	20,8	24,4	5,7	15,5	21,1	-5,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>] Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>]

Tablo 2: 1980-1990 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi	Bütçe Dengesi	Faiz Oranları	Enflasyon*	Büyüme
1980	3,2	36,8	-5,1	-3,8	-2,26	33	94,3	-2,4
1981					-0,95	35	37,6	4,9
1982					-1,05	50	29,1	3,6
1983	7,1	62	-3,7	-2,4	-1,49	45	31,4	5
1984	9	66,3	-3,7	-1,8	-1,62	45	48,4	6,7
1985	8,9	70,2	-3,3	-1,1	-1,1	55	45	4,2
1986	7,4	67,1	-3	-1,5	-1,77	48	34,6	7
1987	8,9	72	-2,8	-0,7	-2,37	52	38,9	9,5
1988	9,6	81,4	-1,5	1,3	-2,14	83,9	68,8	2,1
1989	8,1	73,6	-2,9	0,7	-2,47	58,8	63,3	0,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>], Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>].

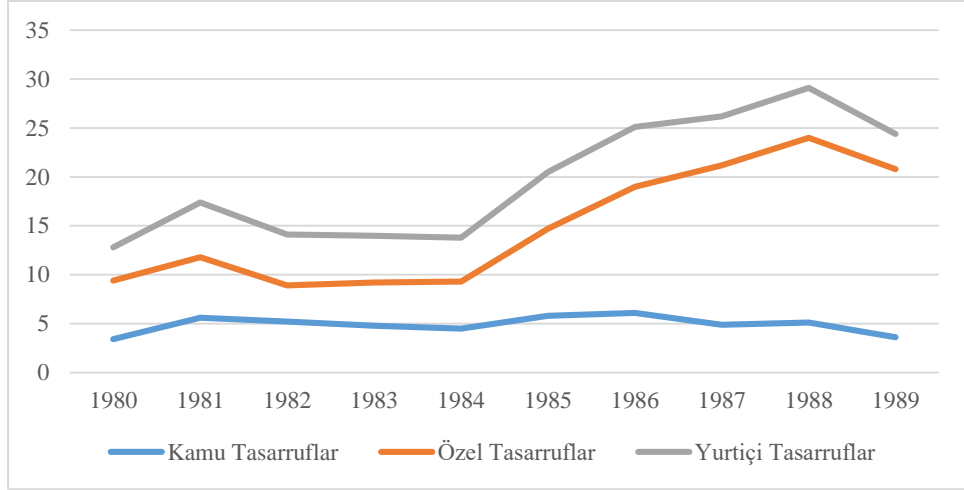
İstikrar programını uygulamalarına geçişi takip eden yıllardaki ekonomik veriler Şekil 4'te verilmiştir. Şekil incelendiğinde 1980-1981 yıllarında kamu tasarrufu-özel

tasarruf ve yurtiçi tasarruf oranlarının paralel hareket ettikleri gözlemlenmiştir. 1981 yılında özel tasarruflar %11,8 oranında gerçekleşirken buna paralel olarak yurtiçi tasarruflar da %17,4 oranında gerçekleşmiştir. Uygulamaya koyulan istikrar programı sonucu faiz oranları yükseltilmesi vasıtasıyla banka kaynaklarının arttırılıp, mal ve hizmet talebi arttırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla 1 Ocak 1980 tarihinde faizler tümüyle serbest bırakılmıştır. Faiz oranlarının serbest bırakılması beklenenin aksine firma/hanehalkı tasarruflarını olumsuz yönde etkilerken, özel tasarrufların azalmasına sebep olduğunu, mevduat faizlerinin serbest bırakılması sonucunda yaşanan finansal rekabetin ise 1982 yılında, başta küçük tasarruf sahipleri olmak üzere hanehalkı tasarruflarını derinden etkileyen ve özel tasarrufların azalmasına sebep olan “Banker Krizi”nin²¹ patlak vermesine yol açmıştır. Öyle ki 1981 yılında %35 düzeyinde gerçekleşen faiz oranı 1982 yılında %50 düzeyine yükselerek 1980-1984 dönemi içinde en yüksek seviyesine ulaşmıştır, Faiz oranlarının bu denli yükseliş göstermesi karşısında özel tasarruf oranları ise 1981 yılında %11,8 ve 1982 yılında dönemin en düşük seviyesi olan %8,9 olarak gerçekleşerek ters yönlü etkileşim içine girmiştir. 1980 yılında %94,3 oranında gerçekleşen enflasyon artış hızı da 1984-1987 yılları arasında azalmıştır ve ortalama %41,7 seviyelerine gerilemiş, sanayi katma değer artışı gözlemlenmiştir (Kazgan, 2006:134). Ayrıca 1982 yılında yurtiçi tasarruf oranları da %14,1 oranına düşerek ivme kaybetmiştir. Krizin etkileri 1984 yılına dek sürmüştür. Bu yıllar kamu ve özel tasarruf oranlarında önemli yükselişler kaydedilmemiştir. 1985 yılı itibariyle özel tasarruf oranları ekonomik performansın ve dışa açılma politikalarının etkisi gibi makroekonomik dengelerin olumlu gerçekleşmesi sonucu artış eğilimine girmiş %14,7 oranında gerçekleşmiştir. Makroekonomik gelişmeler ve yurtiçi tasarrufların pozitif eğilimi yurtiçi tasarruf oranlarını da olumlu yönde etkilerken ekonomideki bu olumlu

²¹ 1980 sonrası alınan istikrar kararları çerçevesinde, sisteme girişin serbestleşmesi ile bankacılık sektöründeki rekabet artmış, sektördeki payın aynı kalmasına rağmen banka başına düşen pay azalmıştır. Dönemde bankalar tarafından yoğun bir şekilde ihraç edilen mevduat sertifikaları, banker kuruluşları tarafından repo işlemi ile değerlendirilmiştir. Bankerler, bankaların yapmış oldukları gibi fon fazlası olanlar ile fon talep edenler arasında aracılık etmekten ziyade bankalar ile fon piyasaları arasında aracılık işlemleri gerçekleştirmişlerdir. Dönemde banker şirketlerinin kurulmaması ve yasal altyapının oluşturulmaması sebebiyle şirketlerin izlenmesi oldukça zor olmuştur. Bankerlik kuruluşları arasında ortaya çıkan faiz yükseltmeleri, bir süre sonra bankerleri borç alınan paraların faizin ödenmesi için, daha sonra yüksek faiz ile borçlanılmak zorunda bırakmıştır. Böyle bir ortamda ayakta kalabilmenin tek yolu ise sürekli olarak faizleri yükseltmektir. Böyle bir sistemin kısa bir süre içinde çökmesi kaçınılmaz olmuş ve nihayetinde 1982 yılında ‘Banker Krizi’ olarak adlandırılan olay meydana gelmiştir.

hava 1989 yılına dek sürmüştür. Bu gelişmeler 1980-1984 yılları için hem kamu tasarruflarının hem de özel tasarrufların diğer 80' li yıllara göre düşük gerçekleşmesine sebep olmuştur.

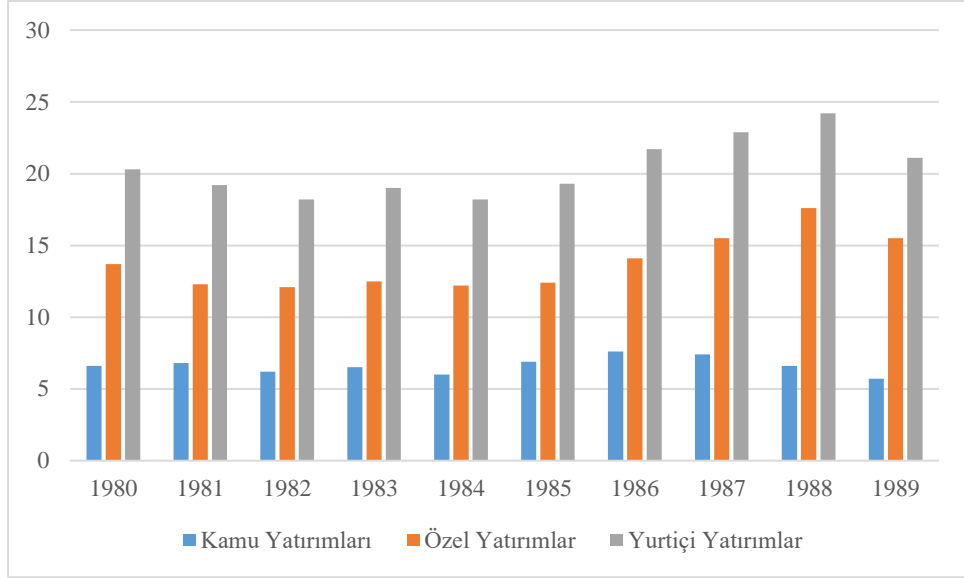
1984 yılı sonrasında kamu tasarrufları düşerken özel tasarruf oranları yükselmiş ve özel tasarruf oranlarında görülen 5.4 ve 4.3 puanlık artışlar oldukça dikkat çekmiştir. Ayrıca 1984 yılı sonrasında faiz ve enflasyon oranları 1984 yılı öncesine göre daha yüksek, paralel ve dalgalı seyir izlemiştir. Bu faktörlere karşı özel tasarruf oranlarının azalış göstermesi beklenirken tam aksine özel tasarruflar yükselerek 1985 yılında %14,7 oranında gerçekleşmiştir. Özel tasarrufların yükselmesi yurtiçi tasarrufları da pozitif yönde etkilemiş ve yurtiçi tasarruflar bu yılda %20,5 oranında gerçekleşmiştir. Kamu tasarruflarının az da olsa artış gösterdiği bu dönemde yurtiçi tasarruflar ile özel tasarruflar arasındaki ilişkinin varlığı gözler önüne serilmektedir. Özel tasarrufların yüksek enflasyon ve faiz oranları karşısında artış göstermesinin arkasında yatan çeşitli sebepleri incelediğimizde ise Kasım 1983'ten sonra, Batı ülkelerinde artan ekonomik performansın ve dışa açılma politikalarının olumlu yansıması olarak ihracat ve turizm gelirlerinin artması, makroekonomik dengelerin gerçekleşmesi, ticari ve resmi mevduatlara göre faiz ödeme zorunluluğunu getirilmesi, ekonomik büyümenin sağlanması, SPK ve İMKB' nin kurulması, reel ücretlerin artırılması, kambiyo rejiminde yapılan değişiklikler ile yabancı paraların yurtiçinde serbest olarak dolaşımının sağlanması şeklindeki politikaların uygulanmaya koyulması ile birlikte oluşan gelir artışları, bu dönemde özel tasarrufları arttıran unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaya ve Efe, 2015: 261-262). Özel sektör tasarruflarını yükseltirken, yüksek düzeydeki faiz borcu kamu sektörü tasarruflarının azalmasına sebep olduğu için toplumun ortalama tasarruf oranında bir yükseliş kaydedilememiştir. Kamu tasarruf oranları 1987 yılı itibariyle azalma eğilimine girmesine rağmen özel tasarruf oranlarındaki olumlu gelişmeler yurtiçi tasarrufların artış göstermesini desteklemiştir. 1989 yılından sonra daha belirgin bir hele gelen, kamu tasarrufları ile özel tasarruflar arasındaki dikkat çeken bir dışlama etkisi görülmektedir. Yapılan çalışmalarda da kamu tasarrufu ve özel kesim tasarruflarındaki bu dışlama etkisini ampirik düzeyde de ortaya koyulmuştur (Yılmaz ve Yaraşır, 2009:107).

Şekil 4: Özel Tasarruflar, Kamu Tasarrufları ve Yurtiçi Tasarruflar (1980-1989)

Kaynak: Tablo 1'deki verilerden oluşturulmuştur.

Ele alınan dönem için kamu yatırımları-özel yatırımlar ve yurtiçi yatırımlar arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda yurtiçi yatırımlar üzerinde özel yatırımların etkisinin daha çok hissedildiğini ifade edebiliriz. Kamu yatırımları 1980 yılında %6,6 oranında gerçekleşmiştir. Bu yıldan sonra kamu yatırımlarında önemli oranlarda artışlar meydana gelmemiştir. Özel yatırımlar ise 1980 yılında %13,7 düzeyinde gerçekleştikten sonra 1986 yılına kadar azalış eğilimine girmiştir. Hem özel yatırımlar hem kamu yatırımları dönemde yeteri düzeyde gerçekleştirilmemiştir. Bununla birlikte dönemde özel kesim yatırımlarının yurtiçi yatırımlar üzerinde kamu yatırımlarına oranla daha etkili olduğu gözlemlenmektedir. Özel yatırımlarının azalma eğilimine girdiği dönemde yurtiçi yatırımlar da azalma eğilimine girerken, artış gösterdiği dönemde yurtiçi yatırımlar da artış göstermiştir. Ayrıca kamu yatırımı ve özel yatırımlar arasında da bir makas oluşmuş ve bu makas tıpkı tasarruf oranlarında olduğu gibi 1988 yılında iyice genişlemiştir.

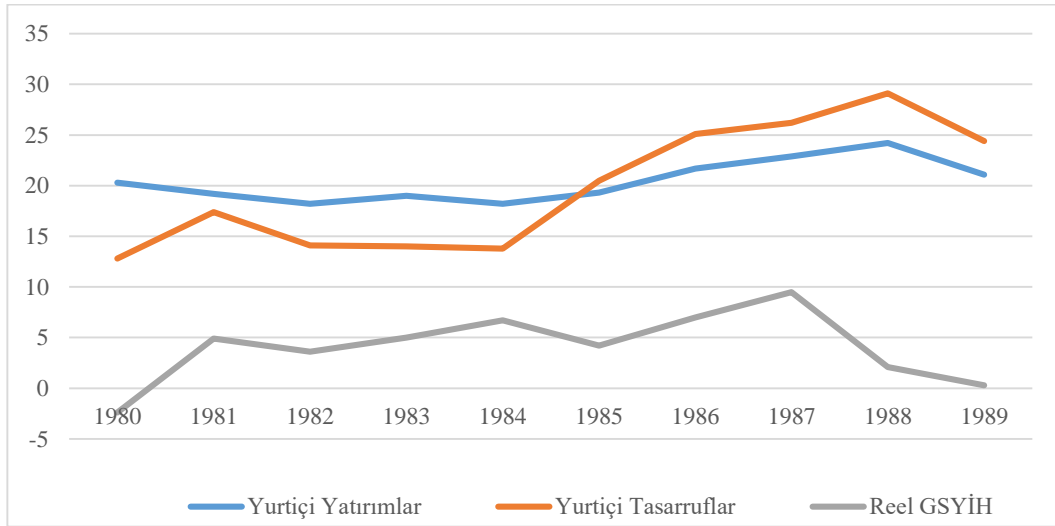

Şekil 5: Kamu Yatırımları, Özel Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar (1980-1989)

Kaynak: Tablo 1'deki verilerden oluşturulmuştur.

Yurtiçi tasarruf-yatırım ve büyüme arasındaki ilişki ele alındığında çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yurtiçi tasarruflar 1980 yılında %12,8 oranında gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar aynı yılda %20,3 oranında gerçekleşmiştir. 1981 yılında yurtiçi tasarruf oranları artış göstererek %17,4 oranında gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar ise %19,2 oranına gerilemiştir. 1982-1984 arasında yurtiçi tasarruf oranlarında Banker Krizi' nin etkisi ile durgunluk yaşanırken yurtiçi yatırım oranları yurtiçi tasarrufların üzerinde seyretmiş, yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi açık vermiştir. 1980 sonrası ekonomik büyüme rakamları incelendiğinde 1981 yılında yurtiçi tasarruflar ve yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisi gözlemlenmiştir. 1984 yılına kadar olan dönemde azalan yurtiçi tasarruf oranlarına rağmen büyüme rakamları artış göstermiştir. Tasarruf-yatırım dengesi 1985 yılına kadar sürekli açık vermiş ve %-4,6 oranında gerçekleşmiş, buna karşılık büyüme dönemde ortalama %3,5 oranında gerçekleşmiştir. 1985 yılında ülke ekonomisinin ilk kez %1,2 pozitif kaynak dengesi ile tasarruf fazlası vermesi ve 1985 yılı tasarruflarının GSYİH içindeki payı %20,5 olarak gerçekleşmesi, yatırımların kendi öz kaynaklar ile finanse edilebilmesini sağlamıştır. 1985 yılında hem yurtiçi tasarruf hem de yatırımların ciddi artış göstermesine karşılık büyüme %4,2 oranında gerçekleşmiştir. 1985 yılının sonrasında büyüme rakamları 1987 yılına dek artış göstererek 1986 yılında %7 ve 1987 yılında %9,5 oranında

gerçekleşmiştir. Yurtiçi yatırımlar da 1986 yılında %21,7, 1987 yılında 22,9 ve 1988 yılında %24,2 oranında gerçekleşmiştir. 1988 yılında yurtiçi tasarruf ve yatırım rakamlarının en yüksek noktasında olmasına rağmen büyüme %2,1 oranına kadar gerilemiştir. Artış gösteren tasarruf-yatırım oranına rağmen büyümenin %2,1 oranında gerçekleşmesinin arkasında farklı sebepler yatmaktadır. Ayrıca söz konusu bu yıllarda kamunun bütçe açıkları veriyor olması elde edilen tasarruf fazlasının neden kaynaklandığını irdelememize neden olmaktadır (Kepenek ve Yentürk, 1996:217). Ayrıca 1985 sonrası dönemde tasarruf-yatırım dengesinin pozitif veriyor olmasına karşılık büyümenin 1985 öncesi döneme göre daha düşük gerçekleşmesi bu dönem için tasarruf-yatırımların büyüme üzerinde yeteri kadar etkisi olmadığını bir göstergesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa sanayi sektöründe çalışanların ücret/katma değer oranının 1973-1979 yıllarında ortalama %37,2 iken 1988 yılında %15,4 oranına düşmesi; Türkiye’de söz konusu yıllarda yeni bir toplumsal sınıfı oluşturan burjuvazi sınıfının elde ettiği tasarrufların sonucu olarak da düşünülebilmektedir (Boratav, 2004:165).

Şekil 6: Yurtiçi Yatırımlar, Yurtiçi Tasarruflar ve Reel GSYİH (1980-1989)

Kaynak: Tablo 1 ve Tablo 2'deki verilerden oluşturulmuştur.

Dönem başında uygulanmaya konan İstikrar Programının etkisi ile reel büyümede ve reel ücretlerde görülen düşüş sonucu 1980-1983 yılları arasında büyüme oranı istikrarsız bir seyir izlemiş ve ortalama %2,7 düzeyinde gerçekleşirken, tasarruf eksikliği

ortalama %4,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bahsi geçen dönemde beklenilenin aksine cari işlemler dengesi ise açık vermiştir. Aynı dönemde, bilhassa ihracata yönelik teşviklerin etkisiyle, ihracatta önemli artışlar yaşanmıştır. Bunda özellikle Türk Lirasının değerinin her yıl düşüyor olmasının da etkisi büyük olmuştur. Bahsi geçen yıllarda cari işlemler dengesinde ortalama %2 oranında açık verilmiştir.

1980 sonrası dönemde kamu tasarruflarında meydana gelen azalma sonucu kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması sebebiyle, borçlanma yolu ile finanse edilmeye başlanması ise bütçe açıklarında bir artışa ve kamu kesimi borçlanma gereğinin bir kısır döngü haline gelmesine sebep olmuştur. (Eğilmez,2012). Bütçe dengesi verilerini incelediğimizde; bütçe dengesi 1980 yılında %2,2 oranında açık verirken 1981 yılında azalarak %-0,95 oranında, 1982 yılında ise Banker Krizi'nin de etkisi ile artış göstererek %1 oranında açık vermiştir. Banker Krizi'nin de etkisi ile bütçe açıklarındaki artışlar 1984 yılına dek devam etmiştir. Banker Krizi etkisini özel kesim tasarruf ve yatırım oranlarında da hissettirmiş, 1982 yılında özel kesim tasarruf-yatırım açığı %3,2 oranında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kamu tasarruf oranları artarken özel kesim tasarruf oranları azalması toplam tasarrufların artışı yönünde engel oluşturmuştur (Atamtürk,2007:87). Ayrıca yurtiçi tasarruf oranının liberalizasyon öncesi olan 1987 yılından daha düşük bir oranda seyretmesinin bir başka sebebi ise, yurtiçi tasarrufların yabancı kaynak girişine azalarak cevap vermesidir. Azalan yurtiçi tasarruf oranları yurtiçi yatırım oranlarını karşılayamamış dolayısıyla bu yıllarda ciddi oranda tasarruf-yatırım açıkları meydana gelmiştir. Bu dönemde tasarruf-yatırım açıklarının meydana gelmesi cari işlemler dengesi açıklarını da tetikleyici rol üstlenmiştir. Öyle ki 1980 yılında %7,5 oranında açık veren tasarruf yatırım açığı cari açığı da tetiklemiş, cari açık %3,8 oranında gerçekleşmiştir. Tasarruf-yatırım dengesi %5 oranında açık verdiği 1983 yılında cari işlemler dengesi %2,4 oranında açık vermiştir. Bu yılda ayrıca bütçe dengesi de %1,4 oranında açık vermiştir.

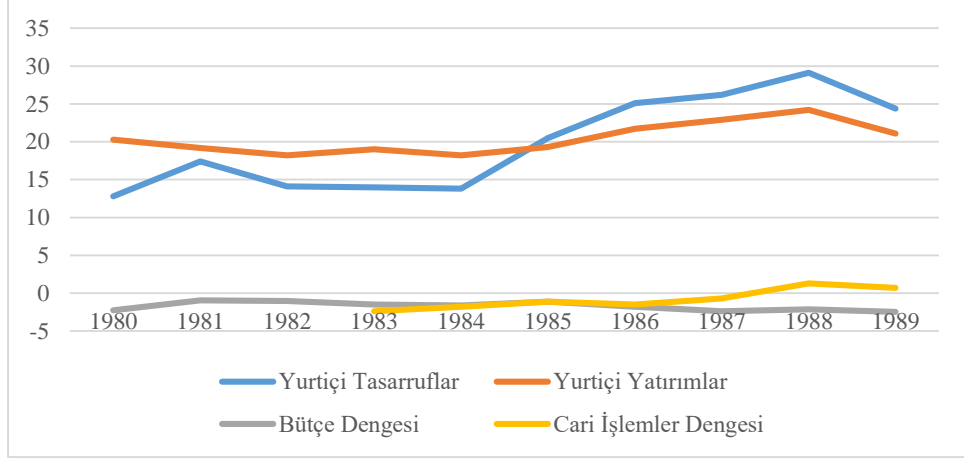
1985 yılı itibariyle özel tasarruflarda meydana gelen artışa karşılık özel yatırımların yeteri düzeyde gerçekleşmemesi özel kesim tasarruf-yatırım dengesinin pozitif değer almasına sebep olmuştur. Fakat özel kesim tasarruf-yatırım fazlası yurtiçi tasarruflar-yatırımları beklendiği ölçüde arttıramamıştır. Çünkü bu dönemde bütçe dengesi açıkları giderek artış göstermiş, 1985 yılında %-1,1, 1986 yılında %-1,77, 1987 yılında %-2,37, 1988 yılında %-2,14 ve 1989 yılında %-2,47 oranında gerçekleşmiştir.

Artış gösteren bütçe dengesi açıkları kamu kesimi tasarruf oranları üzerindeki baskılayıcı etki yaratmıştır. Dolayısıyla yurtiçi tasarruf-yatırım dengesinin bu dönemde beklenildiği ölçüde artmamasının sebebi ise dönemde kamu tasarruf-yatırım dengesindeki açıkları ve bütçe açıklarıdır. Söz konusu dönemde, para arzını kontrol etmek amacıyla Merkez Bankası kaynaklarına başvurulamayışı ve kamu açıklarının finansmanında iç borçlara başvurulması ve kamu kesimi iç borç stokunun sürekli artması sonucu iç borç faiz ödemelerinin büyük rakamlara ulaşması ve 1989 yılından sonra özel kesimin dış borç kullanımındaki artışı, kamu kesiminden özel kesime büyük boyutlarda kaynak aktarımına yol açmıştır (Kaya ve Efe, 2015:262). Finansal serbestleşmeye yönelik atılan adımlar ile birlikte, hükümet kredileri ve uluslararası kuruluşlardan alınan krediler yerini ticari banka kredilerine bırakması, dış borçlanmada başlatılan değişken faiz uygulaması ve yüksek bütçe açıkları sebebiyle dış faiz oranlarına nazaran yüksek olan iç faiz oranları ülkeye büyük miktarda sermaye girişine sebep olmuş, bu sebeple 1980-1990 dönemi dış borç miktarında önemli artışlar yaşanmıştır. Yine 1988 yılı sonrasında özel kesimin, dış borç kullanım olanaklarının artması da bu kesimin dışarıdan önemli ölçüde kaynak transferinde bulunmasını sağlamış ve kullanılabilir gelirden bir artış sağlamıştır. Neticede, harcanabilir gelirden meydana gelen bu artışın tasarruf kabiliyetini etkilemesi ile bu dönemde özel kesim tasarrufları artış göstermiştir (Oktayer ve Susam, 2007:29). İç borçlanma faizleri de yükseldiği bu dönemde, kamu faiz ödemelerinin artış göstermesi de bu gidişatı giderek tetiklemiş ve kronikleşen bütçe açıklarının iç ve dış borçlanma yolu vasıtasıyla kapatılması yoluna gidilmiştir. Meydana gelen bu durum sonucunda, iç piyasada bankaların yoğun biçimde devlet tahvili satın almasına sebep olmuş ve böylece verimli yatırımlara kanalize edilmesi gereken tasarruflar, devletin iç borçlanma aracı şeklinde görev yapmıştır. Sonuç olarak kamu tasarruf açığı artan Türkiye ekonomisi, büyük miktarlarda dış borç ödemeleri ile karşı karşıya kalmıştır (Karagöl ve Özcan, 2014:10).

Tasarruf eksikliği faiz oranları ve dolayısıyla yatırım ve AR-GE faaliyetlerinde maliyet artışına, dolarizasyonun ve döviz kurlarının yükselmesine ve bu yönüyle ithalatın pahalı hale gelmesine, ara malı ve enerji ithalatının pahalılaşmasında ve maliyet enflasyonunun da ortaya çıkmasında etki sahibidir (Altunöz, 2014:119). Bu durum da yerli paranın değerlenmesine neden olarak, ülkenin rekabet gücünü azaltmakta ve cari açık oranını arttırmaktadır. Gerçekleşen bu durum ayrıca ülkenin dışa bağımlılığını ve

dışa açıklığını arttırarak ekonomik krizlere karşı duyarlılığını daha da yükseltmektedir. Düşük tasarruf düzeyi aynı zamanda bir ekonominin yatırıma ayırabileceği kaynakların da yetersiz düzeyde olmasına sebep olduğu için, tasarruf açığı sorunu ekonomik büyüme oranı üzerinde negatif bir etki bırakmaktadır. Dolayısıyla ülkenin cari işlemler hesabında meydana gelen değişiklikler ekonominin performansına ilişkin önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla da iktisadi kararların ve beklentilerin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır (Erdoğan ve Bozkurt, 2009:137, Durgun Kaygısız, Göze Kaya ve Kahyaoğlu, 2016:275, Atamtürk,2007:87).

Türkiye’de yaşanan cari açık sorununa yayımlanan İMF raporlarında da dikkat çekilerek Türkiye’nin ekonomik büyümesini, büyük dış açık vermeye dayalı bir model ile yürütmekte olduğu ve dış açığa dayalı bu büyümenin, Türkiye ekonomisini dünyadaki finansal değişimlere karşı aşırı duyarlı hale getirdiğini ifade etmiştir (Eğilmez, 2014). Şengönül (2008), Türkiye’de cari açık ile özel tasarruf-yatırım açığı arasında uzun dönemde ayrıca cari açık ile bütçe açığı arasında kısa dönemde ikiz açık bulunduğunu açıklamıştır. Bu sebeple tasarruf eksikliği, Türkiye’de cari işlemler açığının açık vermesinde en önemli sebeplerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Susam ve Bakkal, 2008:81). 1980-1989 arası dönemde kriz yılları haricinde yurtiçi tasarruflar-yatırımlar ve cari denge arsında ters yönlü ilişkinin mevcudiyeti Şekil 7’de de desteklenmiştir. Bahsi geçen bu dönemde 1987 yılına kadar açık veren yurtiçi tasarruf-yatırım dengesinin cari açık üzerindeki etkisi oldukça ciddi boyutlardadır. Çünkü 1988 yılı itibariyle tasarruf-yatırım dengesinin fazla vermesi ile cari denge de fazla vermiştir. Dolayısıyla bahsi geçen bu dönemde cari açık ile yurtiçi tasarruf-yatırım ilişkisi incelendiğinde doğru yönlü bir ilişkinin varlığından bahsedilebilir. Bu durum Türkiye ekonomisi için söz konusu yıllarda büyümenin tasarruf-yatırım ile değil dışa açığa dayalı bir büyüme olduğunu göstermektedir.

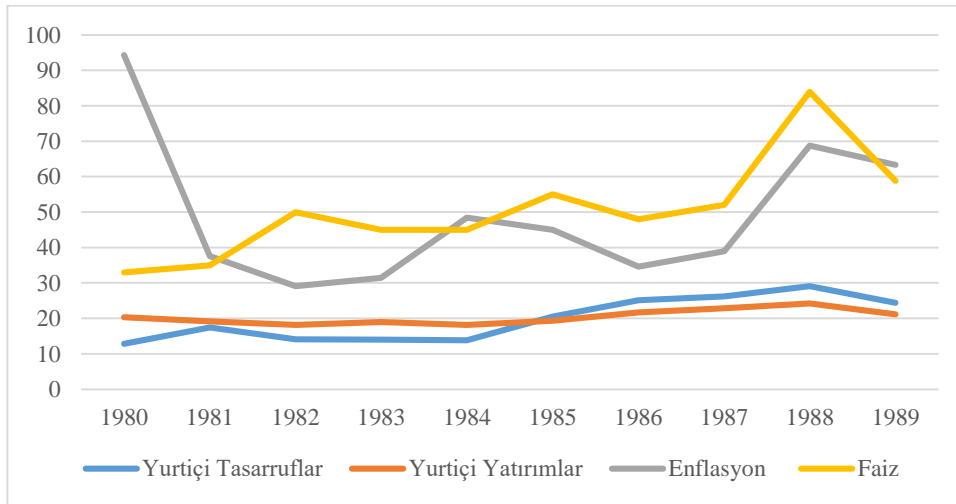
Şekil 7: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar, Cari İşlemler Dengesi ve Bütçe Dengesi (1980-1989)

Kaynak: Tablo 1 ve Tablo 2'deki verilerden oluşturulmuştur.

Uygulamaya koyulan istikrar programı ile faiz oranlarının yükseltilmesi amaçlanmış ve bu bağlamda banka kaynakları artırılarak, mal ve hizmet talebi kısıtlanmaya çalışılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1996:188). Tüketim harcamalarını azaltabilmek, bu sayede de tasarrufları arttırabilmek için 1 Temmuz 1980 tarihinde faizler tümüyle serbest bırakılmıştır. Fakat bu durumun ulusal tasarrufların yetersizliği karşısında, yüksek faiz oranlarının yatırımların maliyetini arttıracığı gerçeği, sermaye yoğun ve ileri teknoloji gerektiren üretim yatırımlarının yapılanmamasına sebep olmuştur (Akın, 2018:67). Bunlara ilave olarak ise, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile sendikal faaliyetler yasaklanmıştır ve 24 Ocak Kararları ile maaş ve ücret artışlarına da kısıtlamalar getirilmiştir. Uygulamaya koyulan bu kararlar sonucunda, çalışanların maaşları enflasyon artışından daha az artmıştır, böylelikle iç talebin daralması için gerekli olan daraltıcı maliye ve para politikaları yerine, emek karşıtı gelir politikaları uygulaması 24 Ocak Kararlarının en önemli eleştirilerinden biri olmuştur. Bir diğer ifade ile söz konusu kararlar “sermayenin karşı saldırısı” olarak tanımlanmıştır (Boratav, 2004: 149).

1980-1990 dönemi enflasyon ve faiz oranlarının yurtiçi tasarruflar ve yatırımlar üzerindeki etkisi incelendiğinde şaşırtıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 1984 yılı sonrasında faiz ve enflasyon oranları 1984 yılı öncesine göre daha yüksek ve dalgalı bir seyir izlemiştir. Dönemde kamu tasarrufların meydana gelen azalma sonucu kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması sebebiyle, borçlanma yolu ile finanse

edilmeye başlanması bütçe açıklarında bir artışa ve kamu kesimi borçlanma gereğinin bir kısır döngü haline gelmesine sebep olmuştur. (Eğilmez,2012). Oluşan kamu tasarruf açığı ve bu açığın genel fiyat düzeyi üzerindeki etkileri ilgili dönemde enflasyon seviyesinin de yüksek düzeylerde seyretmesinde rol oynamıştır(Karagöl ve Özcan,2014:10). Banker Krizi'nin yaşandığı yıl olan 1982 yılında faiz oranları %50 oranında gerçekleşmiştir. Faiz oranlarında meydana gelen bu denli artışa karşılık yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları azalarak sırasıyla %14,1 ve %18,2 oranında, enflasyon ise %29,1 oranında gerçekleşmiştir. Faiz oranlarının serbest bırakılması sonucu 1986 ve 1989 yılları haricinde sürekli bir artış meydana gelmiştir. Faiz oranlarında meydana gelen bu denli büyük artışlara karşılık yurtiçi tasarruf oranlarının da artması beklenmiş fakat yurtiçi tasarruf oranları yeteri düzeyde artış göstermemiştir. 1985 yılında faiz oranı %55 oranında, yurtiçi tasarruflar ise %20, yatırımlar ise %19 oranında gerçekleşmiştir. 1985 yılı sonrasında yurtiçi tasarruf oranlarında meydana gelen artışa karşılık yatırımlar daha durgun bir seyir izlemiştir. Bu durum faiz oranlarının yurtiçi tasarrufları yatırım oranlarına göre daha fazla etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla değişkenlik gösteren faiz oranlarına yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları yeterli düzeyde karşılık verememiştir.

Şekil 8: Faiz, Enflasyon, Yurtiçi Tasarruflar ve Yurtiçi Yatırımlar (1980-1989)

Kaynak: Tablo 30 ve 31'deki verilerden oluşturulmuştur.

1980' li yılların sonlarına doğru ise ülke kısa yoldan para kazanma, üretim gibi zahmetli yöntemler yerine döviz, faiz ve borsa gibi hızlı getiri sağlayacak olan finansal

araçlara yönelmiş; yapısal reformlar, büyüme, gelir eşitliği ve yeni teknoloji yatırımları gibi ekonominin dinamikliğini oluşturan unsurlar gündem dışı kalmıştır (Akın, 2018:71). Dolayısıyla 1984 sonrasında olumlu ekonomik gelişmelere bağlı olarak hızla artmaya başlayan yurtiçi tasarruflar, 1988 yılında % 29,1 zirvesine ulaştıktan sonra, 1989 yılındaki finansal serbestleşmeye takiben, giderek azalmaya başlamıştır.

1988 yılı başında ise gelir adaletsizlikleri, aşırı değersiz Türk Lirası, enflasyon artışının hızlanması ve kısa vadeli borçlarda meydana gelen birikim de finansal serbestleşmenin ilk dönemlerinde ortaya çıkan iyimser tabloyu değiştirmeye başlamıştır. Enflasyon oranı %68,8 seviyesine yükselirken, talep daralması üretimde durgunluğa neden olmuş, bu durum karşısında büyüme rakamları %2,1 seviyesine düşmüştür. Ülkenin içinde bulunduğu yoğun talep daralması karşısında ortaya çıkan stagflasyon, politika yapıcıları tedirgin etmiş ve onları yeni çözüm arayışlarına itmiştir (Akın, 2018:70).

1980 yılında liberalleşme hareketi ile uygulamaya koyulan politikalar yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları üzerinde istenilen etkiyi bırakamamıştır. Kamu ve özel tasarruf oranları istikrar programında alınan ve uygulamaya koyulan kararların etkisi sonucu 1985 sonrası döneme göre düşük oranda gerçekleşmiştir, buna bağlı olarak yurtiçi tasarruf oranları da 1985 sonrası döneme göre daha düşük oranda gerçekleşmiştir. 1985 sonrası dönemde Batılı ülkelerden artan ekonomik performans ve dışa açılma politikalarının olumlu yansıması, makroekonomik dengelerin gerçekleşmesi şeklindeki politikaların uygulamaya koyulması ile birlikte oluşan gelir artışları, özel tasarruf oranlarını arttıran unsurlar olmuşlardır. Özel kesim tasarruf oranları yükselirken, yüksek düzeydeki faiz borcu kamu sektörü tasarruflarının azalmasına sebep olduğu için toplumun ortalama tasarruf oranında bir yükseliş kaydedilememiştir. Kamu tasarruf oranları 1987 yılı itibariyle azalma eğilimine girmesine rağmen özel tasarruf oranlarındaki olumlu gelişmeler yurtiçi tasarrufların artış göstermesini desteklemiştir. Özel sektör tasarruflarının bu olumlu gelişmelerine rağmen kamu tasarruflarının yetersiz kalması ve dönemde bütçe açıklarının da kamu tasarruflarını negatif yönde etkilemesi sonucu yurtiçi tasarruf oranlarında önemli artışlar meydana gelmemiştir. Bununla birlikte yurtiçi yatırım oranları dönemde ortalama %20 oranında gerçekleşiyor olması yurtiçi yatırımlarında yetersiz bir düzeyde gerçekleştiğinin kanıtıdır. Yurtiçi tasarruf oranının istenilen ölçüde gerçekleşmemesi bir ekonominin yatırıma ayırabileceği kaynakların da yetersiz düzeyde

olmasına sebep olduğu için, tasarruf açığı sorunu ekonomik büyüme oranı üzerinde negatif bir etki bırakmıştır. Dolayısıyla ülkenin cari işlemler hesabında meydana gelen değişiklikler ekonominin performansına ilişkin önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla da iktisadi kararların ve beklentilerin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır. Genel itibariyle dönemde cari açığın artış gösterdiği yıllarda ekonomi de büyümüştür. Bu durum Türkiye ekonomisi için söz konusu yıllarda büyümenin tasarruf-yatırım ile değil dışa açığa dayalı bir büyüme olduğunu göstermektedir. Böyle bir ekonomik ortam içerisinde 1989 yılına giren Türkiye ekonomisi için, alınan önlemler sonuçlarını irdelleyeceğimiz yeni bir dönem başlığı altında takip eden bölümde analiz edilecektir.

4.1.2. 1990-2000 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

Türkiye ekonomisi için 1990' lı yıllar, 1980' li yılların ekonomi politikalarının getirdiği olumsuz sonuçların hakim olduğu yıllar olmuştur. Bu dönemde, biriken kamu borçları ve bunların faizini ödemek için yüksek faiz ile yeniden borçlanma gereği, bütçe açığının büyüyerek kalıcı olmasına sebep olmuştur. 1990' lı yılların karşımıza çıkan bir diğer bir diğer özelliği ise, büyük miktardaki borç anapara ve faiz ödemelerinin yanı sıra bir de ülkede gerçekleştirilen terör faaliyetleri sebebiyle artan savunma harcamaları olmuştur. Öyle ki Türkiye ekonomisinin 1980-1989 yılları arasında yaşadığı genişleme, 1990'lı yıllara gelindiğinde kendini durgunluğa bırakmıştır.

Türkiye ekonomisi 1989-1993 döneminde regülasyondan yoksun bir finansal serbestleşme süreci gerçekleşmiştir. 1989 yılında ekonomik durgunluk devam ederken, büyüme %1,6 oranında gerçekleşmiştir. Stagflasyon durumunu aşabilmek amacıyla sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar 1989 yılında yürürlüğe giren 32 Sayılı konvertibiliteye geçiş kararı olan “Türk Parası Kıymetini Koruma Kanun” u ile kaldırılmış ve uluslararası sermaye hareketleri de tamamen serbest bırakılarak ekonomideki serbestleşme süreci ivme kazanmıştır (Şahin, 2000: 182-183; Boratav, 2004:172; Kazgan, 2006:149). Bu sayede ithalat ve ihracat hareketlerinden sonra uluslararası sermaye hareketlerine de serbestlik getirilmiştir.

Yürürlüğe koyulan 32 Sayılı kanun ile Türk Parasının yabancı paralar karşısında değerinin belirlenmesini, döviz tasarruf ve idaresine ilişkin kambiyo işlemlerini

düzenleyen esaslar oluşturulmuştur. Bu kapsamda ülke içindeki tasarrufları etkileyecek unsurlar sırayla ele alınacak olursa;

- İhracat bedellerinin tasarrufu serbest bırakılmıştır.
- Türkiye’ de yerleşik kişilerin beraberlerinde döviz bulundurmaları, bankalar, yetkili müessesler, PTT, kıymetli maden aracı kuruluşları ile yurt dışında döviz alım satımı için yetkili kuruluşlardan döviz satın almaları ve bunlara döviz satmaları, dövizleri bankalarda açacakları döviz hesaplarında tutmaları, efektif olarak kullanmaları, bankalar vasıtası ile yurt içinde ve yurt dışında tasarruf etmeleri serbest bırakılmıştır.
- Türkiye’ de yerleşik kişilere, yurt dışında yerleşik kişiler için ya da onlar adına yurt içinde ya da dışında yapmış oldukları tüm hizmet (müteahhitlik hizmetleri dahil) karşılığı dövizler ile yurt dışında yerleşik kişiler nam ve hesabına yapılan gider karşılığı dövizleri serbestçe tasarruf etme olanağı tanınmıştır.
- Merkez bankası ve diğer bankalara, Türkiye’ de ve yurt dışında yerleşik kişiler adına döviz tevdiat hesapları ve altın repo hesapları açma yetkisi verilmiştir.

32 Sayılı karar ile yalnız yurt içi tasarruf sahiplerinin tasarruflarını döviz ve kıymetli eşya bazında tasarruf edebilme kolaylığı hedeflenmemiş, aynı zamanda yabancı sermaye girişlerinin de önünü açabilmek amacıyla bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Bu sayede Türkiye’ ye gelen yabancı sermaye girişlerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. Ayrıca Türkiye’ de yaşanan finansal serbestleşme hareketi ile birlikte faiz politikasında da köklü bir rejim değişikliğine gidilmesi, ekonomik birimleri finansal tasarruf araçlarına yönlendirmiş ve özel kesimin öncülüğünde finansal tasarruflarda artış kaydedilmiştir.

Uygulamaya koyulmuş olan finansal serbestleşme politikaları dünya ekonomisinin atıl tasarruflarını ülkeye çekmek için uygun koşulları yaratmış fakat hem finansal serbestleşmenin bir sonucu olarak hem de kamu harcamalarının faiz oranlarını tırmandırması sebebiyle, ülkeye kısa vadeli sermaye hareketleri vasıtasıyla sıcak paranın girmiştir yani söz konusu sermaye kısa vadeli kazanç amaçlı olmuş, dış ticaret açığı, cari açık ve bütçe açığı gibi diğer ekonomik risklerin varlığı yabancı sermayenin kalıcılığını engellemiştir. Ülkeye giren kısa vadeli sermaye TL’nin değer kazanmasına yol açması ve faiz oranları, hem reel yatırımların azalmasına hem de tasarrufların verimsiz ve faiz kazancına yönelik alanlarda değerlendirilmesine yol açmıştır (KOSGEB, 2003:7-8). Söz konusu tasarruf fazlası ise özel kesim tasarruflarından elde edilmiş olup, kamu tasarruf açığı ise kronik bir hal almıştır.

1990' lı yıllarda tamamlanan finansal serbestleşme sonucu meydana gelen ekonomik gelişmeler yukarıdaki tablolarda verilmiştir. Oluşturulan tablolardaki veriler TCMB, Kalkınma Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Hazine ve Maliye Bakanlıklarından alınmıştır. Çalışmanın bu kısmında tablolarda verilen veriler ışığında dönemin ekonomik yorumlaması yapılacaktır.

Tablo 3: 1990-2000 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Tasarrufları	Özel Tasarruflar	Yurtiçi Tasarruflar	Kamu Yatırımları	Özel Yatırımlar	Tasarruf-Yatırım Dengesi
1990	2,6	22,1	24,7	5,2	22,1	3,5
1991	0,7	23,9	24,6	5,6	23,9	2,5
1992	-0,6	24,6	24	5,5	24,6	2,1
1993	-0,7	25,8	25,1	5,4	25,8	0,5
1994	-0,1	25	24,9	3,7	25	0,6
1995	-0,1	24,6	24,6	3,1	24,6	1,8
1996	-1,1	24,3	22,3	3,8	24,3	-1,5
1997	0,8	22,6	23,4	4,6	22,6	-1,7
1998	-1,4	25,7	24,3	5,2	25,7	1,9
1999	-5	25,1	20,1	5	25,1	0,6
2000	-3,4	21,8	18,4	5,2	21,8	-2,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>], Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016>].

Tablo 4: 1990-2000 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Cari Denge	Bütçe Dengesi	Dış Borç Stoku	Faiz	Enflasyon	Reel GSYİH	KKBG	Özelleştirme Gelirleri
1990	6,5	58,1	-4,7	-1,3	-2,23	26,1	59,4	60,3	9,3	5,52	486
1991	6,8	64,6	-3,6	0,1	-3,93	26,7	72,7	66	0,9	7,45	244
1992	7	64,3	-3,8	-0,5	-3,22	27,8	74,2	40,1	6	7,9	423
1993	6,4	52,1	-5,9	-2,7	-5	29,6	74,8	66,1	8	7,65	586
1994	10,2	77,8	-2,4	1,5	-2,9	38,8	95,6	105,2	-5,5	4,61	412
1995	9,6	60,6	-5,8	-1	-3,02	33,6	92,3	89,1	7,2	3,74	573
1996	9,5	53,2	-4,2	-1	-6,21	32,6	93,8	80,4	7	6,52	292
1997	10,4	54,1	-5,9	-1	-5,77	33,2	96,6	85,7	7,5	5,83	466
1998	10	58,7	-5,1	0,7	-5,42	34,7	95,5	84,6	3,1	7,12	1010
1999	10,7	65,4	-3,9	-0,4	-8,75	40,7	46,7	64,9	-3,4	11,64	38
2000	10,5	51	-8,3	-3,7	-7,96	41,1	45,6	54,9	6,6	8,88	2717

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>],

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>], Hazine ve Maliye Bakanlığı [Erişim 11 Temmuz 2018, <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>]

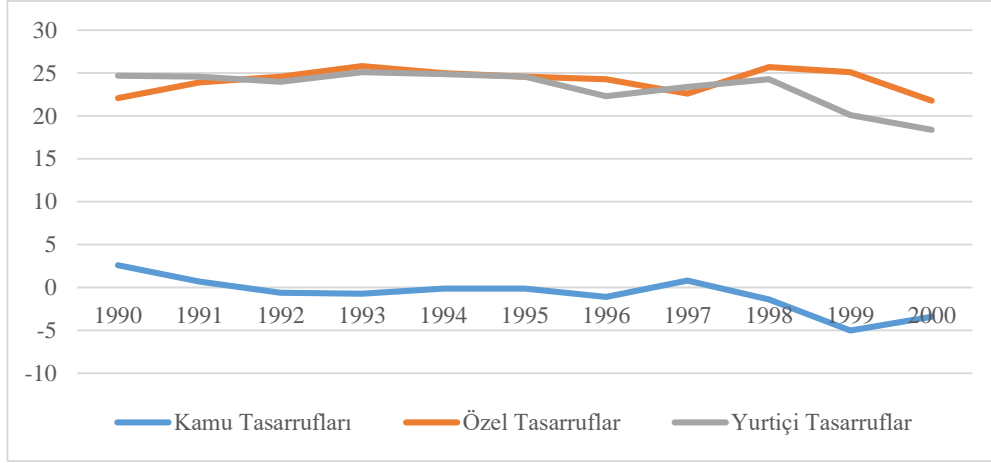
Tablo 5: 1989-2000 Dönemi Türkiye' ye Yönelik Yabancı Sermaye Girişleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Portföy Yatırımları	Doğrudan Yatırımlar	Diğer Yatırımlar	Toplam Yatırımlar
1989	1445	663	796	2904
1990	681	684	960	2325
1991	714	810	-1432	92
1992	3165	844	154	4163
1993	4480	636	1589	6705
1994	1123	608	1260	2991
1995	703	885	2462	4050
1996	1950	722	2567	5239
1997	2344	805	876	4025
1998	-5089	940	2877	-1272
1999	4188	783	239	5210
2000	1615	982	-20	2577

Kaynak: TCMB [Erişim 3 Temmuz 2018, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php/?evds/serieMarket/#collapse_18].

1980'lerin sonunda tamamlanan finansal serbestleşme; makroekonomik istikrarsızlığın hakim olduğu 1990' lı yıllarda kamu tasarruflarını azalttığı, fakat özel sektör tasarruf oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir (Altuğ ve Öz,2012:4). Yükselen reel faizlere bağlı olarak artan yabancı sermaye girişleri reel yatırımları finanse etmekten çok spekülasyon kazanç elde etme hevesinde olduğu gibi, kamunun faiz ödemelerini arttırdığından dolayı kamu tasarrufları üzerinde de negatif bir etkiye sebep olmuştur(Atamtürk,2007:81). Serbestleşen sermaye hareketlerine bağlı olarak artan dış kaynak kullanımı dönemde kamu açıklarını körüklemiştir; böylelikle dış tasarruflar ile kamu tasarrufları arasında bir dışlama etkisi ortaya çıkmış, kamu tasarruflarını kovalayan dış tasarruf artarken, kamu tasarrufları azalmaya başlamıştır (Boratav,2012:183).

Tamamlanan finansal serbestleşme ile birlikte kamu tasarrufları 1991 yılı itibariyle azalma eğilimine girmiş hatta 1992 yılı itibariyle negatif değerler almıştır. Özel tasarruf oranları ise 1990'lı yıllar boyunca ortalama %25 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi yatırımlar da dönem boyunca ortalama %23 oranında gerçekleşmiştir. 1990'lı yıllar boyunca 1980'li yıllarda olduğu gibi özel tasarruf oranları ile yurtiçi tasarruflar arasında birkaç istisnai yıl dışında doğru yönlü bir ilişki gözlemlenmektedir. Bu genelleme durumu 1996 yılında tersine dönmüştür. 1996 özel tasarruflar tasarruf oranı %24,3 oranında gerçekleşirken yurtiçi tasarruflar %22,3 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruf oranının bu yılda azalış göstermesinin arkasında o yılda kamu tasarruflarının da azalma eğilimi içinde girmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1997-1999 yılları arasında yurtiçi tasarruf eğilimi özel tasarruf oranlarının oldukça yüksek gerçekleşmesine rağmen kamu tasarruflarının azalma eğiliminden oldukça etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinin 1990'lı yılların karşımıza çıkan bir diğer bir diğer özelliği ise, büyük miktardaki borç anapara ve faiz ödemelerinin yanı sıra bir de ülkede gerçekleştirilen terör faaliyetleri sebebiyle artan savunma harcamaları olmuştur. 1990'lı yılların ortalarından başlayarak ekonomideki durgunluk ve gerilemeye paralel olarak bütçe açıkları artmıştır. Bütçe dengesinin dönem boyunca negatif değer alması ve hatta kademeli olarak artış göstermesi kamu tasarruflarını olumsuz yönde etkilemiş ve kamu tasarruflarının negatif değerler almasına sebep olmuştur. Kamu tasarruflarını belirleyen en önemli faktör bütçe açıkları olduğu için, bütçe açıklarını azaltmak amacıyla hükümetin daha yüksek oranlı vergiler getirmesi durumunda ise özel tasarruflarda bir azalma meydana getirmiştir. Bütçe dengesi 1990'lı yıllar boyunca tıpkı 1980'li yıllarda olduğu gibi açık vermeye devam etmiştir, hatta açıklar daha da artış göstermiştir. Artan bütçe açıkları kamu tasarrufları üzerindeki baskıyı arttırarak kamu tasarruflarının 1990-2000 arası dönemde genel olarak negatif değerler almasına oldukça etkili olmuştur. Kamu tasarruflarını belirleyen en önemli faktör bütçe açıkları olduğu için, bütçe açıklarını azaltmak amacıyla hükümetin daha yüksek oranlı vergiler getirmesi durumunda ise özel tasarruflarda bir azalma meydana getirmiştir

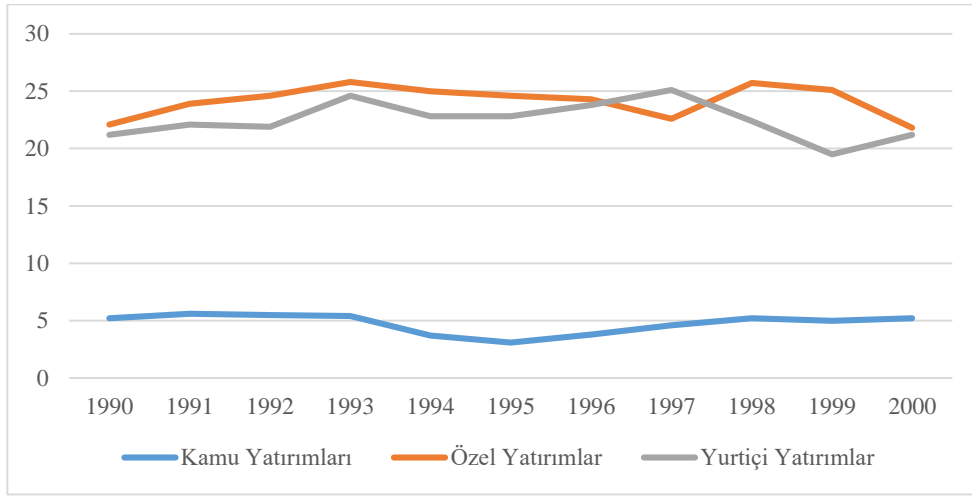

Şekil 9: Kamu Tasarrufları, Özel Tasarruflar ve Yurtiçi Tasarruflar (1990-2000)

Kaynak: Tablo 3'teki verilerden oluşturulmuştur.

1990-2000 dönemi kamu yatırımları, özel yatırımlar ve yurtiçi yatırımlar incelendiğinde tasarruflara benzer bir sonuç çıkmaktadır. Kamu yatırımları 1990 yılında %5,2 oranında gerçekleşirken aynı yıl özel yatırımlar %22,1 ve yurtiçi yatırımlar %21,2 oranında gerçekleşmiştir. Kamu yatırımları 1994 krizine kadar oldukça durgun bir eğilim sergilerken, 1994 Krizinin etkisi ile %3,7 seviyesine kadar gerilemiştir. Krizin meydana geldiği 1994 yılında özel kesim tasarrufları, özel kesim yatırımlardan uzaklaşarak GSYİH'ya oranla %25 oranında tasarruf ettiği gözlemlenmektedir. Özel kesim tasarrufunun yüksek oranda gerçekleşmesi yurtiçi tasarruf oranının azalmasını engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel kesim tasarrufunun 1994 yılı gibi kriz dönemlerinde bu denli yüksek gerçekleşme sebebi ise kamu kesiminin kriz dönemlerinde yaşanan likitide kaçışı sebebi ile oluşan büyük çaptaki tasarruf açıklarıdır. Kamu kesimi söz konusu açıkları kapatabilmek amacıyla gerekli olan dış kaynağı bulmakta zorlandığı için, neredeyse tamamen iç kaynaklar ile finansman yoluna gitmiştir. Kriz dönemlerinde kamu kesimi, büyük likitideye ihtiyaç duymuş ve normalin çok üzerinde faiz oranları ile borçlanmak zorunda kalmıştır (Dücan,2017:114-115). 1996 yılında ise kamu yatırımları %3,8, özel yatırımlar da %24,3 oranında gerçekleşmiştir. Kriz sonrası dönemde yurtiçi yatırım oranları ise 1997 yılına dek artış eğilimi içinde olmuştur. Buradaki şaşırtıcı sonuç yurtiçi yatırımların özel yatırımlar ile arasında olan ters yönlü, kamu yatırımları ile ise aynı doğrultuda olan ilişkisidir. Yurtiçi yatırımların özel yatırımlar ile arasındaki ters yönlü ilişki 1996 yılından sonra da devam etmiştir. 1997 yılında %22,6 oranında

gerçekleşen özel yatırımlara karşı yurtiçi yatırımlar %25,1 oranında, 1998 yılında özel yatırımlar %25,7 oranında yurtiçi yatırımlar ise %22,4 oranında gerçekleşmiştir. 1999 yılında meydana gelen deprem felaketinin de etkisi ile özel yatırımlar %21,8 oranında gerilerken yurtiçi yatırımlarda da bir gerileme yaşanmış ve %19,5 oranında gerçekleşmiştir. Deprem felaketinin meydana geldiği bu yılda kamu yatırımları ise %5 oranında gerçekleşmiştir.

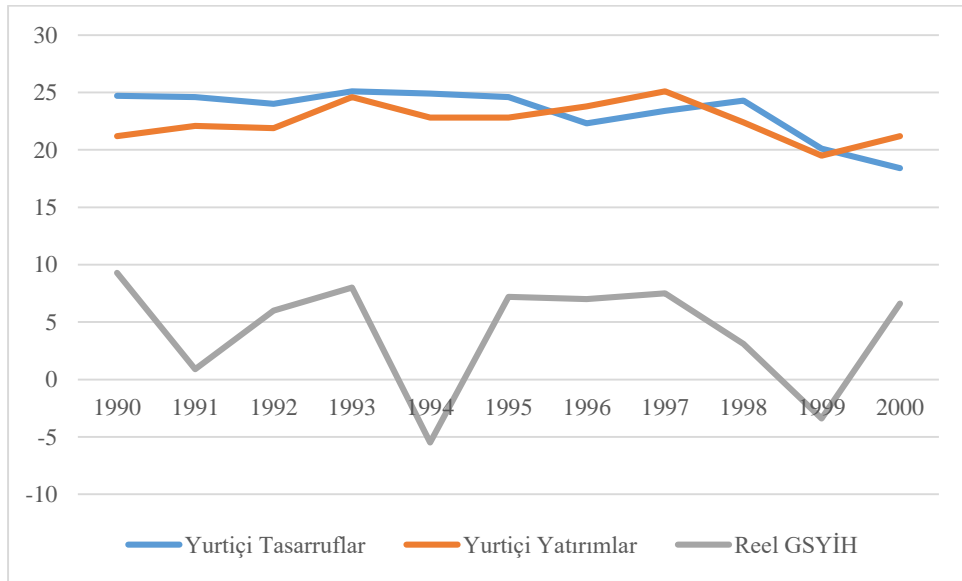

Şekil 10: Kamu Yatırımları, Özel Yatırımlar ve Yurtiçi Yatırımlar (1990-2000)

Kaynak: Tablo 3'teki verilerden oluşturulmuştur.

Türkiye’ de tasarruf yatırım eşitliği ve büyümeyi incelediğimiz Şekil 11’de karşımıza yurtiçi yatırımların 1999 yılına kadar artarken yurtiçi tasarrufların giderek azaldığı görülmektedir. Yurtiçi tasarrufların azalmasına sebep olan temel unsur ise, tüketim harcamalarındaki artış ve kamu sektörünün olumsuz tasarrufudur Yani, Türkiye ekonomisinde toplam yatırımların finansmanında 1990’lı yıllarda tasarruf miktarı yatırımları karşılayamamış; yatırımların finansmanında dış kaynakların payı artarken, yurtiçi tasarrufların payı azalmıştır. 1994 yılına kadar durgun gerçekleşen yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları sırasıyla ortalama %24,6 ve %22,4 oranında gerçekleşmiş, büyüme ise ortalama %3,6 oranında gerçekleşmiştir. Dönem içinde yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarının çok fazla değişmemesine rağmen büyüme 1991 yılında azalarak %0,9 oranında gerçekleştikten sonra 1992 yılında %6 oranında gerçekleşmiştir. Büyüme oranının değişmesinin arkasında bu dönemde Körfez Savaşı gibi dış faktörler etkili olmuştur. Ancak büyüme 1994 yılında gerçekleşen kriz ile sektöre uğramıştır ve ekonomi

bu yılda %5 oranında daralmıştır. 1994 yılındaki sektenin ardından büyüme rakamları hızla iyileşme göstererek %7 oranında gerçekleşmiş fakat 1998 yılında tekrar azalma eğilimine girmiş ve 1999 yılında yaşanan deprem felaketinin etkisi ile ekonomi %3 oranında açık vermiştir. Burada dikkat çeken nokta ekonomik büyüme oranı üzerinde yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarının yeteri kadar etkili olamaması ve ekonomik büyüme üzerinde yabancı tasarruf oranlarının etkisinin giderek artmasıdır. Bu durum ise ülkenin dışa bağımlılığını ve kırılganlığını arttırmıştır. Oysaki bir ülkede yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarının artarak ülkedeki ekonomik büyüme üzerinde etkili olmasıdır. Tüketimin ve dolayısıyla ithalatın yabancı tasarruflar ile beslenmesi aynı zamanda bu dönemde cari işlemler açığının en önemli karakteristik özelliği olmakla birlikte bu durum ülkenin dış borç yükünün de ciddi oranlarda artış göstermesine sebep olmuştur(Dücan, 2008:106).

Şekil 11: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesi ve Büyüme (1990-2000)

Kaynak: Tablo 3' teki verilerden oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisi, 1989 yılında sermaye hareketinin serbestleşmesi ile birlikte, ekonomik büyüme oranlarına ulaşırken, finansal serbestleşme ile birlikte sağlanan yabancı tasarruflar, yurtiçi tasarruflara eklenip tasarruf ve yatırım hacmini beklendiği ölçüde arttıramamıştır. Bu dönem içerisinde yabancı tasarruflardaki bu artışa, yurtiçi tasarruflar azalış göstererek karşılık vermiştir. 1988-1997 yılları arası dönemde, Türkiye

ekonomisinde yurtiçi tasarruflar ortalama %22,3 düzeyinde, toplam yatırımlar ise %23,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. Büyümenin kaynağı olarak yetersiz olan ulusal tasarruflar yerine yabancı tasarrufların kullanılması cari açığa sebep olmuştur (Atamtürk,2007:81-87; Değirmen ve Şengönül,2012:1). Türkiye ekonomisinin 1990'lı yılların karşımıza çıkan bir diğer bir diğer özelliği ise, büyük miktardaki borç anapara ve faiz ödemelerinin yanı sıra bir de ülkede gerçekleştirilen terör faaliyetleri sebebiyle artan savunma harcamaları olmuştur. 1990-1993 yılları arasında Körfez savaşının ardından 1991 yılındaki durgunluğa rağmen ekonominin ortalama yıllık büyüme hızı %5,2 oranında gerçekleşmiştir. Bu alt dönemde sıcak para olarak nitelendirilen kısa vadeli sermaye hareketleri Türkiye' de güçlü bir büyüme dalgası yaratmıştır. Türkiye'de 1990-1993 yıllarında büyüme ve yurtiçi tasarruflar oldukça yüksek gerçekleşmesine rağmen, 1990'lı yılların ortalarından başlayarak ekonomideki durgunluk ve gerilemeye paralel olarak bütçe açıkları artmıştır. 1990-2000 yılları arası dönemi kapsayan yıllar dikkate alındığında, bütçe harcama ve gelirleri arasındaki fark aşamalı olarak artmıştır. Dönem içerisinde yapılan cari harcamalar, borç faiz ödemeleri, KİT'lere yapılan transferler ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler bütçe açıklarının temel nedenlerini oluşturmuştur (Bağdiken,2009:22-25).

Yurt dışı faiz artışı ile birlikte ülkeye gelen yüksek oranda kısa vadeli yabancı sermaye Türk Lirasının reel anlamda değerlenmesine (reel kurda aşırı değerlenme) sebep olurken, bu alt dönemde kamu tasarruflarının yetersiz kalması ve dolayısıyla kamu kesimi açıklarının hızla artması söz konusu açığın dış borçlanma ile ödeme yolunun seçilmesi ve dış borç vadelerinde iç borçlanma ile ödemelerin gerçekleştirilmesi faiz dışı açığın genişlemesine sebep olmuştur. Ayrıca Türk lirasının reel anlamda değer kazanması ithalatı kolaylaştırırken ihracatı ise kısıtlamıştır. Sonuçta 1993 yılında tasarruf-yatırım dengesi yalnızca %0,5 oranında gerçekleşirken, bütçe dengesi %5 oranında açık vermiştir. Bütçe dengesinde meydana gelen bu denli yüksek orandaki açığa rağmen dış ticaret açığı %-5,9, cari işlemler açığı ise %-2,7 oranında gerçekleşmiş, aynı yıl büyüme dönem içerisindeki en yüksek noktalardan birine ulaşmıştır. Bütçe dengesinde ve cari işlemler dengesinde görülen bu denli büyük açıklar, söz konusu açıkların sürdürülemez olduğunu düşündürmüştür. İç ve dış dengede meydana gelen bu sorunlar nihayetinde 1994 yılında uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin notunu düşürmesi ile Türk Lirası'ndan yabancı parayı kaçış hızlandırmış ve 1994 yılında ülkeden

3.714 milyon dolar sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Bu hızlı ve yüksek oranlı çıkış, döviz riskini tekrar gündeme getirmiş ve Türk Lirası USD karşısında bir önceki yılsonu kurlarına göre yaklaşık %165 değer kaybı yaşamıştır. Neticede 1994 Krizi patlak vermiştir ve kriz Türkiye'nin makroekonomik karakteristiklerinde ciddi değişikliklere yol açmıştır (Metin Özcan, Günay ve Ertac, 2003:1408). Faiz yükü anlamında yabancı borçlanmaya göre daha az maliyetli olan yabancı sermaye girişleri, kısa vadeli olması ve ülkenin ekonomik yapısının sağlam temellere dayanmaması durumunda daha spekülâtif amaçlı olmaktadır ve bu durum ithalat bağımlılığı yüksek olan Türkiye gibi ülkelerde döviz riski sebebiyle daha maliyetli sonuçlar doğurabilmektedir. Nitekim Türkiye ekonomisi de 1994 yılında bu ağır yük ile karşı karşıya kalmıştır. Hükümete duyulan güven kaybına bağlı olarak artan iç borç faizleri sebebiyle, bütçe içindeki toplam faiz ödemelerinin GSYİH' ya oranı %95,6'ya ulaşmıştır. 1994 yılında TCMB, devalüasyon oranının enflasyon oranına paralel gitmesini sağlamak amacıyla politikalar yürüttüğü için Türk Lirası aşırı değerlenmiştir. Sonuçta ithalat azalırken cari işlemler dengesinde iyileşmeler kaydedilmiştir. Sonuçta cari denge %1,5 fazla gösterirken ekonomi %5 oranında daralmış, bütçe dengesi ise %2,9 açık vermiştir. 1994 yılında özel kesim tasarruf oranlarının %25 düzeyinde gerçekleşmesi ise yurtiçi tasarrufların azalması önünde bir etken olmuştur. Cari denge ise %5 oranında açık veren bütçe dengesine rağmen yurtiçi tasarruf-yatırım dengesinin %2,1 oranında fazla vermesinin etkisi ile %1,5 oranında fazla vermiştir. Bu yılda ayrıca %105,2 enflasyon oranı ile de toplumun alım gücü giderek düşmüş, iç ve dış borç ödeme yükü hızlı artarak ekonomide acilen önlem alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Enflasyonu düşürmek, ekonomide istikrarı sağlayabilmek için yeni bir istikrar programı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmıştır ve İMF destekli 5 Nisan Kararları yürürlüğe konulmuştur. Krizin aşılabilmesi adına 5 Nisan 1994 yılında alınan istikrar tedbirlerinin öncelikli amacı; kısa vadede dış dengeyi sağlamak ve döviz piyasalarını istikrara kavuşturmak, orta vadede ise; kamu açıklarını ve enflasyonu azaltarak, uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak programının temel hedefleri olmuştur (Karaçor ve Alptekin,2006:311).

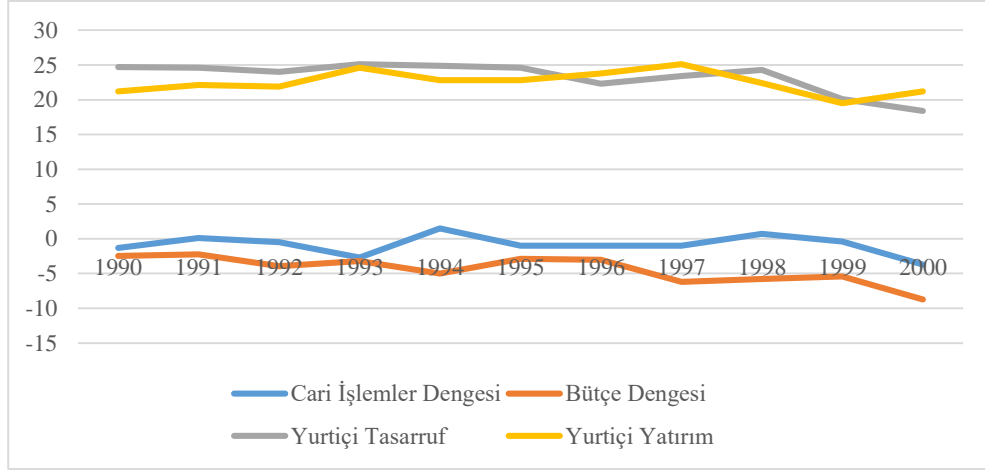
5 Nisan kararları doğrultusunda alınan gelir arttırıcı ve harcama kısıtıcı tedbirler neticesinde bütçe açığının GSYİH' ya oranı 1995' te %-2,90'a çekilmesi ve ardından seçimler sebebiyle 5 Nisan kararları ile hedeflenen sıkı maliye politikasından

uzaklaşarak seçim ekonomisi diyebileceğimiz genişleyici maliye politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bütçe içerisinde personel giderleri ve faiz ödemelerinin yüksekliği sebebiyle harcamalar azaltılamamış ve bütçe açıklarının borç ile finansmanı artarak devam etmiştir (Şen ve Sağbaş, 2004:143). Dolayısıyla yürürlüğe koyulan 5 Nisan kararları da bütçe açıklarının kontrol altına alınmasında kalıcı bir başarı sağlamamıştır. Öyle ki kamu kesiminde tasarrufu arttırmak amacıyla; savunma ve güvenlik harcamaları dışındaki cari harcamalarda %30 oranında kısıtlamaya gidilirken, kamu gelirlerini arttırmak için ise KİT ürünlerinde fiyat artışına gidilmiş ve Ekonomik Denge vergisi, Motorlu Taşıtlar vergisi gibi ilave vergi alımları gerçekleştirilmiştir. Fakat kamu kesiminde ortaya çıkan bütçe açığına sebep olan hesapsız harcamalar ile ilgili alınacak önlemler devamlılık arz etmemiştir. Kamu kesiminde elde edilen ilave gelirler KİT'lerin zararlarının kapatılmasına ve sosyal güvenlik kurumu açıklarında kullanılmaya devam etmiştir (Akın,2018:75). Ayrıca 24 Ocak kararları ile temeli atılan liberalleşmeye dönük politikaların son hamlesi olan Gümrük Birliği anlaşması da 1995 yılında imzalanmıştır. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak 1994' ten sonrasında sendeleyeni yurtiçi tasarruflar 1998 yılı sonrasında hızla azalmaya başlamıştır. Yurtiçi tasarrufların 1990'lı yılların sonunda meydana gelen bu azalış, 1998 ve 1999 yıllarında kamu tasarruflarında meydana gelen hızlı düşüşten kaynaklanmıştır (Kaya ve Efe,2015:264).

Ayrıca dönem içerisinde, Türkiye' ye yönelik yabancı sermaye hareketlerinin ani duruşu ve geri çekilmesinden kaynaklanan 1994 Türkiye ekonomik krizini takiben yaşanan toparlanma süreci ile sermaye girişinde yaşanan artışlar 1998' de Asya ve Rusya Krizlerinin etkileri ile sekteye uğramış ve 1999 yılında meydana gelen Marmara ve Düzce depremleri ile de ekonomi oldukça derinden etkilemiştir. 1997-1999 arası dönemde uygulanan enflasyon ile mücadele programı ile Asya, Rusya ve Brezilya krizlerinin ekonomiye etkileri önlenmeye çalışılmış fakat Türkiye bu dönemde uluslararası piyasalardan kaynak sağlamada önemli sorunlar yaşamıştır (Eğilmez ve Kumcu,2008:384). Türkiye' de her ne kadar 1991 ve 1994 yıllarındaki kadar yüksek boyutlara ulaşmasa da 1998 yılında ülkeye giren sermaye akımlarında ciddi bir kırılma yaşanmıştır. Söz konusu krizler sebebiyle yaşanan yabancı sermaye kaçışları nihayetinde piyasalara müdahaleyi gerekli kılmıştır. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren döviz ve para piyasalarına yapılan müdahaleler rezervlerde azalamaya, faiz oranlarında yükselmeye ve bütçe açıklarının daha da artmasına sebep olmuştur (Celasun,2002:9).

1995 yılı sonrasında bütçe dengesinin kademeli olarak artmasına rağmen cari işlemler dengesi çok büyük açıklar vermemiştir. Nihayetinde özel kesim tasarruflarının yüksek oranda seyretmesi sonucu yurtiçi tasarrufların da azalmaması, tasarruf-yatırım dengesinin çok ciddi açıklar vermesinin önüne geçmiştir. Cari işlemler dengesinin büyük oranlarda açık vermemesinin arkasında özel kesim tasarruflarının 1999 depremine kadar olan süreçte ortalama %23 oranında gerçekleşmesi sayesinde yurtiçi tasarruf oranlarının da ortalama %23 oranında gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır.

Nihayetinde ekonomik büyüme, yurtiçi tasarruflar ve yabancı sermaye girişleri incelendiğinde büyüme ve yabancı sermaye unsurları arasında oldukça güçlü bir bağ olduğu yorumunu yapmak yerinde olacaktır. Tablo 5' ten de gözlemlendiği üzere genel olarak Türkiye' de sermaye girişlerinin arttığı dönemlerde 1994 kriz yılı haricinde büyüme hızlarında artış gözlemlenirken, sermaye girişlerinin azaldığı dönemlerde ise büyüme hızının azaldığı gözlemlenmiştir. Bu duruma en güzel örnek 1999 yılında gerçekleşmiştir. Depremin yaşandığı bu yılda yabancı sermaye girişlerinde çok ciddi bir düşüş yaşanmıştır buna karşılık olarak ekonomi %3 küçülmüştür. Yabancı sermaye girişleri yurtiçi tasarruflar üzerinde büyümede olduğu gibi aynı etkiyi bırakmamış, yurtiçi tasarruflara eklenip tasarruf ve yatırım hacmini beklendiği ölçüde arttıramamıştır. Aksine bu dönem içerisinde yabancı tasarruflardaki bu artışa, yurtiçi tasarruflar azalışı göstererek karşılık vermiştir. Bu tablo Türkiye'nin ekonomik büyümesini yurtiçi tasarruflar ile değil, ağırlıklı olarak yabancı tasarruflar ile sağladığını kanıtlanmaktadır. Bu durum aynı zamanda, sermaye hareketlerinin, Türkiye' de yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar üzerinde ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğunun da bir göstergesidir (Örnek, 2008:206-207). Genel olarak baktığımızda Türkiye ekonomisinde 1988-2001 yılları arasında ulusal tasarruf oranlarında düşüşün ardındaki temel faktör kamu kesiminde meydana gelen bütçe açıklarıdır (World Bank:2011). 1988 -2001 yıllarını kapsayan dönem dikkate alındığında, bütçe harcama ve gelirleri arasındaki fark aşamalı olarak artmıştır. 1988-2001 yılları arasındaki cari harcamalar, borç faiz ödemelerinde, KİT'lere yapılan transferlerde ve sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerdeki artışlar bütçe açıklarının temel nedenleri olmuşlardır (Bağdiken, 2009:22-25).

Şekil 12: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım, Cari Denge ve Bütçe Dengesi (1990-2000)

Kaynak: Tablo 3 ve 4'teki verilerden oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir ekonomik büyüme sağlayabilmesi için gerekli olan yapısal reformların önemi, yeni istikrar kararları ile vurgulanmıştır. Fakat bu istikrar kararlarının uygulamada ne kadar başarılı olduğunu anlamak için takip eden yıllardaki ekonomik göstergeleri analiz ederek tespit edilebilmektedir. Uygulamaya koyulan yapısal reformların ana odak noktası KİT'leri özelleştirmek olmuştur. Bu kapsamda 1994 yılında Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ilişkin yasa kabul edilerek; özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekküllerinin yanı sıra diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilmesine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmıştır. Bu sayede zarar eden KİT'lerin devlet bütçesindeki yükünün azaltılması, özel sektör kaynakları daha verimli kullanacağı düşüncesi ile yaratacağı katma değerden elde edilen vergi gelirin artması hedeflemiştir. Yani kamu tasarrufları artırılarak kamu tasarruf dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Özelleştirme kararı alındıktan sonra hızla uygulamaya geçilmesi ve sonuç alma süresinin de 2 yıl gibi bir süre ile sınırlı olması önemlidir (Karluk,2011:325). Fakat Türkiye 5 Nisan Kararları ile hedeflediği özelleştirme kararlarını yerine getirmede gereken aktifliği gösterememiştir.

Sonuçta özelleştirme gelirleri bütçe dengesi üzerindeki baskıyı azaltarak kamu tasarruflarını arttırmayı hedeflemiştir ancak özelleştirme gelirleri beklentinin altında kalarak Tablo 6' da gösterildiği üzere 1994-2001 yılları arasında 5,638 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Öyle ki 1994-2000 arası dönemde bütçe dengesi açık vermeye

devam etmiştir, bununla birlikte kamu tasarrufları da istenilen düzeyde artış göstermemiş hatta 1999 depreminin etkisi ile %5 açık vermiştir.

1994-2000 arası dönemde elde edilen özelleştirme gelirlerinin yetersizliğini Tablo 6'da verilen KKBG verilerine baktığımızda da gözlemleyebiliriz. Söz konusu yıllar için KKBG azalmamış 1994-2001 yılları arasında KKBG'nin GSYİH içindeki payı %7,55 olarak gerçekleşmiştir. KKBG oranının giderek artış göstermesi, devletin giderlerini karşılamak amacıyla vergileri arttırmak yerine borçlanma yolunu izlediğinin bir ispatıdır. 1992-1999 yılları arası dönemde devletin yüksek faiz oranları ile borçlanma politikası, bankacılık sektörüne ayrı bir canlılık kazandırmıştır (Kepenek,2012:240). Öyle ki bu yıllarda kamu kesimde süreklilik arz eden negatif tasarruflar, dış kaynak kullanımını mecbur kılmıştır. Sunulan yüksek faiz oranları ise yurt dışı sermayenin, reel yatırımlara nazaran daha yüksek getiri avantajı sunan finansal yatırım araçlarına yönelmesine neden olmuştur. Finansal serbestleşme ile Türk bankaları yurt dışından ucuza kredi bulabilme imkanına kavuşmuşlardır. Ancak Türkiye' de kamu kesiminin içinde bulunduğu borç kısır döngüsü sebebiyle bankalar yatırım için fon sağlama temel işlevlerinden uzaklaşıp, yüksek faiz getirili devlet iç borçlanma senetlerine yönelmişlerdir. Duruma özel kesim açısından bakıldığında ise, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile özel kesim de artık yurt dışından bankalar gibi ucuza kredi bulabilme imkanına kavuşmuşlardır (TCMB,2005) . Ancak kamu kesiminin yüksek faiz oranları, özel kesimin de bankalar ile aynı yolu izleyip yurt dışından sağlamış oldukları düşük maliyetli krediler ile kamu kesimi tasarruf açıklarının finansmanı için borç vermek şeklinde değerlendirilmesine sebep olmuştur.

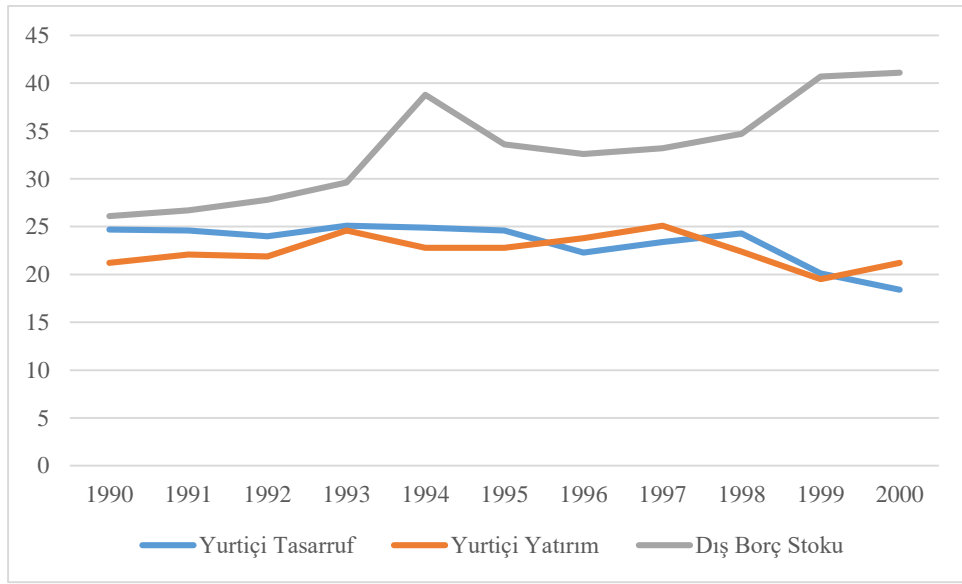
Tablo 6: Bütçe Dengesi, KKBG ve Özelleştirme Gelirleri (1990-2000)

Yıllar	Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar)	Bütçe Dengesi	KKBG
1990	486	-2,46	5,52
1991	244	-2,23	7,45
1992	423	-3,93	7,9
1993	586	-3,22	7,65
1994	412	-5	4,61
1995	573	-2,9	3,74
1996	292	-3,02	6,52
1997	466	-6,21	5,83
1998	1010	-5,77	7,12
1999	38	-5,42	11,64
2000	2717	-8,75	8,88

Kaynak: Tablo 3 ve Tablo 4'teki verilerden oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte sağlanan yabancı tasarruflar, yurtiçi tasarruflara eklenip tasarruf ve yatırım hacmini beklendiği ölçüde arttıramamıştır. Aksine yabancı tasarruflardaki artış sonucu yurtiçi tasarruf oranları azalarak karşılık göstermiştir. Bu durum büyümenin kaynağı olarak yetersiz yurtiçi tasarruflar yerine yabancı tasarrufların kullanılmasına sebep olmuştur. Yurt dışı faiz artışı ile birlikte ülkeye gelen yüksek oranda kısa vadeli yabancı sermaye Türk Lirasının reel anlamda değerlenmesine (reel kurda aşırı değerlenme) sebep olurken, bu alt dönemde kamu tasarruflarının yetersiz kalması ve dolayısıyla kamu kesimi açıklarının hızla artması söz konusu açığın dış borçlanma ile ödeme yolunun seçilmesi ve dış borç vadelerinde iç borçlanma ile ödemelerin gerçekleştirilmesi faiz dışı açığın genişlemesine sebep olmuştur. 1994 yılında yaşanan Kriz sonucu alınan 5 Nisan Kararları ülkede gelir arttırıcı ve harcama kısıcı şeklinde uygulamaya koyulmak istenen sıkı maliye politikasından seçimler dolayısıyla uzaklaşılması sonucu seçim ekonomisi olarak adlandırılan genişleyici maliye politikalarının uygulanması sonucu bütçe dengesinin açıkları artış göstermiştir. Özel kesim tasarruf oranlarının ortalama %23'ler oranında gerçekleşmesine rağmen bütçe dengesinde gerçekleşen açıklar yurtiçi tasarruf oranlarının artmasına engel olmuştur. Ayrıca artış gösteren bütçe açıklarının borç ile karşılanması Şekil 14'te de gösterildiği üzere dış borç stokunun 1994 yılında %38,8'e kadar yükselmesine sebep olmuştur. Kriz sonrası alınan 5 Nisan Kararları bütçe dengesindeki baskıyı azaltabilmek

amacıyla özelleştirme politikası uygulanmış fakat uygulanan bu politika istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bütçe dengesindeki açıkların kontrol altına alınamaması sonucu Kamu Kesimi Borçlanma Gereği oranları giderek artış göstermesi, devletin giderlerini karşılamak amacıyla vergileri arttırmak yerine borçlanma yolunu izlediğinin bir ispatıdır (Kepenek,2012:240). Sonuçta azalan yurtiçi tasarruf oranları yurtiçi yatırımları karşılamada yetersiz kaldığı için, yatırımların finansmanında dış kaynakların payı artarken yurtiçi tasarrufların payının azalmıştır.

Şekil 13: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar ve Dış Borç Stoku (1990-2000)

Kaynak: Tablo 4'teki verilerden oluşturulmuştur.

1989 sonrası uygulamaya koyulan politikalar, finansal serbestleşmenin tamamlanması amacıyla gerekli adımları içermekle birlikte bu amacın ekonominin genel sorunlarına çare bulmasından daha ziyade kamu açıklarının finansmanı için yeni kaynak arayışlarına hizmet etmiştir. Bunun sonucunda kamu tasarruf açığı ve cari açık, sermaye girişleri ile finanse edilmiştir. Bu durum karşısında, ekonomi daha yoğun bir açmaza doğru giderken, ertelenen reformlar, bankacılık sektöründeki açıklar, yüksek bütçe açıkları ve cari açık ülkeyi yeniden bir ekonomik krize doğru sürüklemiştir. 2001 ekonomik krizine doğru 1999 ve 2000 yıllarında, özel tasarruflar %25,1' den %21,8' e, kamu tasarrufları da 1999 yılında %-5' ten 2000 yılında %-3,4' e yükselmiştir dolayısıyla kamu kendi giderlerini finanse edemez hale gelmiştir. Kamu açıkları, yüksek faiz, dış

ticaret açığı, spekülasyon sermaye girişleri giderek finansal kesimin reel kesimden uzaklaşmasına sebep olmuştur (Şahin,2011:244). Kamu açığındaki artış, parasal denge ve enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle, Türkiye ekonomisinin bu dönemdeki istikrarsızlığın temel sebeplerinden biri olmuştur.

4.2. 2000-2016 DÖNEMİ EKONOMİK GÖRÜNÜM

Türkiye’de 2000’li yıllar tüm dünyadan olduğu gibi ekonomik anlamda oldukça çalkantılı ve değişim rüzgarlarının estiği yıllar olmuştur. 2000’li yılların başında Türkiye’yi sarsan 2001 Finansal Krizi, hemen hemen tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 Küresel Finansal Krizi, ülkelerin makroekonomik yapısında değişiklikler meydana getirmiş ve sonuçta ülkelerin politika yapıcılarını ve ekonomi uzmanlarını politika değişiklikleri yapmaya zorlamıştır. Türkiye de bu yıllarda düşen enflasyon oranı, tasarruf yapısı ve politikası gibi konularda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu sebeple çalışmanın bu kısmı Türkiye ekonomisinde 2000 sonrası süreçte yaşanan bu değişimleri rakamlar ile gözler önüne sermeyi ve büyük resmi göstermeyi amaçlamıştır.

4.2.1. 2000-2008 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

1990’lı yıllarda yaşanan olumsuzluklar, 1998 yılında yaşanan Rusya Krizi, politik istikrarsızlık ve güven ortamının bozulması yabancı sermaye çıkışı ile sonuçlanmış, bu durum 2001 yılı Şubat ayında Türkiye’ de yeni bir finansal krize sebep olmuştur. Kriz mali kesimden kaynaklanıyor gibi görünse de, krizin oluşumunda daha çok kamu açıkları ve borçlanmasından kaynaklanmıştır. 2001 Krizi, benzer krizlerde olduğu gibi ilk etapta para piyasasına yansiyarak, döviz talebinin genişlemesi ile likiditede yetersizliğine ve bu durumun doğal bir sonucu olarak faiz ile kurların artmasına sebep olmuştur (Karluk,2009:439-440; Eğilmez,2012). Ekonomik belirsizlik ortamı enflasyon oranlarını tetiklerken, işsizlik oranları artmış, bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar daha da ağırlaşmış ve sonuçta 19 banka kapanmıştır (Akın,2018:103). Ayrıca 1990’ lı yıllarda negatif değerler almaya başlayan ve 1990’lı yılların sonunda başlayarak 2001 yılına dek süren kamu tasarruflarındaki azalma eğilimi, bankacılık sektörünün zayıf kurumsal yapısı ve makroekonomik istikrarsızlık ile birleşerek 2001 krizini ortaya çıkaran zemini

hazırladığı da söylenebilir (Altuğ ve Öz,2012:2). 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisine can verecek yeni önlemlerin alınması bir zorunluluk haline gelmiş ve böyle bir ortamda 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ilan edilerek yeni bir döneme giriş yapılmıştır.

İlan edilen yeni programın temel özelliği kur rejiminin terk edilmesi ve dalgalı kur sistemine geçiş sebebiyle ortaya çıkan güven bunalımını ve istikrarsızlığı süratle ortadan kaldırmak ve eşanlı olarak da bu duruma bir daha geri dönülmeyecek biçimde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik altyapıyı oluşturmak ile bu altyapının sürekliliğini sağlamak, KİT'lerin özelleştirmek, kararların piyasa ekonomisine bırakılmak şeklinde özetlenebilir (Eğilmez,2012; TCHM,2001:5). Programın temel ilkeleri;

- Dalgalı kur sistemi içinde enflasyon ile mücadeleyi kararlı ve kesintisiz bir biçimde sürdürmek.
- Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesinde yer alan bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yenilen yapılandırma, bu sayede de bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurma.
- Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir şekilde güçlendirmek.
- Toplumsal uzlaşya dayalı, fedakarlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmek.
- Yukarıda sayılan tüm maddelerin etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmaktır.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının temel ilkelerinden biri olan enflasyon ile mücadele kapsamında, enflasyon hedeflemesi politikaları devreye sokulmuştur. Programa tasarruf dengeleri açısından bakıldığında ise söz konusu programın tasarrufları arttırmak için birinci bir önceliğinin olmadığı görülmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında her ne kadar tasarruf oranları azalmış olsa da ekonominin küçülmesi ve yatırımların azalması tasarruflardaki azalıştan daha fazla olmuş, bu sebeple tasarruf-yatırım dengesi söz konusu yıllarda pozitif değer almıştır. Enflasyon oranlarının istenilen seviyeye çekilmesi ve belirsizlik ortamının ortadan kalkması sonucu tasarruf sahiplerinin uzun vadeye

yöneleceği ve bankaların varlık ve yükümlülükleri arasında vade uyumsuzluğunun ortadan kalkacağı öngörülmüştür.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile tasarruf dengesi adına alınan belli başlı tedbirler şu şekilde sıralanabilir;

- Uzun vadeli yatırımları özendirmek ve tasarruf araçları arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla vergi ve münzam/zorunlu karşılık karşılıklarında düzenlemek yapılması.

Belirtilen bu maddeye yönelik Merkez Bankası 29 Mart 2002 yılında zorunlu karşılık ve dispoñibilite uygulamasını değiştirmiş. Yapılan düzenleme sonucu zorunluk karşılık ve dispoñibilite yükümlülüğü toplamda 2 puan azaltılmış ve yabancı para cinsinden zorunlu karşılıklara faiz ödemesi kararlaştırılmıştır (BDDK,2001:35). Böylece bankaların daha fazla kredi verebilmesi, dolanımdaki para miktarının arttırılarak ekonomide canlanma hedeflenmiştir.

- Harcama tedbirleri kapsamında, kamu finansmanına ilişkin hedeflere ulaşabilmek amacıyla devletin tasarruf etmesi planlanmıştır. Planlanan bu hedefe yönelik tedbirler aşağıda sıralandığı gibidir;

1- Faiz dışı harcamalarda gerçekteşecek nominal artışın, GSMH' ya nominal artışının altında tutulmasına özen gösterilecektir. Bu kapsamda 2001' de 2000 yılına kıyasla harcamalarda %9 oranında reel bir azalama hedeflenmiştir.

2- Kamu harcamaları disiplin altına alınarak azami tasarruf sağlanacaktır. Bu amaçla Kamu Tasarruf Genelgesi titizlikle uygulamaya koyulacaktır. Maliye Bakanlığı' nca uygun görülen ödenek kalemlerinde blokaj uygulanacaktır.

3- Diğer cari, yatırım ve bazı transfer harcamalarında meydana gelen artış kur ve fiyat artışlarının altında tutularak GSMH' nin %1,5' i kadar tasarruf sağlanacaktır.

4- Sayılan önlemlerin yanı sıra bütçenin diğer cari transferler kaleminde yapılacak kesintiler ile GSMH' nin %3' ü oranında tasarruf sağlanacaktır.

5- Kamu bankalarının faiz farkı ödemelerini karşılamak amacıyla bütçeye GSMH' nin %2' si oranında ödenek konmuştur. Ödenek aşımına sebep olacak yükümlülükler verilemeyecektir.

• Kamu tasarruflarını arttırmaya yönelik öngörülen bazı düzenlemeler aşağıdaki gibidir;

1- Vergi gelirlerini arttırmaya yönelik olarak 2000 yılı sonunda alınan tedbirlerin titizlikle uygulanmasına devam edilecektir.

2- Akaryakıt için otomatik fiyatlandırma mekanizmasına devam edilecek ve Akaryakıt Tüketim Vergisi (ATV) en az hedeflenen enflasyon ölçüsünde ayarlanacak ve ATV tahsilatının GSMH içindeki payı %2,8 olacaktır.

3- Vergi tabanının yaygınlaştırılması için vergi kimlik numaralarının kullanımı genişletilecektir.

4- Vergi tahsilatını arttırmak için vergi gecikme faiz ve cezaları enflasyon ile uyumlu bir biçimde arttırılmıştır.

5- Bireysel yatırımcıların kamu kağıtlarından elde ettikleri gelirlerin beyanname dışı tutulması suretiyle kamu kağıtlarına yönelik bireysel talep arttırılacaktır.

Bu kapsamda disiplin maliye politikaları ve milli gelirin %6,5' i düzeyinde birincil bütçe fazlasının sağlanması gibi hedeflerin varlığı toplam kamu kesim net tasarrufunun arttırılacağına ve sonuçta kamu net tasarrufunun düşürüleceğine işaret etmektedir (İnan,2006:24). 2001 Krizi sonrasında 2008 Küresel Krize kadar olan dönem Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının tasarruflar açısından elde ettiği başarı ve başarısızlıkları analiz edebilmek için uygun bir dönem aralığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ekonomisinin 2000-2008 yılları arası dönemi inceleyeceğimiz bu kısımda aşağıda oluşturulan tablolardaki veriler Kalkınma Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Hazine ve Maliye Bakanlıklarından elde edilmiştir.

Tablo 7: 2000-2008 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Tasarrufları	Özel Tasarruflar	Yurtiçi Tasarruflar	Kamu Yatırımları	Özel Yatırımlar	Yurtiçi Yatırımlar
2000	-3,4	24,2	20,9	5	17,3	22,3
2001	-7	27,7	20,7	4,6	13,5	18,1
2002	-4,7	26,4	21,7	4,8	14,8	19,6
2003	-4	24	19,9	3,7	17,2	20,8
2004	0,9	22,3	21,5	3,1	22,3	25,4
2005	2,7	20,2	22,9	3,6	23	26,7
2006	4	20	24	3,6	25,1	28,7
2007	2,3	21	23,3	3,7	24,4	28,1
2008	1,6	22,3	24	3,9	22,9	26,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>], Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>].

Tablo 8: 2000-2008 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Harcanabilir Gelir	Kamu Tüketimi	Özel Harcanabilir Gelir	Özel Tüketim	Dış Tasarruflar	Enflasyon	Büyüme	Cari İşlemler Dengesi	Dış Borç Stoku	Bütçe Dengesi
2000	8,3	11,7	94,7	70,5		54,9	-3,4	-3,7	43,6	27,8
2001	5,4	12,4	96,1	68,4		54,4	6,6	1,9	56,5	33,3
2002	8	12,7	94,4	68	-2,6	45	6,4	-0,3	54,8	32,8
2003	8,3	12,3	95,2	71,2	-4,2	25,3	5,6	-2,4	45,9	30,6
2004	12,9	12	93,3	71,3	-6,1	10,6	9,6	-3,5	40	24,9
2005	14,7	12	91,9	71,7	-6,7	10,1	9	-0,2	34,2	-0,8
2006	16,5	12,5	90,5	70,5	-7,7	10,5	7,1	-5,7	38	-1,8
2007	12,1	9,8	92,3	71,3	-5,9	8,8	5	-5,5	36,9	-2
2008	11,6	10	92,1	69,8	-5,2	10,4	0,8	-5,1	36,2	-5,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve kendi hesaplamaları. [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>], Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>], Hazine ve Maliye Bakanlığı [Erişim 11 Temmuz 2018, <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>].

2000-2008 dönemi arasında kamu tasarrufları dalgalı bir seyir izlemiş, 2000 yılında %3,7 açık verirken bu açık 2001 yılında %7'ye kadar ulaşmış ilerleyen yıllarda artış göstererek 2004 yılında %4 oranına ulaştıktan sonra tekrar azalma eğilimine girmiş ve 2008 yılında %1,6 oranında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda özel tasarruf oranları ise 2000 yılında %24,2, 2001 yılında %27,7, 2004 yılında %22,3 ve 2008 yılında %24 oranında gerçekleşmiştir, özel tasarruf oranları da dönemde dalgalı bir seyir izlemiştir. Kamu yatırımlar ve özel yatırımlar incelendiğinde 2000 sonrası kamu yatırımlarının sürekli bir azalma eğiliminde olduğu ve 2000 yılında %5 oranında gerçekleşen kamu yatırımlarının 2008 yılında %3,9' a kadar gerilediği gözlemlenirken, özel yatırımlar ise 2000 yılında %17,3 oranında gerçekleşirken bu oran 2006 yılına dek artış göstererek 2006 yılında %25,1 oranında gerçekleştikten sonra azalma eğilimine girerek 2008 yılında %22,9' a kadar gerilemiştir. Yurtiçi yatırım ve tasarruf oranları incelendiğinde; 2000 yılında %22,3 oranında gerçekleşen yurtiçi yatırımlar, 2001 yılında %18, 2002 yılında %19 oranında gerçekleşirken bu oran 2006 yılına dek artış göstermiş, 2006 yılında %28,7' e yükseldikten sonra tekrar azalmış ve 2008 yılında %26,8 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruflar oranı dönemde dalgalı bir seyir izlemiştir. 2000 yılında %20,9 oranında gerçekleşen yurtiçi tasarruf oranları 2002 yılında %21,7, 2005 yılında %22,9 ve 2008 yılında %24 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruf oranları için verilen bu yıllar yurtiçi tasarrufların diğer yıllara oranla yüksek seyrettiği yıllardır.

Özel kesimin yatırım yapmayarak tasarruf etme ve tasarrufları ile birlikte yurt dışından sağladığı kaynakları kamu kesimine borç verme eğilimi de 1980'li yıllardan başlayarak 2003 yılına dek devam etmiştir. Söz konusu dönemde özel kesimin özellikle kriz dönemlerinde yatırımlardan uzaklaşarak GSYİH' ya oranla 1994 yılında %25, 1999 yılında %25,1 ve 2001 yılında %27,7 gibi oldukça büyük oranlarda tasarruf ettiği görülmektedir. Bunun temel sebebi kamu kesiminin kriz dönemlerinde yaşanan likitide kaçıışı sebebi ile oluşan büyük çaptaki tasarruf açıklarıdır. Kamu kesimi söz konusu açıkları kapatabilmek amacıyla gerekli olan dış kaynağı bulmakta zorlandığı için, neredeyse tamamen iç kaynaklar ile finansman yoluna gitmiştir (Dücan,2017:114-115).

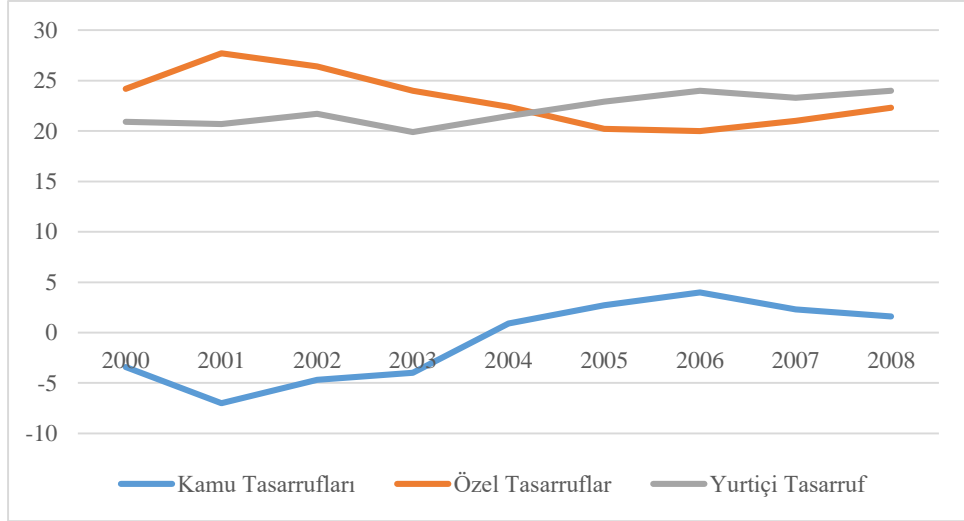
Sonuçta Türkiye' de 2001-2008 dönemi içinde özel tasarruf oranı, dönem içerisinde net bir azalma göstererek 2002 yılında GSYİH içerisindeki payı %26,4 iken, 2008 yılında bu oran %4,1 azalarak %22,3 olarak gerçekleştiğini görmekteyiz.

Hedeflenen büyüme rakamlarının yakalanabilmesi için gerekli olan yatırım artışları özel kesim yatırımlarını tetiklemiş, fakat özel kesim yatırımlarının finansmanı konusunda özel kesim tasarrufları yetersiz kalmıştır. 2001 yılını takip eden dönemde uygulamaya koyulan sıkı maliye politikaları sonucunda artış eğilimine giren ve hatta pozitif değerler alan kamu tasarruflarına rağmen, özel tasarruflar azalmıştır. Bu dönemde özel tasarruf oranlarında meydana gelen düşüşü kamu tasarruflarındaki artış dahi karşılayamamıştır. 1991-2001 döneminde ortalama % 24,1 olan özel tasarruf oranları, 2000-2008 döneminde ortalama %23'e düşmüştür. Özel kesim tasarruflarında meydana gelen bu düşüş, özel kesim tasarruf açığını toplamda ise yurtdışı tasarruf açığını arttırmıştır. Bir başka ifade ile 2001-2010 yılları arasında yurtdışı tasarruf oranlarındaki düşüşün temel sebebi özel tasarruflardaki azalmadır (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:3). Ayrıca ele alınan dönem içerisinde özel yatırımlar ise artma eğilimine girmiştir.

Özel kesim tasarruflarında meydana gelen bu düşüşü açıklayan bir dizi unsur vardır: Düşen faiz oranları ve enflasyon oranlarının şekillendirdiği bir ortamda, kredi akışındaki yükselişe paralel olarak artan tüketim en önemli sebep niteliğindedir. 2001 yılından bu yana kredi bulma imkanlarının artması ve ileri tarihe ertelenen tüketimden dolayı, özel tüketimin hızlanması, gelir artışının tasarruflar üzerindeki pozitif etkisinde belirleyici olmuştur (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:47). Transfer harcamaları ve kamu tasarruflarındaki artış da özel tasarruf oranlarının azalmasında birer etkindir. Genel kurala uygun olarak, Türkiye' de özel tasarruflar ve kamu tasarrufları arasında ters bir ilişki mevcuttur. 2008 yılına kadar, İMF'nin faiz dışı fazla şartı sebebiyle bütçe açıkları azalmış, kamu tasarrufları ise artmıştır. Kamu tasarruflarının artış gösterdiği yıllarda, özel tasarruflar azalmıştır (Korkmaz ve Tay,2011:126). Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı tarafınca yapılan çalışmada, Türkiye'nin özel tasarruf oranlarını 1998-2008 yılları arası dönemde dört ana değişkenin şekillendirildiği saptanmıştır. Bunlar; bağımlılık oranı, enflasyon oranı, reel faiz oranı ve brüt özel kullanılabilir gelirdir. Faiz oranlarındaki düşüş özel tasarrufları aşağı doğru çekerken, gelirdeki artış özel tasarrufu bilhassa 2005 yılından sonra arttırmıştır (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011). Son olarak, 2000'li yıllarda enflasyonda yaşanan büyük düşüş ekonomik belirsizliği azalttığı için özel tasarruflardaki azalma açısından önem taşımıştır. Genel olarak 2001 yılı ardından özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmanın başlıca sebepleri arasında, 2001 krizi esnasında ertelenen dayanıklı tüketim malları

talebinin artmaya başlaması, reel faiz hadlerindeki düşüşün hem tüketimi teşvik etmesi hem de tasarrufların getirisini azaltması, tüketime yönelik bireysel kredi imkanlarının artması, artan petrol ve enerji fiyatlarının dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine çevrilmesi ve iyileşen ekonomik verilere bağlı olarak oluşan olumlu beklentilerin etkili olduğu söylenebilir (Ökmen,2012).

Aynı dönem için kamu tasarruf oranları incelendiğinde 2001 yılında GSYİH' ya oranla %11,6 oranında açık veren kamu kesimi tasarruflarının, 2001 yılı sonrasında iyileşme göstererek, 2005 yılında sonra kamu tasarrufları fazlasına dönüştüğünü ve kamu kesimi 2006 yılı itibariyle GSYİH' nın %4' ü oranında tasarruf yaratır hale geldiğini görmekteyiz (Oktayer ve Susam,2007:29-30). Bu dönemde, kamu kesimi tasarruflarında meydana gelen artış, özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmayı karşılayamadığı için toplam yurtiçi tasarruflar azalmıştır. Tasarruf oranlarının giderek azalması dış tasarruf kullanımını yani bir başka ifade ile cari işlemler dengesi açığını tetiklemiştir. 2002-2007 yılları arası dönemde dış tasarruf kullanımında meydana gelen %3,3' lük artışın %0,2' si toplam yatırımlardaki artıştan, %2,9 ise tasarruflardaki azalıştan meydana gelmiştir (Akın,2018:83; Oktayer ve Susam,2007:30). Ayrıca 2001 krizi sonrasındaki dönemde finansal sektörü güçlendirmek adına yapılan düzenlemelerin yol açtığı mali yük kamunun borçlanma gereğini arttırarak, kamu tasarruflarının dönem içerisinde en düşük değerini almasına sebep olmuştur, ancak 2001 yılından sonra kamu tasarrufları artış eğilimine girmiştir. 2001 Krizi sonrasında özelleştirmeler ve tüketim üzerinden alınan vergiler ile kamu gelirlerinin artması ve yüksek faiz dışı fazla hedeflerine ulaşılması nedeniyle kamu kesimi borçlanma gereğinin azalması ve buna bağlı olarak risk priminin düşmesi ile azalan faiz harcamaları kamu tasarruflarını arttırmıştır (Altuğ ve Öz,2012:3).

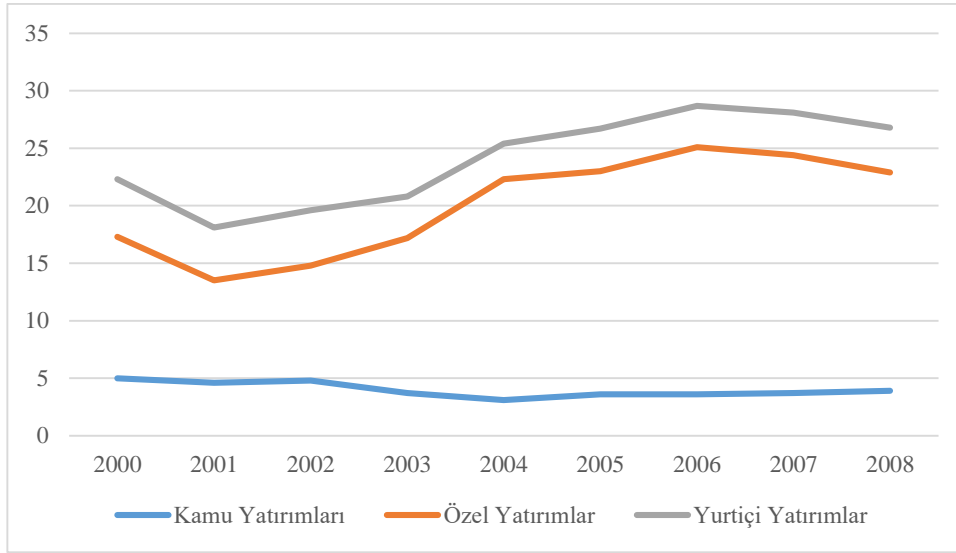

Şekil 14: Kamu-Özel Tasarrufları ve Yurtiçi Tasarruflar (2000-2008)

Kaynak: Tablo 7'deki verilerden oluşturulmuştur.

Özel kesimin yatırım yapmayarak tasarruf etme ve tasarruflar ile birlikte yurt dışından sağladığı kaynakları kamu kesimine borç verme eğilimi 1980'li yıllardan başlayarak 2003 yılına kadar devam etmiştir. 2000 yılında %17,3 oranında gerçekleşen özel kesim yatırımları 2001 yılında krizin de etkisi ile %18,1'e kadar gerilerken 2002 yılında %14,8 oranında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda kamu yatırımlar ise sürekli bir azalma eğilimi göstererek 2000 yılında %5, 2001 yılında %4,6 ve 2002 yılında %4,8 oranında gerçekleşmiştir. Azalma eğilimine giren kamu ve özel yatırım oranları yurtiçi yatırımları da aşağı çekmiş, 2000 yılında %22,3, 2001 yılında %18,1 ve 2002 yılında %19,6 oranında gerçekleşmiştir. 2001 yılında meydana gelen krizin etkisi ile özel yatırımlar ve yurtiçi yatırımlar dönemin en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. İlerleyen yıllarda özel kesim yatırımlarında meydana gelen artışa karşılık kamu kesimi yatırımları sürekli azalmıştır dolayısıyla özel kesim yatırımları ile kamu kesimi yatırımları arasında oluşan makas giderek açılmıştır. Özel kesim yatırımları 2003 yılında %22,3 oranına yükselirken bu yılda azalarak %3,7 oranında gerçekleşen kamu yatırımlarına rağmen yurtiçi yatırımlar %20,8 oranında gerçekleşmiştir. Kamu yatırımlarının daha da azaldığı ve %3,1 oranında gerçekleştiği 2004 yılında özel kesim yatırımları %22,3 ve yurtiçi yatırımlar ise %25,4 oranında gerçekleşmiştir. Kamu kesimi yatırımları, özel kesim yatırımları ve yurtiçi yatırımlar arasındaki bu ilişki 2008 yılına dek sürmüştür. 2008 yılında meydana gelen küresel kriz sonucu kamu kesimi yatırımı artış göstererek %3,9

oranında gerçekleşirken, özel kesim yatırımları %22,4'e kadar gerilemiş ve yurtiçi yatırımlar da %26,8'e kadar gerilemiştir. Bu dönemde de özel kesim yatırım oranları ile yurtiçi yatırım oranı arasında doğru yönlü bir ilişki saptanırken, kamu yatırımlarının yurtiçi yatırımlar üzerinde yeterince etkisi olmadığı söylenebilir.

Şekil 15: Kamu yatırımları, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2000-2008)

Kaynak: Tablo 7'deki verilerden oluşturulmuştur.

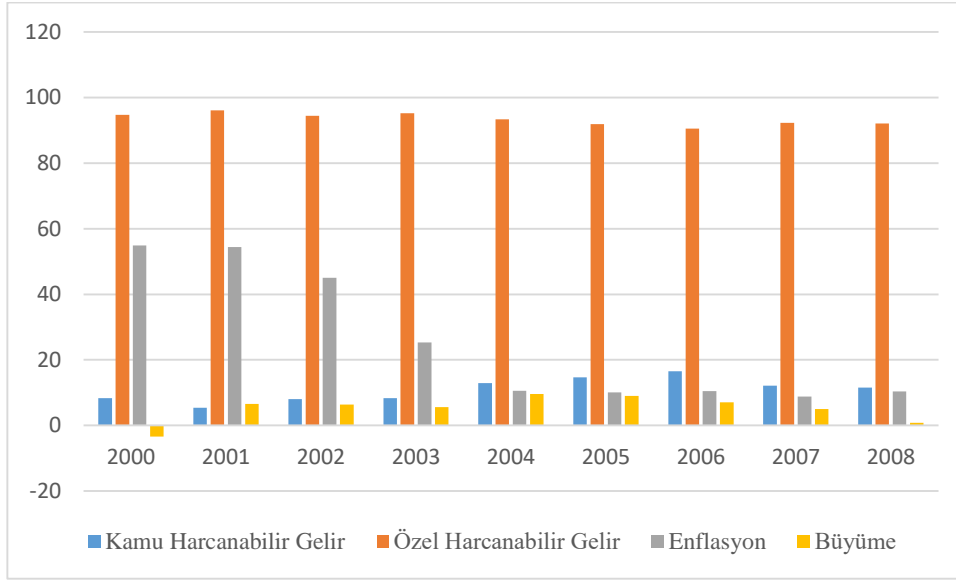
2001 sonrası dönemde kamu ve özel kesim arasında ortaya çıkan bu yapısal değişimin sebeplerini görmek üzere özel ve kamu kesimi genel dengeleri incelendiğinde, toplam harcanabilir gelirin kesimler arasındaki dağılımında ortaya çıkan değişiklik dikkat çekmektedir. Bu dönemde ekonomideki toplam kaynakların harcanabilir gelir olarak kamu kesimi ile özel kesim arasındaki paylaşımında önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. 2000 yılında kamu kesimi harcanabilir gelirin GSYİH içindeki payı %8,3 seviyesinde iken, 2001 yılında kriz ile bu oran %5,4'e kadar gerilemiş, 2002 yılında tekrar yükselerek %8 oranında gerçekleşmiştir. 2008 krizine kadar 2007 yılı haricinde bu oran giderek artış göstermiştir. Aynı dönemde kamu tüketim harcamaları incelendiğinde söz konusu harcamalarda önemli bir değişiklik gözlemlenmemiştir. Kamu kesimi tüketim harcamaları 2000 yılında %11,7, 2001 yılında %12,4 oranında gerçekleştikten sonra 2007 yılına dek ortalama %12 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında bu oran %9,8'e kadar geriledikten sonra 2008 yılında %10 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kamu tasarruf-yatırım

farkındaki gelişim, kamu harcanabilir geliri, kamu tüketimi ve kamu yatırımları açısından değerlendirildiğinde ise, kamu net tasarruflarında gerçekleşen artışın, kamu tüketim ve yatırım harcamalarındaki gerilemeden etkilendiğini fakat söz konusu harcamalardaki gerilemenin net tasarruflardaki artışı açıklamada yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır. Neticede, kamu tasarruf-yatırım farkındaki iyileşme, kamu tüketim veya yatırımlarındaki azalıştan etkilenmiş fakat büyük ölçüde kamu harcanabilir gelirindeki artış sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Türkiye ekonomisi 2001 krizi ardından tek partili siyasal iktidar, mali disiplin ve uluslararası dış konjonktürün de uygun olması ile ekonomik büyüme oranlarında artış sağlanmıştır. Ekonomik büyüme ile birlikte enflasyonun tek haneli rakamlara düşmesi, kamu borçlarında azalma ve artan doğrudan yabancı yatırımlara rağmen, aynı dönemde yurtiçi tasarruflar hızla azalmaya başlamıştır. Tasarrufun ters yansımaları olarak hanehalkı borçları da bu dönem içinde, GSYİH' ya oranla 2003 yılında %3 düzeyinde iken 2011 yılında %18 düzeyine yükselmiştir (Ökmen,2012).

2001-2008 yılları arası dönemde büyüme rakamları incelendiğinde Tablo 6' dan de görüleceği üzere 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının olumlu yansımaları görülmektedir. Fakat net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı yalnızca 2006 ve 2008 yıllarında pozitif olmuştur. 2003 yılı itibariyle büyüme oranı pozitif yönlü değişim içine girmiştir. 2004 yılında en yüksek seviyeye ulaşan büyüme oranı 2005 yılından itibaren tedricen azalmış ve 2008 dünya ekonomik krizinin geldiği yılda %0,8'e kadar düşmüştür (Tezer,2016:151). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrası enflasyon hedeflemesi politikasının benimsenmesi, enflasyon oranlarının artış hızını azaltmıştır. Enflasyon hedeflemesi ile birlikte enflasyon oranlarında meydana gelen düşüş ertelenmiş tüketim harcamalarının artmasına sebep olmuş, bilhassa 2004 yılı sonrası büyümenin önemli bir kısmı tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır. Tüketim harcamalarının tasarrufları olumsuz etkilemesi tasarruf artış hızını giderek azaltmıştır. Özellikle özel kesimden kaynaklanan bu tasarruf eksikliğini finanse etmek amacıyla maliyetsiz bir yöntem olan doğrudan ve portföy yatırımları ve diğer yatırımlar bağılığı altında görüleceği üzere yurt dışı borçlanmaya gidilmiştir. Böyle bir durumda büyüme içerisinde payın büyük bölümünün tüketim harcaması olması, elde edilen dış kaynakların yani borçlanmanın ve yurt dışı portföy yatırımlarının tüketimi finanse ettiği gerçeğini ortaya

koymaktadır. Sonuçta tasarruf eksikliği durumunda büyüme ağırlıklı olarak dış tasarruflar ile sağlanmıştır.

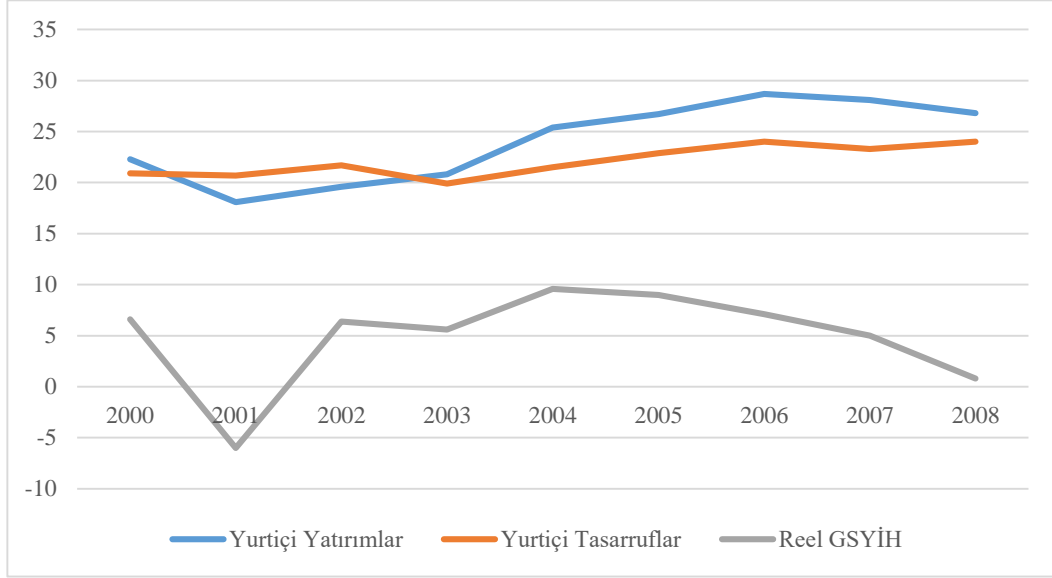

Şekil 16: Kamu ve Özel Harcanabilir Gelir, Enflasyon ve Büyüme (2000-2008)

Kaynak: Tablo 8'deki verilerden oluşturulmuştur.

2000'li yıllara girilmesi ile birlikte yurtiçi tasarruf oranlarında bir dalgalanma söz konusudur. Bu dalgalanma ilk etapta 2001 krizinin de etkisi ile incelenen dönemin en düşük seviyesi olan %-7 düzeyine göre gerileyen kamu tasarruflarındaki azalmaya bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. 2002 yılında ise yurtiçi tasarruf oranlarında bir artış meydana gelerek %21,7 seviyesinde gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar da artış göstererek %19,6 oranında gerçekleşmiştir. Büyüme oranı ise 2001 yılında gördüğü dip noktasından sonra 2002 yılında artış gösteren yurtiçi tasarruf ve yatırımlar ile %6,4 oranında gerçekleşmiştir. 2002 yılından hem yurtiçi tasarruf oranlarında hem de yurtiçi yatırım oranlarında düzenli olmasa da artış meydana gelmiştir, fakat yurtiçi yatırım oranları yurtiçi tasarruf oranlarının üzerinde seyrettiği için tasarruf-yatırım dengesinde açıklar verilmiştir. 2003 yılı itibariyle dikkat çeken bir başka nokta bu dönemde büyüme oranlarının yurtiçi tasarruflara göre yurtiçi yatırımlardan daha fazla etkileniyor olmasıdır. Bugüne kadar ele alınan dönemlerde yurtiçi tasarruf oranlarının büyüme üzerinde daha fazla bir etkisi söz konusu olmuştur. 2003 yılında yurtiçi tasarruflar %19,9 oranında gerçekleşirken, yurtiçi yatırımlar ise %20,8 oranında gerçekleşmiş büyüme ise %5,6 gibi

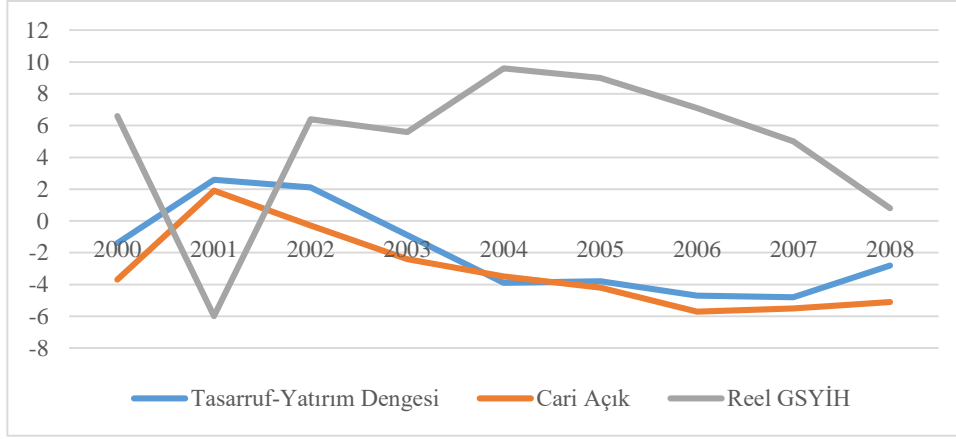
oldukça düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. 2004 yılında yurtiçi yatırım oranlarında görülen 5 puanlık ciddi yükseliş karşısında büyüme de artış göstererek %9,6 oranında gerçekleşmiştir. 2004 yılı sonrasında artış gösteren yurtiçi tasarruf ve yatırım oranlarına rağmen büyüme 2008 yılına dek sürekli azalmıştır. Bu durum yurtiçi tasarruf-yatırımlardan farklı olan unsurların büyüme üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 17: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım ve Büyüme (2000-2008)

Kaynak: Tablo 7 ve Tablo 8'deki verilerden oluşturulmuştur.

Ele alınan dönemde yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi, büyüme ve cari açık verilerini birlikte incelediğimizde ortaya bazı ilginç sonuçlar çıkmaktadır. 2002 yılı sonrasında tasarruflar azalmaya başlamış ve dolayısıyla yatırımları karşılayamamıştır. Dolayısıyla yatırım tasarruf arasındaki açık giderek artmıştır. Tasarruf-yatırım dengesindeki açıklık cari açığı tetiklemiştir bu durumu Şekil 12'de de ortaya koyulmuştur. 2000 yılında cari denge %-3,7 açık verirken, tasarruf yatırım dengesi de %-1,4 açık vermiş, büyüme ise %6,6 olarak gerçekleşmiş buna karşılık 2001 yılında cari açık %1,9 fazla verirken, tasarruf-yatırım dengesi %1,6 fazla, büyüme ise %-6 açık vermiştir. 2000-2008 döneminde dış tasarruf kullanımı artış gösterirken, cari işlemler dengesi de benzer şekilde açıklar vermeye devam etmiştir. Şekil 12' de de verilen tasarruf-yatırım dengesi, cari açık –büyüme ilişkisi “Türkiye cari açık vererek büyür, cari açık vermiyorsa küçülür.” şeklinde özetlenen ifadeyi destekler niteliktedir.

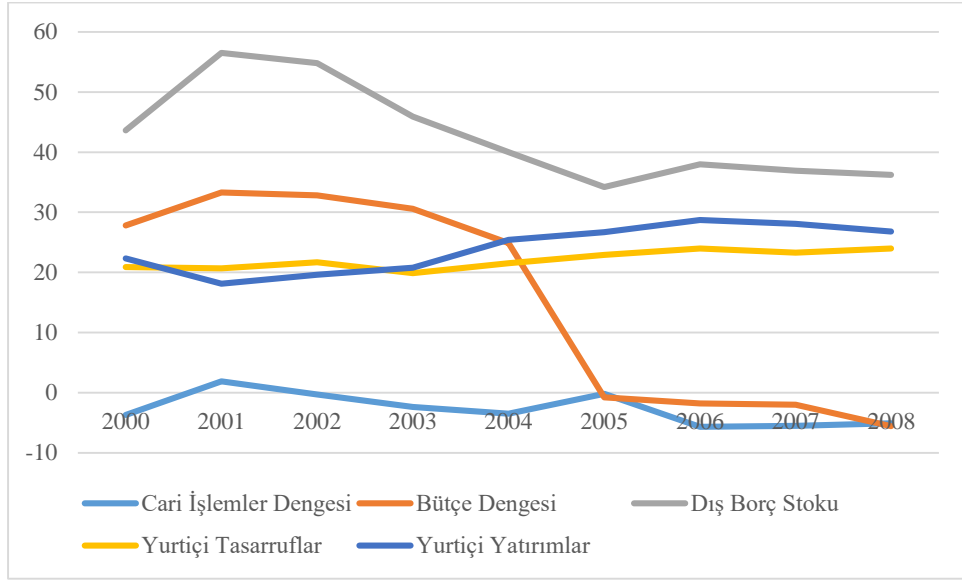

Şekil 18: Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari Açık ve Büyüme İlişkisi (2000-2008)

Kaynak: Tablo 7 ve Tablo 8'deki verilerden oluşturulmuştur.

Ele alınan bu dönem için dikkat çeken bir başka nokta ise 2005 öncesi ve sonrası dönemde cari denge, bütçe dengesi, dış borç stoku ve yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları arasındaki ilişkidir. Şekil 19'da verilen ilişki incelendiğinde tasarruf-yatırım dengesi ve dış borç stoku verileri ele alındığında, 2000 yılında %1,4 oranında tasarruf açığı verilirken 2001 yılında %2,6 ve 2002 yılında %2,1 oranında bir tasarruf fazlası verilmesine karşılık bu dönemde dış borç stoku 2000 yılında %43,6'dan 2001 yılında %56,5'e ve 2002 yılında %54,8 seviyesine yükselmesidir. Dönem itibariyle yurtiçi tasarruf-yatırım oranlarındaki fazlaya rağmen dış borç stokunun artış göstermesinde yaşanan 2001 Krizi etkili olmuştur. Krizin meydana geldiği 2001 yılında bütçe dengesinde meydana gelen olumlu gelişme cari dengeyi olumlu etkilemiş ve cari denge bu yılda %1,9 fazla vermiştir. 2006 yılına kadar bütçe dengesinde yaşanan dengesizlikler cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz yönde etki bırakmıştır. Öyle ki bütçe dengesinin %1,8 oranında açık verdiği 2006 yılında cari dengenin de %1,8 oranında açık vermesi üzerinde rol oynamıştır. Ayrıca 2006 yılına kadar yurtiçi tasarruf-yatırım dengesinde de azalma yaşanmış, 2006 yılında tasarruf-yatırım dengesi %4,7 oranında açık vermiştir. Tasarruf-yatırım dengesinde gerçekleşen bu açıklar cari dengede %1,8 oranında meydana gelen açığı tetikleyen bir diğer unsurdur. 2005 yılı sonrasında tasarruf-yatırım dengesi 2008 Küresel Krize kadar oldukça yüksek oranda açıklar verirken dış borç stokunda da artışlar meydana gelmiştir. Tasarruf-yatırım dengesinin açık vermesi ayrıca cari işlemler dengesi üzerinde de oldukça etkili olup cari işlemler dengesinde meydana gelen açıkların bir sebebidir. Cari işlemler dengesinin bu

dönemde bu kadar ciddi açıklar vermesinin bir başka sebebi ise bütçe dengesinde 2005 yılı sonrasında meydana gelen açıklardır.

Şekil 19:Yurtiçi Tasarruf-Yatırım, Cari İşlemler Dengesi, Bütçe Dengesi ve Dış Borç Stoku (2000-2008)

Kaynak: Tablo 7 ve Tablo 8'deki verilerden oluşturulmuştur.

Ele alınan dönemde yurt dışı portföy yatırımları incelendiğinde, gerek dünya genelinde yaşanan tasarruf bolluğu gerekse disiplinli maliye politikalarının etkileri öncelikle kamu tasarruf oranında artışa sebep olmuş, bütçe açıklarının azalması yurt dışı sermayedarların gözünde ülke riskini azaltan bir etken olarak görülmüştür bu da yurt dışı sermaye girişine olumlu yansımıştır.

Liberalizasyon sonrası artış eğilimine giren portföy yatırımları ilk önemli kırılmasını 1998 yılında Asya ve Rusya krizlerinin etkisi ile yaşarken, sonraki dönemlerde portföy yatırımlardan yaşanan düşüşler bu yıldaki kadar şiddetli olmamıştır. Portföy yatırımlarına ilişkin ikinci önemli düşüş noktası ise 2001 finansal krizi etkisi ile gerçekleşmiştir. Ancak portföy yatırımları 2002-2006 yılları arasında artış göstermiştir. Dönem içerisinde Türkiye'ye yönelik portföy yatırımlarına ilişkin en önemli pozitif gelişme ise 2005 yılında yaşanmıştır. Bu yıl içerisinde ülkede oluşan reel faiz farkının yanı sıra, gerçekleştirilen yapısal reformlar sonucunda ileriye yönelik olumlu beklentilerin artması ülkeye o zamana kadarki en yüksek net portföy yatırımının

girmesini sağlamıştır (TCMB,2006:23). 2006 yılında ABD piyasalarındaki faiz artırımının etkisi ile yaşanan düşüş, 2007 yılında ABD’ de konut sektöründe yaşanan problemlerin yansması ile devam etmiştir. Aynı eğilim 2008 yılında uluslararası kredi piyasalarında risk algılamalarının artması ile sürmüştür (TCMB,2008:21). Bu gelişmeler sonucunda 2008’ de 1998 yılında yaşanan çıkıştan sonraki en büyük hacimli portföy yatırımı kaynaklı yabancı sermaye çıkışı gözlemlenmiştir. Sonraki süreçte ise para biriminin değer kazanması ve borsalarda yaşanan yükseliş sonucunda portföy akımları 2009 yılından tekrar net girişlere dönüşmüştür (TCMB,2009:19).

2000-2008 dönemi doğrudan yatırımlar ele alındığında kriz dönemlerinde, kısa dönemli hareketlerinin ani çıkışları görülmektedir. 2001 yılında yaşanan ekonomik krize rağmen, 2000’ li yıllarda Türkiye’ ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi artışlar yaşandığını görmekteyiz. Bu artışların en önemli sebeplerinden biri 2000 yılında gerçekleştirilen büyük çaplı özelleştirmelerdir. Bununla beraber, kriz sonrası süreçte krizin ekonomide yarattığı olumsuz etkilerinin üstesinden gelebilmek adına alınan istikrar tedbirleri de doğrudan yabancı sermaye yatırımları için ülkenin güvenilirliğini ve cazibesini arttıran bir unsur olmuştur. Öyle ki, kriz dönemlerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişindeki yükselişin krize rağmen değil, kriz sebebiyle oluşan bir sonuç olduğu da söylenmektedir (Şimşek ve Behdioğlu,2006:58).

Özellikle 2004 yılı sonrasında Türkiye’nin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından cazibesi gittikçe artmaktadır. Bu dönemde enflasyon, faiz oranları ve büyüme oranları gibi makroekonomik göstergelerde de bir iyileşme görülmüştür. Türkiye’ ye yönelik doğrudan yatırımlar 2007 yılında rekor seviye olan 22 Milyar Dolar’ a ulaştıktan sonra 2008 Krizinin etkisiyle düşüşe geçmiş ve 19 Milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiş, asıl gerileme ise krizin etkilerinin daha yoğun hissedildiği 2009 yılında 8.5 Milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 9’ dan görüleceği üzere toplam sermaye hareketlerinin seyri kısa dönemli sermaye hareketlerinininki ile paralellik arz etmektedir. Bunun sebebi ise toplam sermaye hareketlerinin büyük bir bölümünün kısa dönemli sermaye hareketlerinden oluşmasıdır.

Türkiye’ de 2002 yılı sonrasında siyasi ve ekonomik istikrarın büyük ölçüde sağlanması, ülkeye giriş yapan yabancı sermaye miktarını olumlu etkilemiştir. Bu süreçte hem reel sektörde hem de finansal sektörde hızlı bir liberalleşme yaşanmış, yaşanan

gelişmeler paralelinde uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye' nin kredi notunu arttırması yabancı yatırımlar için Türkiye ekonomisinin cazibesini arttırmıştır. 2001 yılı sonrasında yabancı sermaye girişlerinde yaşanan ciddi artışlar neticesinde Türkiye ekonomisi daha fazla dışa açık bir konuma gelmiştir ve bu da dış şoklara karşı kırılganlığını daha da arttırmıştır (Direkçi ve Kaygusuz,2013:39-40).

Tablo 9: Türkiye Ekonomisinde 2000-2008 Dönemi Yabancı Sermaye Akımları (Milyon Dolar)

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Yatırımlar	Toplam Yatırımlar
2000	982	1615	10389	12986
2001	3352	-3727	-12296	-12671
2002	1082	1503	1603	4188
2003	1702	3851	4461	10014
2004	2785	9411	14657	26853
2005	10031	14670	20834	45535
2006	20185	11402	29492	61079
2007	22047	2780	33482	58309
2008	19851	-3770	34529	50610

Kaynak: TCMB [Erişim 3 Temmuz 2018, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_18].

Türkiye’de 2000’li yıllar tüm dünyadan olduğu gibi ekonomik anlamda oldukça çalkantılı ve değişim rüzgarlarının estiği yıllar olmuştur. 2000’li yılların başında Türkiye’yi sarsan 2001 Finansal Krizi ülkenin makroekonomik yapısında değişiklikler meydana getirmiş ve sonuçta ülkenin politika yapıcılarını ve ekonomi uzmanlarını politika değişiklikleri yapmaya zorlamıştır, tasarruf yapısı ve politikası gibi konularda önemli değişimler yaşanmıştır. 2001 yılını takip eden dönemde uygulamaya koyulan sıkı maliye politikaları sonucunda artış eğilimine giren ve hatta pozitif değerler alan kamu tasarruflarına rağmen, özel tasarruflar azalmıştır. Bu dönemde özel tasarruf oranlarında meydana gelen düşüşü kamu tasarruflarındaki artış dahi karşılayamamıştır. 2000-2008 döneminde özel kesim tasarruflarında meydana gelen düşüş, özel kesim tasarruf açığını toplamda ise yurtiçi tasarruf açığını arttırmıştır. Bir başka ifade ile 2001-2008 yılları

arasında yurtiçi tasarruf oranlarındaki düşüşün temel sebebi özel tasarruflardaki azalmadır (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:3). Yurtiçi tasarruf oranlarının yetersizliği büyümenin bu dönemde dış finansmana bağılılığını arttırırken, cari dengede, bütçe dengesinde önemli açıklar meydana gelmiştir. 2007 yılı ve öncesinde hakim olan, büyümenin finansmanda dışa bağımlılığının bir sorun yaratmayacağı görüşü 2008 krizi ile ciddi bir sarsıntıya uğramıştır. Kriz sonrasında ise büyümenin finansmanında bir değişiklik politikası izlenmiştir. Bu kapsamda finansal istikrar konusu ön plana çıkmış ve cari açığı azaltmada kaliteli kaynak kullanımı vurgusu gündeme gelmiş, bu süreçte TCMB, sermaye girişlerinin döviz kurları ve Türk Lirası' nın değeri üzerindeki negatif etkilerini sınırlandırmak için hem politika faizi gibi temel araçları hem de rezerv opsiyon mekanizması gibi destekleyici araçları kullanmıştır. İzlenen bu politikalara dünya ekonomisindeki durgunluk da ilave edilince, Türkiye ekonomisinin büyüme hızında bir miktar yavaşlama gözlemlenmiştir. Bu sırada cari açık ise azalma eğilimine girmiştir (Söylemez ve Yılmaz,2012:16).

4.2.2. 2008-2016 Dönemi Ekonomik Gelişmeler

2007 yılının son çeyreğinde ABD' de riskleri dikkate almayan kontrolsüz konut kredilerinin ve vasıfsız kredilerin riskli görünmesi finansal alanda yeni bir krize sebep olmuştur. 2008 krizinin temelinde düşük gelirli ve zayıf kredi geçmişine sahip hane halklarına verilen yüksek riskli ipotekli konut kredileri (subprime mortgage loan) bulunmaktadır (Kutlu ve Demirci,2011:123). 2008' de ABD' de artan likitide sıkıntısı, denetimsizlik ve sürecin doğru yönetilememesi ile finansal kriz reel alanda da genişleyerek başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere tüm dünya geneline yayılarak küresel bir hal almıştır. 2008 yılında meydana gelen küresel kriz Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiş; gelişmiş ülkeler ile olan ticari ilişkilerin azalması, cari açığın artmasına; bu durum ise işsizlik ve yoksullukta artışa sebep olmuştur. Öyle ki 2008 yılında %11 olan işsizlik oranları 2009 yılında %14 düzeyine yükselmiştir. Böyle bir ortamda tasarruf edebilmek ya da var olan tasarrufları arttırabilmek pek mümkün olmamıştır. Kalkınma Bakanlığının verilerine göre 2008' de %24 olan tasarrufların GSYİH' ya oranı 2009 yılında 2,6 puan gerilemiş ve %21,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 10: 2008-2016 Dönem Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruf	Yurtiçi Tasarruf	Kamu Yatırımı	Özel Yatırım	Yurtiçi Yatırım
2008	1,6	22,3	24	3,9	22,9	26,8
2009	-0,8	22,2	21,4	3,9	18,5	22,4
2010	1,5	19,8	21,3	4,1	20,8	24,9
2011	3,4	19	22,5	3,8	24,2	28,1
2012	2,6	20,1	22,8	3,8	23,5	27,3
2013	2,9	20,2	23,2	4,3	24,2	28,5
2014	2,7	21,8	24,4	3,9	25	28,9
2015	3,6	21,1	24,8	4,1	25,6	29,7
2016	2,7	21,7	24,8	4,1	25,6	29,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>]

Tablo 11: 2008-2016 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi	Bütçe Dengesi	Faiz	Enflasyon	Reel GSYİH	Dış Borç Stoku
2008	17	26	-6,8	-5,1	-2	18,1	10,1	0,8	36,2
2009	15,8	21,8	-3,8	-1,8	-5,6	8,8	6,5	-4,7	41,6
2010	14,7	24	-7,3	-5,8	-3,8	8,8	6,4	8,5	37,8
2011	16,2	29	-10,7	-8,9	-1,5	7,9	10,5	11,1	37,8
2012	17,5	27,2	-7,5	-5,5	-2,2	10	6,2	4,8	36,7
2013	16	26,5	-8,4	-6,7		9,6	7,4	8,5	39,3
2014	16,9	25,9	-6,8	-4,7		8,2	8,2	5,2	41,3
2015	16,7	24	-5,6	-3,7		9,8	8,8	6,1	43,4
2016	16,5	23	-4,7	-3,8		10,2	8,5	3,2	46,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>], Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2016.html>], Hazine ve Maliye Bakanlığı [Erişim 11 Temmuz 2018, <https://www.hazine.gov.tr/kamu-finansmani-istatistikleri>]

Tablo 12: 2008-2016 Dönemi Ekonomik Göstergeler

Yıllar	Kamu Harcanabilir Geliri	Kamu Tüketimi	Özel Harcanabilir Gelir	Özel Tüketim
2008	11,6	11,7	92,1	69,8
2009	10,5	11,3	96,8	74,6
2010	12,4	10,9	94,2	74,4
2011	14,2	10,8	93	74
2012	14,2	11,6	93,3	73,2
2013	14,7	11,8	94	73,8
2014	14,7	12	93,8	72
2015	15,7	12,1	93,4	72,3
2016	16	13,3	94	72,3

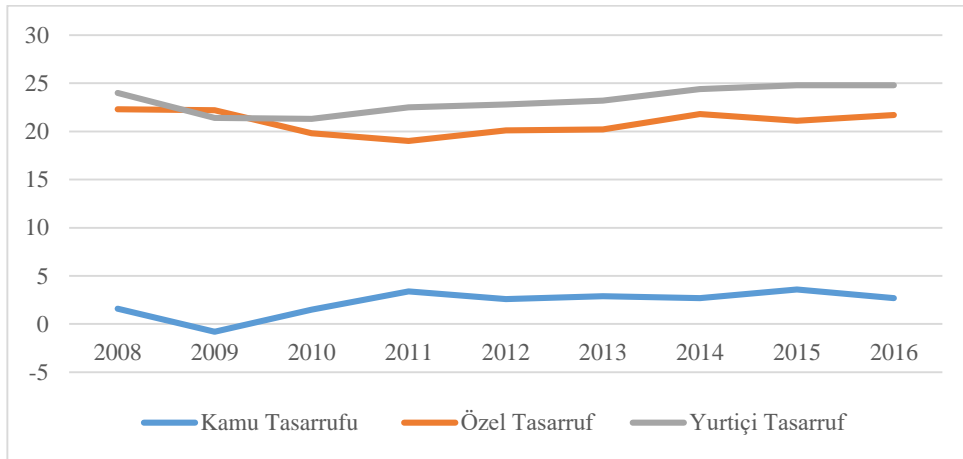
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>].

2008-2016 Dönemi için oluşturulan Tablo 38, Tablo 39 ve Tablo 40'taki veriler Kalkınma Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Hazine ve Maliye Bakanlığı'ndan alınmıştır. 2008-2016 dönemi için veriler genel olarak incelerseniz: 2008 Yılında meydana gelen kriz sonrası kamu tasarrufları dalgalı bir seyir izleyerek ortalama %2,24 oranında gerçekleşirken, özel tasarruf oranlarında da benzer bir dalgalanma meydana gelmiştir ve dönemde ortalama %20,9 oranında gerçekleşmiştir. Buna karşılık kamu ve özel yatırımlar verileri incelendiğinde kamu yatırımlarının dönemde ortalama %3,9 oranında ve özel yatırımlar ortalama %23,3 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi tasarruf ve yatırım verileri incelendiğinde hem yurtiçi tasarruf oranlarında hem de yurtiçi yatırım oranlarında artış gözlemlenmiş, yurtiçi tasarruf oranları ortalama %23,2 ve yurtiçi yatırım oranları ise ortalama %27,3 oranında gerçekleşmiştir. Dış ticaret ve cari denge sürekli olarak açık vermiş, dış ticaret dengesi ortalama %6,8 açık verirken cari işlemler dengesi de ortalama %5,1 oranında açıklar vermiştir. Faiz ve enflasyon tek haneli rakamlara inerken büyüme verileri oldukça dengesiz bir seyir izlemiş ve ortalama %4,8 oranında gerçekleşmiştir. Dış borç stoku da 2008 yılında %36, krizin de etkisi ile 2009 yılında %41 oranında gerçekleştikten sonra azalma eğilimine girmiş ve 2013 yılında %39'a kadar geriledikten sonra tekrar artış göstererek 2016 yılında %46' ya kadar yükselmiştir.

2008 küresel kriz sonrasında artış gösteren işsizlik ve yoksulluk devletin sosyal harcamalarının da artmasına sebep olmuş ve sosyal koruma harcamalarının GSYİH' ya oranı kriz sonrası artarak 2009 yılında %13,49 olarak gerçekleşmiştir. Sabit fiyatlar ile 2008-2012 yılları arasında GSYİH %15,5 artış gösterirken, sosyal koruma harcamaları %32,2 artış göstermiş ve sosyal koruma harcamaları içerisinde en büyük artış %162,4 ile işsizlere yönelik harcamalarda olduğu gözlemlenmiştir (TÜİK,2013:1). Sosyal koruma harcamalarının artış göstermesi, doğrudan kamu tüketimini arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Tablo 40'de de görüleceği üzere kamu tüketiminin GSYİH' ya oranı 2009 yılında 1,3 puan artmıştır. İstikrarlı maliye politikalarının sürdürülmesi 2009-2009 kriz döneminde mümkün olmasa da, 2010 yılı ve sonrasında bütçe açığını azaltmaya yönelik uygulanan programlar sonuç vermiş ve kamu tasarruf-yatırım farkının GSYİH' ya oranı Maastricht Kriteri olan %3' ün altına inmiştir. Fakat bu durum Ricardocu Denklik Teoremini destekler nitelikte özel kesim tasarrufları üzerinde baskı uygulamış ve Türkiye' de özel kesim tasarruflarını belirleyen en önemli unsurun kamu tasarrufları olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Rijckeghem ve Üçer,2009).

2008 ve 2009 küresel kriz yıllarında özel tasarruf oranlarında az da olsa bir artış söz konusu olmuştur ve ortalama %22 oranında gerçekleşmiştir. Fakat söz konusu bu artış küresel krizin ardından yeniden tersine dönerek, yurtiçi tasarrufların kriz öncesindeki dönem seviyesinden bile daha aşağı düşmesine yol açmıştır. Ayrıca 2008 krizi sonrasında özel kesim tasarruflarında gözlemlenen düşüş, enerji fiyatlarında yaşanan belirgin artış ile açıklanabilmektedir. Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı konumunda olması, enerji fiyatlarındaki değişimler karşısında kırılganlığını arttırmakta ve bu durum özel kesim harcamaları üzerinde etkileyip benzer ölçüde tasarrufları düşürebilmektedir (Rijckeghem ve Üçer,2009; Altuğ ve Öz,2012:3). Diğer taraftan büyüme hedefleri doğrultusunda uygulamaya koyulan faiz politikaları, Türkiye' de ertelenmiş tüketim harcamalarını tetiklemeye devam etmiş, bu durum yoğun olarak krediye bağlı tüketim artışına sebep olmuştur. Hanhalklarını kredi kullanım kolaylıkları ile birlikte bugünden gelecekteki tasarruflarını da tüketir konuma geçmiştir. Sonuçta, enerji fiyatlarındaki değişimin yanı sıra özel kesim tasarruflarında gözlemlenen düşüşü, tüketici kredilerindeki artış ile açıklamak mümkün olmaktadır. Türkiye' de kredi hacminde yaşanan artışın özel kesim tasarruflarına olan olumsuz etkisi uygulamalı çalışmalarda beklentiler ile uyumlu sonuçlar vermiştir (Özcan, Günay ve Ertaç,2003:1413).

Genel olarak kamu ve özel kesim tasarruf ve yatırımlarının GSYİH içindeki değişimleri incelendiğinde, özel tasarruf oranlarında yaşanan hızlı düşüş sebebiyle, kamu tasarruflarındaki artışa rağmen toplam tasarruflarda düşüş eğiliminin olduğu ortaya çıkmaktadır. İlgili dönemde uygulanan sıkı maliye politikasına bağlı olarak kamu tasarruflarında ciddi bir artış meydana gelmiş, 2001’ de %-7 olan kamu tasarruf oranı 2006 yılında %4’ ü aşmıştır, ancak 2006 yılından sonra düşüş yaşamıştır. 2008 krizi sonrası dalgalanmalar yaşayan kamu tasarrufu 2016 yılında %2,7’ ye gerilemiştir. Genel olarak 2008-2016 döneminde ise kamu tasarrufu ortalama 2,24 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, toplam tasarruflar 2001 yılında %20,7 olarak gerçekleşirken 2016 yılında %24,5 olarak gerçekleşmiştir. Son dönemde cari açık oranının yükselmesinin de özel kesimin tasarruf açığı vermesinden kaynaklandığı gözlemlenmektedir (Yükseleler,2013:5).

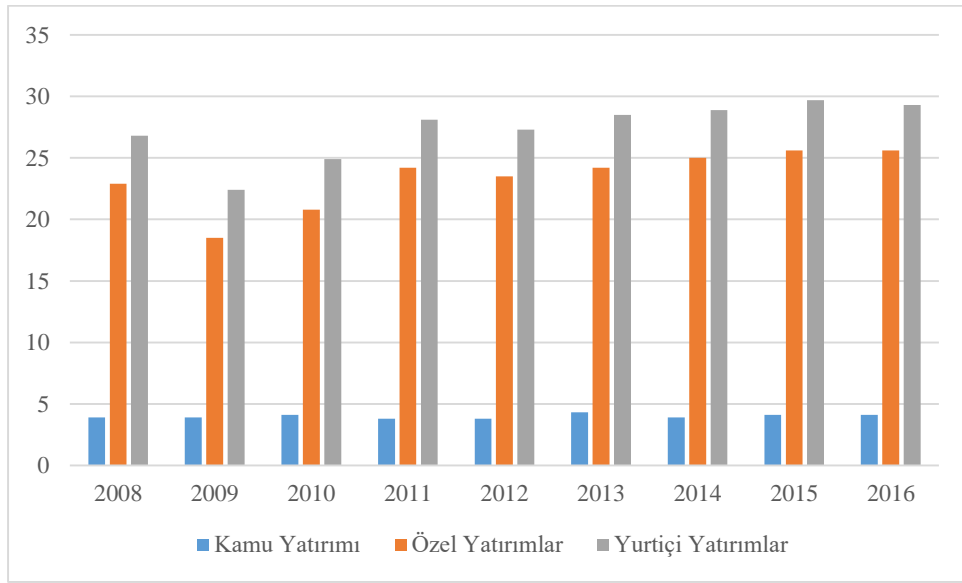

Şekil 20: Kamu Tasarrufu, Özel Tasarruf ve Yurtiçi Tasarruflar (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10'daki verilerden oluşturulmuştur.

Özel yatırım harcamalarının GSYİH içindeki payı 2001 yılında %18,1 iken, bu pay 2008 yılında yükselerek %22,9'a ulaşmış, fakat krizin etkisi ile 2009 yılında %18,5 oranında gerçekleşmiştir. Ancak özel kesim yatırım harcamaları 2010 yılı itibariyle tekrar yükseliş eğilimine girmiştir, 2009 yılında %20,8'e, 2016 yılında ise %25,6'ya kadar yükseliş göstermiştir. Buna karşılık kamu yatırımlarının payı ise 2001' de 4,6% iken, 2009 yılında %3,9' a düşmüş ve 2016 yılında % 4,1 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesimin kaynaklardan kullandığı pay düşmesine rağmen, yatırımdaki payının artması sebebiyle

ciddi bir özel tasarruf açığı sorunu ortaya çıkmıştır ve özel kesim bu tasarruf açığını yabancı tasarruflar yolu ile kapatmaktadır (Yılmaz ve Yaraşır,2009:105). Tasarruf açığının GSYİH' ya oranı 2011 yılında %-5,6 olarak gerçekleşirken bu oran makro ihtiyati tedbirler sayesinde 2012 yılında % -4,5' e, 2016 yılında ise %-4,9' a kadar gerilemiştir (Yükseler,2013:5). Kamu kesimi yatırımlarındaki durgunluğa rağmen özel kesim yatırımlarında 2010 yılı itibariyle gerçekleşen artış karşısında yurtiçi yatırım oranları da paralel olarak artış göstermiştir.

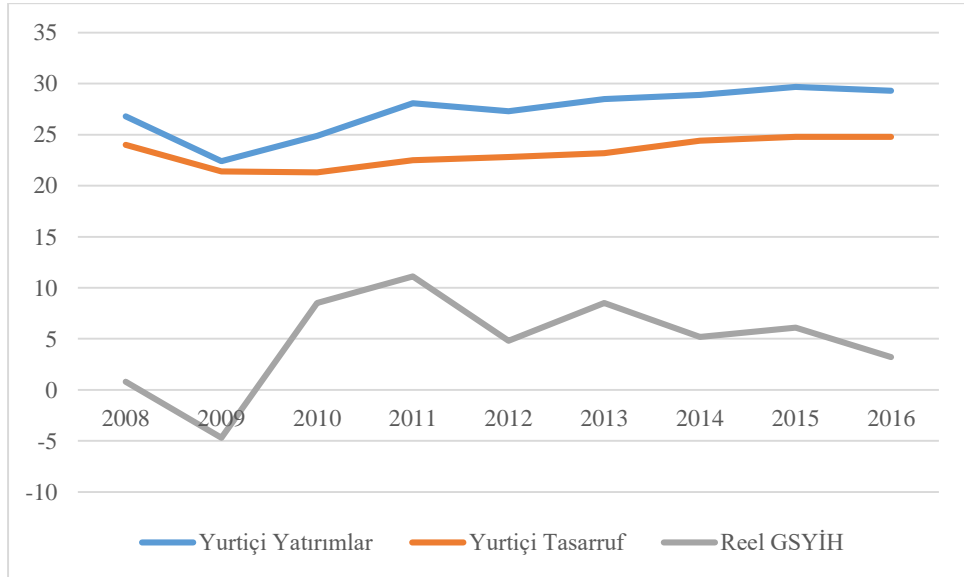

Şekil 21: Kamu Yatırımı, Özel Yatırım ve Yurtiçi Yatırımlar (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10'daki verilerden oluşturulmuştur.

Söz konusu sebep sonuç ilişkisini veriler yardımıyla pekiştirmek için şekil 23' te 2008 küresel kriz sonrası yurtiçi tasarruf-yatırım ve reel GSYİH oranlarına yer verilmiştir. Krizin etkisi 2009 yılında tasarruf-yatırım ve büyüme oranlarında meydana gelen azalmada gözlemlenmektedir. Bu yılda yurtiçi tasarruf oranları %21,4'e, yurtiçi yatırım oranları %22,4'e gerilerken büyüme %4,7 oranında açık vermiştir. 2010 yılında ise yurtiçi tasarruflar %21,3 oranında gerçekleşirken yurtiçi yatırımlar %24,9 oranında gerçekleşmiştir. Yurtiçi yatırım oranlarında meydana gelen bu artışa rağmen yurtiçi tasarruf oranlarınının 1 puan azalarak %21,3 oranında gerçekleşmesinin ardında özel kesim tasarruflarında meydana gelen azalmadır. Türkiye'nin önemli bir enerji ithalatçısı konumunda olması, enerji fiyatlarındaki değişimler karşısında kırılganlığını arttırmakta ve

bu durum özel kesim harcamaları üzerinde etkileyip benzer ölçüde tasarrufları düşürebilmektedir (Rijckeghem ve Üçer,2009; Altuğ ve Öz,2012:3). Ayrıca büyüme hedefleri doğrultusunda uygulamaya koyulan faiz politikaları, ertelenmiş tüketim harcamalarını tetiklemeye devam etmiştir. Hanehalklarına kredi kullanım kolaylıkları verilmesi ile tüketicilerin bugünden gelecekteki tasarruflarını da tüketmesi özel kesim tasarruflarını olumsuz yönde etkilemiştir. Özel tüketim harcamalarındaki artışın da etkisi ile 2010 yılında büyüme %8,5 oranında gerçekleşmiştir. Dönem boyunca yurtiçi tasarruf oranları yurtiçi yatırım oranlarının altında seyretmiştir. Son dönemlerde tasarruf-yatırım arasındaki bu fark giderek artış göstermiştir. 2016 yılında tasarrufların gelire oranı %24,5 iken, yatırımların gelire oranı %29,3 seviyesindedir. Bu durum gelirin %4,8 oranında tasarruf açığı olduğuna işaret etmektedir. Sonuçta, yurtiçi tasarrufların yetersizliği sonucu, yatırımların bir bölümü yurtdışı tasarruflar ile finanse edilmiştir. Bu durum cari açığın daha da artmasına sebep olmuştur (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:47, Uysal,2015). Büyüme ise yurtiçi tasarruf ve yatırımlardan oldukça bağımsız bir seyir izlemiştir. Meydana gelen bu durum 2008-2016 döneminde büyüme için yurtiçi tasarruf ve yatırımlardan daha ziyade diğer ulusal makroekonomik ve dış faktörlerden etkilendiğinin bir göstergesidir.

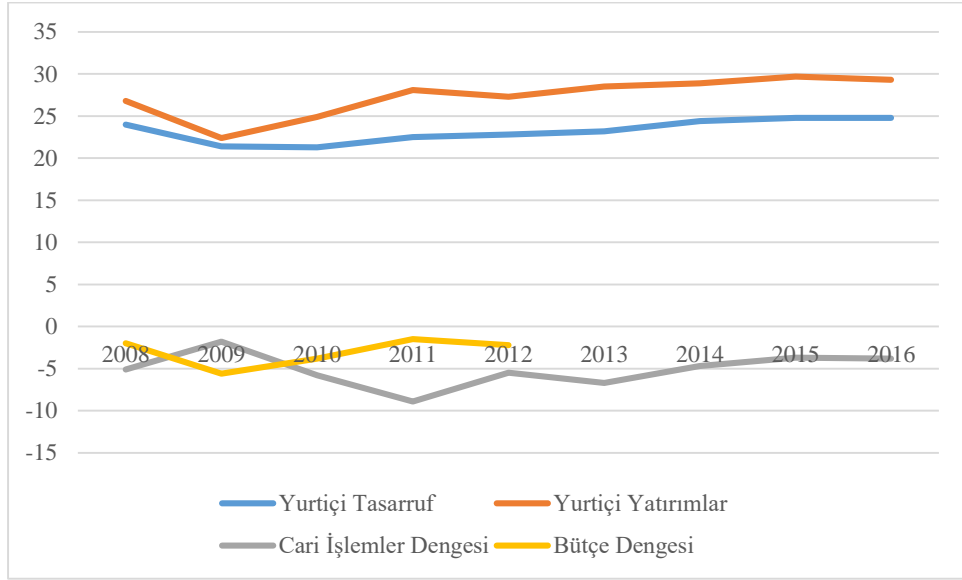

Şekil 22: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırımlar ve REEL GSYİH (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10 ve Tablo 11'deki verilerden oluşturulmuştur.

Yurtiçi tasarruf-yatırım, bütçe dengesi ve cari işlemler dengesini incelendiğinde yukarıda da bahsi geçen yurtiçi tasarruf oranlarındaki yetersizlik sonucu yatırımların bir bölümünün yurt dışı tasarruflar ile finanse edilmesi cari işlemler dengesini olumsuz etkilemektedir. 2008 krizi sonrası dönemde tasarruf-yatırım açıklarının cari açık üzerindeki etkisi oldukça hissedilmiştir. Krizin etkisi ile yurtiçi tasarruf ve yatırımlar birbirine çok yakın oranda gerçekleşmiş ve %1 oranında tasarruf-yatırım açığının gerçekleştiği 2008 yılında cari işlemler dengesini, %2 oranında açık veren bütçe açığı daha da tetikleyerek %5,1 oranında açık vermesine sebep olmuştur. Bütçe dengesi verileri 2012 yılına kadar olduğu için bütçe dengesi verilerinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi bu yıla kadar yorumlanabilecektir. 2009 yılında yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi %1 oranında açık verirken bütçe dengesi %5,6 oranında açık vererek dönemde en yüksek seviyeye ulaşmasına rağmen cari işlemler dengesi %1,8 oranında açık vermiştir. İlerleyen yıllarda tasarruf-yatırım açığının artması ile cari işlemler dengesi açıkları da artış göstermiştir. 2010 yılında tasarruf-yatırım açığı %3,6 oranında gerçekleşirken bütçe dengesi açığı artan kamu harcamalarının artış göstermesine rağmen %3,8 oranında açık vermiş, cari işlemler dengesi ise %5,8 oranında açık vermiştir. Azalma eğiliminde olan bütçe dengesine rağmen cari işlemler açığının artış göstermesi yurtiçi tasarruf-yatırım açıklarının finansmanı için yurtdışı tasarrufların kullanıldığını bir kez daha göstermektedir. Yurtiçi tasarruf-yatırım açığında meydana gelen tasarruf açıklarının artış göstermesi ile yabancı tasarrufların kullanımının artış göstermesi cari işlemler dengesi açıklarını daha da arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 2011 yılında da kendisini göstermiştir. 2011 yılında bütçe dengesi açığı da artış göstererek %1,5 oranında, tasarruf-yatırım açığı ise dönemde en yüksek oran olan %5,6 oranında açık vermiştir. Hem bütçe dengesi açığının artış göstermesi hem de tasarruf-yatırım dengesinde meydana gelen açık cari işlemler dengesinin de %8,9 oranında açık vermesine sebep olmuştur. 2012 yılında bütçe dengesi açığı artış göstererek %2,2 oranında, tasarruf-yatırım açığında azalma meydana gelerek %4,5 oranında gerçekleşmiştir. Artan bütçe dengesi açığına rağmen yurtiçi tasarruf-yatırım açığının azalması cari işlemler dengesinin de azalarak %5,5 oranında açık vermesinde etkili olmuştur. 2013 yılında tasarruf-yatırım dengesinin artış göstermesi ile cari işlemler dengesi açığı da artış göstererek % 6,7 oranında açık vermiştir. İlerleyen yıllarda azalma

eğiliminde olan tasarruf-yatırım dengesi açıklarına cari işlemler dengesi açığının da azalmasını sağlamıştır.

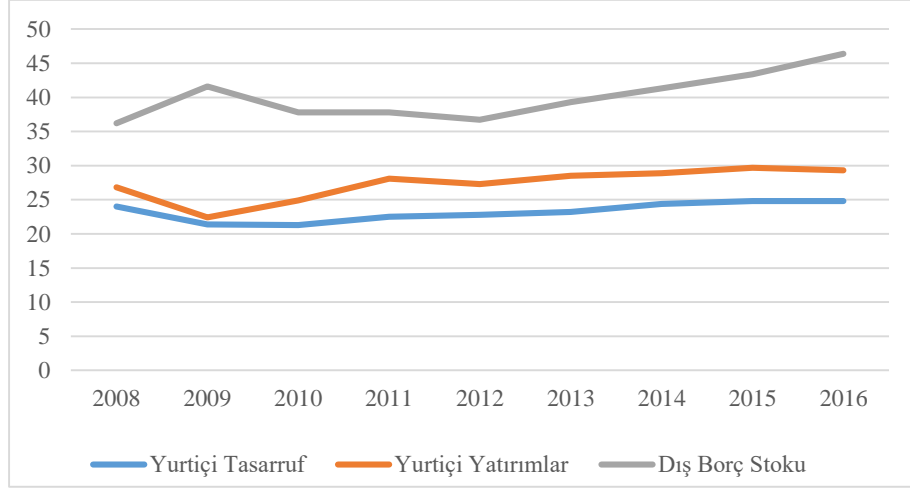

Şekil 23: Yurtiçi Tasarruf, Yurtiçi Yatırım, Bütçe Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10 ve Tablo 11'deki verilerden oluşturulmuştur.

Yurtiçi tasarruf-yatırım ve dış borç stoku verilerini incelediğimizde 2001 yılında meydana gelen krizin de etkisi ile tasarruf-yatırım açığının %2,8 açık vermesine karşılık dış borç stoku %36,2 oranında gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise %1 oranında tasarruf-yatırım dengesi açığının yurtiçi tasarruf ve yatırımlarda meydana gelen azalamaya bağlı olarak %1 oranında açık vermesine rağmen dış borç stoku artış göstererek %41,6 oranında gerçekleşmiştir. 2009-2012 yıllarında artış gösteren yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi açıklarına rağmen dış borç stoku azalma eğilimine girmiştir. Fakat 2014 yılı itibariyle durum değişmeye başlamış, 2012 yılı ile aynı oranda açık verilen yurtiçi tasarruf oranına rağmen dış borç stoku %41,3 oranına yükselmiş, 2014 yılında tekrar azalan dış tasarruf-yatırım dengesi açığında rağmen dış borç stoku daha da artarak %41,3, 2015 yılında %43,4 ve 2016 yılında %46,4'e kadar yükselmiştir. 2013 yılı itibariyle azalma eğilimine giren tasarruf-yatırım açıklarına rağmen dış borç stokunun artış göstermesinin sebepleri arasında İMF ile imzalanan standby anlaşmaları neticesinde kurların düşük seviyelerde tutulması ve böylelikle özel sektörün yabancı ülkelere düşük faiz oranı ile kredi bularak

borçlanmayı tercih etmesi olduğu söylenebilir. Dış borç stokunun üçte ikisinin özel sektör dış borçlarından oluşması, günümüzde özel kesimin dış borçlanmasının kamu kesimi dış borçlanmasını aştığının bir göstergesidir.

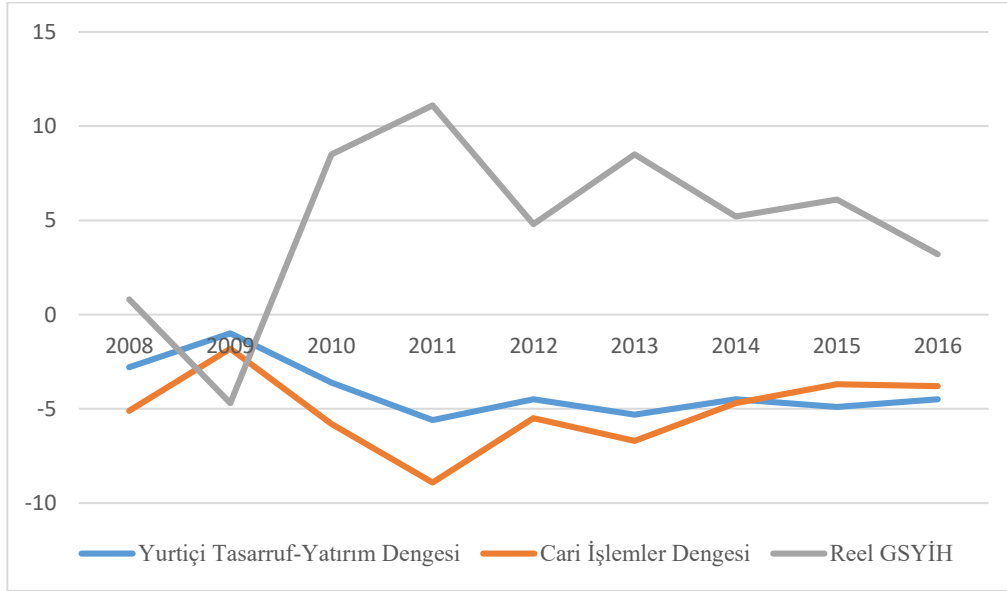

Şekil 24: Yurtiçi Tasarruflar, Yurtiçi Yatırım ve Dış Borç Stoku (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10 ve Tablo 11'deki verilerden oluşturulmuştur.

Şekil 14'de verilen 2008-2016 dönemine ilişkin büyüme performansı verileri sunulmuştur. Cari denge ve büyüme arasındaki ilişkiyi gözlemleyebilmek için, her bir yıl için cari denge verileri de eklenmiştir. Tabloyu incelediğimizde, Türkiye' de son dönemde istikrarsız bir yapı gösteren büyüme oranının, yüksek cari açıklara rağmen düşük oranlara kaldığı ifade edebiliriz. 2008 yılında cari denge %-5,1 düzeyinde gerçekleşirken, 2011 yılında cari açığın rekor düzeydeki %-8,9 düzeyine ulaşmasının ardından artış eğilimindeki toplam harcamaları azaltma çabası üretim, gelir ve büyüme oranı üzerinde önemli bir etki bırakmış ve 2011 yılında %11,1 gibi yüksek seviyelere ulaşan büyüme oranı, takip eden yıllarda azalma eğilimine girmiş ve 2015 yılında %6,1 seviyesine kadar gerilemiştir Bu durumun başlıca sebebi, tasarrufları yeterli düzeyde olmaması ve yatırımların dış kaynak yolu vasıtasıyla karşılanmaya çalışılması ülke ekonomisinin büyük büyüme hedeflerine ulaşsa bile bu büyüme daha büyük cari açık ve daha fazla dış borç yükü baskısına sebep olacağını göstermektedir. Türkiye' de yüksek büyüme dönemlerinin beraberinde artan cari açıkları da getirmesi sorunu, izlenecek para ve maliye politikalarının teme hedefinin cari açık oluşturmayan ve iç tasarrufları

arttırmaya dayalı bir büyüme modeli olması gerektiğini ortaya koymuştur (Durgun Kaygısız, Göze Kaya ve Kösekahyaoglu,2016:282-283, Tezer,2018:258).

Şekil 25: Yurtiçi Tasarruf-Yatırım Dengesi, Cari İşlemler Dengesi ve Reel GSYİH (2008-2016)

Kaynak: Tablo 10 ve Tablo 11'deki verilerden oluşturulmuştur.

Politika yapıcılar zaman zaman bu durum karşısında zaman zaman çeşitli önlemler almışlardır. Bu kapsamda bireysel emeklilik sistemini yaygınlaştırmak ve istikrarlı bir büyüme yapısı sağlayabilmek amacıyla önemli bir koşul olan yurtiçi tasarrufların artırılması amacıyla 29 Haziran 2012' de 6327 sayılı Kanun ile Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)' te değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklik ile devlet katkısının sisteme dahil edilmesi ile katılımcı sayısının artırılması hedeflenmiştir. Eski sistemde katılımcıların %30-35' i vergi indirimi matrahından faydalanabilirken, yeni sistem ile birlikte devlet katkısından katılımcıların tamamının faydalanabilmesine imkan tanınmıştır. Bu düzenleme ile aynı zamanda sistemden ayrılan katılımcılar için stopaj kesintisi yalnızca getiri üzerinden alınacaktır (Kalkınma Bakanlığı,2013). Yapılan bu uygulamalar ile özellikle özel kesim tasarruf oranlarının artırılması hedeflenmiştir. Fakat özel kesim tasarrufları beklentinin altında kalmıştır, 2012 yılında özel kesim tasarruflarının GSYİH içindeki payı %19 olarak gerçekleşirken, 2017 yılında söz konusu oranın %21,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Tasarrufları arttırmaya yönelik önlemler yalnızca bunlar ile sınırlı kalmayıp 2013 yılı Ekim ayında, yurtiçi tasarrufların artırılması ve cari açığa olumsuz etki eden konut dışındaki tüketici kredilerindeki artışı kontrol altında tutmak amacıyla makro ihtiyati önlemler de alınmıştır (Kalkınma Bakanlığı,2015). Kredi kartlarında asgari ödeme miktarları artırılmış, kredi kartı limit artışına gelirin azami 4 katı sınırlaması koyulmuştur. Alınan bu tedbirlere ek olarak 01.02.2014 tarihinde yürürlüğe giren düzenlemeler ile birlikte bireysel taşıt kredilerinde 48 ay, diğer tüketici kredilerinde 36 ay vade sınırlaması getirilmiştir. Aynı zamanda taşıt kredilerinde kredi/değer oranı sınırlaması ve kredi kartlarında taksit sınırlaması yürürlüğe koyulmuştur. Fakat söz konusu tedbirler amacına ulaşamamış, TCMB verilerine göre diğer tüketici kredileri artış göstermiştir. Tüketici kredilerinde gözlemlenen bu artış ve yüksek borçlanma, söz konusu kredilerin geri ödemeleri dikkate alındığında önümüzdeki dönemler için tasarruf etme eğiliminde artış beklentisini düşürmektedir.

Yurtiçi tasarrufların artırılması amacıyla alınan tüm bu tedbirler, tüketim ve kredi artışları karşısında yetersiz kalmış, bu durum ise yeni tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu kapsamda BES sisteminde 01.01.2017 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere Otomatik BES dönemi başlamıştır. Bu yeni uygulama ile 45 yaşını doldurmamış özel ve kamu sektörü çalışanları, işverenleri tarafından bireysel emeklilik sözleşmeleri olsa bile otomatik olarak BES sistemine dahil edilmişlerdir. Uygulamaya koyulan bu sistem ile çalışanlar gelirlerinin %3' ü kadarlık bir kısmını her ay işvereni aracılığıyla bireysel emeklilik şirketine aktarmakta ve ilk iki ay cayma hakkına sahip olmaktadır. Ülke içinde tasarrufların artırılması ile ilgili hızla önlemler alınmasına rağmen, alınan bu önlemlerin yetersiz kalması tasarruf eksikliğinin ve dolayısıyla da yurt dışı finansman ihtiyacının 2008 küresel kriz sonrasında da devam etmesine sebep olmuştur. 2009' da küresel sermaye hareketlerinin yavaşlaması gelişmekte olan ülkeleri doğrudan etkilerken, Türkiye de bu durumdan etkilenerek portföy kaynaklı gelirlerinde düşüş yaşanmıştır.

Tablo 13'te görüleceği üzere 2008 küresel krizden sonra dünya genelinde ortaya çıkan sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki olumsuz etkileri özellikle 2009-2011 yılları arasında portföy kaynaklı gider ve faiz ödeme yükümlülüklerindeki artış toplamı, yurt dışı sermaye girişinin negatif değer almasına sebep olmuştur (Tezer,2018:435). Gerçekleşen bu durum hali hazırda tüketimini ulusal

kaynakları ile finanse edemeyen Türkiye ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir. Türkiye' ye yönelik doğrudan yatırımlar ise 2007 yılında rekor seviye olan 22 Milyar Dolar' a ulaştıktan sonra 2008 Krizinin etkisiyle düşüşe geçmiş ve 19 Milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiş, asıl gerileme ise krizin etkilerinin daha yoğun hissedildiği 2009 yılında 8.5 Milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2010 yılından itibaren 2015 yılına dek artış eğilimini sürdürmüş fakat 2016 yılında tekrar azalma eğilimine girmiştir.

Tablo 13: Türkiye Ekonomisinde 2008-2016 Dönemi Yabancı Sermaye Akımı (Milyon Dolar)

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar	Portföy Yatırımları	Diğer Yatırımlar	Toplam Yatırımlar
2008	19851	-3770	35529	51610
2009	8585	2938	-8343	3180
2010	9099	19617	29379	58095
2011	16182	19516	19933	55631
2012	13744	38372	22559	74675
2013	13563	21419	31195	66177
2014	13119	20916	17572	51607
2015	18002	-9558	28316	36760
2016	13343	7811	12606	33760

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı [Erişim 10 Temmuz 2018, <http://www.sbb.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>]

Tablo 11'den görüldüğü üzere, Türkiye 2009 yılında %5,5 küçülmüştür. Her kriz sonrası dönemde olduğu gibi alınan bazı önlem ve teşvik uygulamaları sonucu 2010-2011 yıllarında ortalama %9'luk bir büyüme kaydedilmiştir. 2010 yılında büyümeye en çok katkı görüleceği üzere yatırımlardan gelirken, 2011'de ise iç tüketim harcamalarından gelmiştir. Türkiye içinde bulunduğu dönemde elde edilen büyüme rakamları ile, Avrupa'nın en fazla büyüyen ekonomisi olmuştur. Net ihracattan hedeflenen artışın

sağlanamaması, likidite bolluğu, iç talep, krediler ve yatırım ile büyümenin sağlanması kırılabilir riskini de beraberinde getiren bir unsur olarak karşımıza çıkmakta ayrıca, büyüme rakamlarına tasarrufların son derece az katkıda bulunması ülkenin önündeki bir diğer olumsuz gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta Türkiye’ de hedeflenen büyüme rakamlarına ulaşabilmek için artan finansman ihtiyacı yurt dışı sermaye girişleri ile sağlanmış ve yurt dışı finansman bağımlılığı dünya genelinde alınan para politikaları değişikliklerine son derece duyarlı yapmıştır.

Nitekim de FED’ in tahvil alımını azaltacağını duyurduğu Mayıs 2013’ ten sonra Türkiye’nin de içlerinde bulunduğu gelişmekte olan ülke piyasaları bu durumda aşırı tepki vermişlerdir. ABD’ li yatırım bankası Morgan Stanley’in 2013 yılında yayınladığı ekonomi raporunda Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye kırılabilir beşli olarak adlandırılmıştır. Cari işlemler açığının GSYİH’ ya oranının yüksekliği ve ekonomik büyümesinin dış finansmana aşırı bağımlılığı Türkiye’nin kırılabilir beşli olarak adlandırılan bu grupta en kırılabilir ülke olarak adlandırılmasına sebep olmuştur (Eğilmez,2013). Burada üzerinde durulması gereken nokta Türkiye’ de cari işlemler açığının arkasında nelerin olduğu ve bunun nasıl ortadan kaldırılabileceği konusudur. Bu noktada karşımıza yurt içi tasarruf oranlarının yetersiz olması dolayısıyla yurt içi yatırımları finanse etmeye yetmemesi öne çıkmaktadır. Bilhassa 2016 yılı Türkiye ekonomisi için yurt dışı sermayenin çıkışı yaşadığı ve ülke içerisinde finansman baskısının bir hayli arttığı bir dönem olmuştur.

Türkiye’ de politika yapımcıları tasarruf eksikliğinin giderilmesi amacıyla mikro ve makro düzeylerde çeşitli tedbirler almasına rağmen, ülke tüketim alışkanlıklarından bir türlü vazgeçememiştir. Öyle ki 2008 krizi sonrası yıllarda ağırlıklı olarak tüketim harcamaları ile büyüme gerçekleşmiş; net ihracat artışı beklenen ve hedeflenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Net ihracat yani ulusal katma değer artışı göstermesi için öncelikle maliyetler düşürülmelidir. Fakat ithalat bağımlılığının bu denli yüksek olması ve kurlardaki yükseliş yönlü eğilim, maliyetleri arttırmakta ve durum net ihracatın, ihracat artışı oranı ile aynı oranda artmamasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

Bir ülkenin gelişmesinde yurtiçi tasarruflar yatırımların finansman kaynağı olması sebebiyle hayati önem taşımaktadır. Bilhassa az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde düşük gelir düzeyinin sebep olduğu tasarruf azlığı yatırımların yetersiz düzeyde olmasına ve diğer taraftan üretim, milli gelir ve tekrar tasarrufların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirme noktalarında bu kısır döngü tasarruf açığı sorunu yaşamalarına neden olmaktadır. Sonuçta yetersiz yurtiçi tasarruflara sahip olan ülkeler kısa vadede yurtdışı tasarruflara başvururken, uzun vadede tasarrufları arttırmaya yönelik politikalar geliştirme çabası içine girerler.

Tasarruflar üzerine yapılan çalışmalarda genellikle tasarrufları etkileyen faktörlerin neler olduğu, bu faktörlerin tasarrufları etkilemedeki önem ve dereceleri ve ne yönde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Tasarruf davranışını etkileyen makroekonomik değişkenler arasından en yaygın olarak bilineni gelir veya ekonomik büyümedir. Tasarruf ve gelir arasındaki ilişki teoride esas olarak tüketim ve büyüme modelleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Mutlak gelir hipotezinde tasarruf, gelir düzeyinin istikrarlı bir fonksiyonu olarak ifade edilir ve hipoteze göre reel gelir arttıkça gelirin daha yüksek bir oranı tasarruf edilir. Yapılan ampirik çalışmalarda mutlak gelir hipotezinin gelişmekte olan ülkelere ziyade gelişmiş ülkelerdeki tasarruf davranışını daha iyi açıkladığı gözlemlenmiştir. Nisbi gelir hipotezi ise tasarruflar yalnızca mutlak gelirlerin değil, aynı zamanda önceki dönemlerde elde edilen en yüksek gelir seviyesinin fonksiyonu olarak varsayılmaktadır.

Tasarruf ile ilgili yapılan çalışmalarda daha çok sürekli gelir ve yaşam boyu gelir üzerine yoğunlaşmıştır. Sürekli gelir hipotezine göre rasyonel bireyler gelecekte gelirlerinin düşeceği beklentisi ile bugünkü tasarruflarını arttıracaklardır, tam tersi durumda da birikimlerini azaltacaklardır. Sürekli gelir hipotezine göre büyüme göz önüne alındığında, bugün ve yarın büyümenin hızlanacağı beklentisi, bireylerin gelirlerinde sürekli bir artış olacağı düşüncesini uyandırmakta ve tasarrufları azaltma eğilimini yaratmaktadır dolayısıyla şimdiki büyüme oranının gelecekteki büyüme hızını arttıracığı yönünde beklentiler tasarruf oranlarını düşürecektir. Yaşam boyu gelir hipotezine göre, bireyler tüketim ve tasarruf kararları yaşam boyu gelirlerine bağlı olmasından dolayı kişi başı gelir, tasarruf oranlarını belirlemede önemli bir belirleyicidir.

Yaşam boyu gelir hipotezinde Keynesgil yaklaşımdan farklı olarak gelecekteki gelir de dikkat alınır. Buna göre bir tüketici yaşamının ilk ve son yıllarında düşük gelir düzeyine sahiptir. Çalışma hayatı boyunca ise geliri artar ve en tepeye çıkar. Bireyin gelirinin arttığı dönemlerde tasarrufları artar, diğer yıllarda ise tasarrufları azalır. Yüksek büyüme hızı tasarruf eğilimi yüksek olan çalışanların gelirlerini tüketim eğilimi yüksek olan emeklilere göre daha yüksektir dolayısıyla yüksek büyüme hızı daha yüksek tasarrufları beraberinde getirecektir. Modigliani zengin ülkelerde gelir ile tasarruf arasında anlamlı ve istatistiksel bir ilişki olmadığını, yoksul ülkelerde ise gelir ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve bu ülkelerde tasarruf oranlarının gelir ile birlikte artma eğiliminde olduğunu belirtir.

Tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki tüketim modellerinin yanı sıra büyüme modelleri tarafından da açıklanmaktadır. Büyüme literatüründe tasarrufların etkileri konusunda bilhassa neoklasik ve içsel büyüme modelleri üzerinde durulmaktadır. Neoklasik modelde tasarruf oranlarında meydana gelen bir artış, kişi başına hasılanın yeni durağan duruma geçiş sürecinde kısa dönemde artış sağlamaktadır. Tasarruf oranının uzun dönemde hasılanın büyüme oranı üzerinde herhangi bir etkisi olmayacaktır. Bu sebeple neoklasik modelde devletin tasarruf oranlarını arttırmaya yönelik politikaları uygulaması pek gerekli ve anlamlı bulunmaz. Nihayetinde modelde uzun dönemde büyüme oranının tasarruflardan bağımsız olduğu, teknolojik ilerleme olmadığı zaman büyümenin geçici olarak gerçekleştiğini ima etmektedir. İçsel büyüme modellerinde ise tasarruf oranlarında meydana gelen bir artış yalnızca durağan durumdaki fert başına hasılayı arttırmaz aynı zamanda hasılanın büyüme oranını da artırır.

Yurtiçi tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı, eğer varsa ilişkinin yönü konusu, iktisat politikaları uygulamaları ile farklı önermelerin ortaya çıkmasına sebep olacak kadar önemlidir. Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmada yüksek tasarruf oranlarına sahip ülkelerin düşük tasarruf oranına sahip olanlardan daha hızlı büyüdükleri açığa çıkmıştır. Bu sebeple Dünya Bankası'nın da dahil olduğu politika yapıcılar uzunca bir süre, Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek bir ekonomik büyüme için tasarrufları teşvik edici politikaların uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Fakat Carroll ve Weil ile başlayan ve sonraki yıllarda yapılan çok sayıda çalışmada ekonomik büyümenin tasarrufları belirlediği sonucuna varılmıştır.

Dolayısıyla teorik ve ampirik literatürde detaylı olarak incelenen tasarruf ve büyüme ilişkisinin yönü ve niteliği konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Yukarıda teorik açıdan değerlendirilen tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisi çalışma kapsamında Türkiye ekonomisi açısından değerlendirip, ortaya çıkan sonuçlara göre politika önerilerinde bulunmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk bölümde tasarruf kavramı, önemi ve türleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde tasarrufları etkileyen faktörler ve tasarruf yatırım dengesi hakkında temel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın üçüncü kısmında ise tasarruf ve büyüme ilişkisi üzerinde durulmuş ve öncelikle temel iktisat okullarında tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alınmış, daha sonra tasarruf ve ekonomik büyüme ilişkisi konusunda literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise Türkiye ekonomisi için 1980-2016 dönemi tasarruf ve etkileşim içerisinde olduğu makroekonomik faktörler ile ilişkisi incelenmiştir.

Ele alınan 1980-2016 döneminde tasarrufların makroekonomik performans göstergeleri üzerindeki etkisi ve yönü farklılık göstermiştir. 1980 yılında liberalleşme hareketi ile uygulamaya koyulan politikalar yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları üzerinde istenilen etkiyi bırakamamıştır. Kamu ve özel tasarruf oranları istikrar programında alınan ve uygulamaya koyulan kararların etkisi sonucu 1985 sonrası döneme göre düşük oranda gerçekleşmiştir, buna bağlı olarak yurtiçi tasarruf oranları da 1985 sonrası döneme göre daha düşük oranda gerçekleşmiştir. 1985 sonrası dönemde Batılı ülkelerden artan ekonomik performans ve dışa açılma politikalarının olumlu yansıması, makroekonomik dengelerin gerçekleşmesi şeklindeki politikaların uygulamaya koyulması ile birlikte oluşan gelir artışları, özel tasarruf oranlarını arttıran unsurlar olmuşlardır. Özel kesim tasarruf oranları yükselirken, yüksek düzeydeki faiz borcu kamu sektörü tasarruflarının azalmasına sebep olduğu için toplumun ortalama tasarruf oranında bir yükseliş kaydedilememiştir. Kamu tasarruf oranları 1987 yılı itibariyle azalma eğilimine girmesine rağmen özel tasarruf oranlarındaki olumlu gelişmeler yurtiçi tasarrufların artış göstermesini desteklemiştir. Özel sektör tasarruflarının bu olumlu gelişmelerine rağmen kamu tasarruflarının yetersiz kalması ve dönemde bütçe açıklarının da kamu tasarruflarını negatif yönde etkilemesi sonucu yurtiçi tasarruf oranlarında önemli artışlar meydana gelmemiştir. Bununla birlikte yurtiçi yatırım oranları dönemde ortalama %20 oranında gerçekleşiyor olması yurtiçi yatırımlarında yetersiz bir düzeyde gerçekleştiğinin kanıtıdır. Yurtiçi tasarruf oranının istenilen ölçüde gerçekleşmemesi bir ekonominin yatırıma

ayırabileceği kaynakların da yetersiz düzeyde olmasına sebep olduğu için, tasarruf açığı sorunu ekonomik büyüme oranı üzerinde negatif bir etki bırakmıştır. Dolayısıyla ülkenin cari işlemler hesabında meydana gelen değişiklikler ekonominin performansına ilişkin önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmekte, dolayısıyla da iktisadi kararların ve beklentilerin oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır. Genel itibariyle dönemde cari açığın artış gösterdiği yıllarda ekonomi de büyümüştür. Bu durum Türkiye ekonomisi için söz konusu yıllarda büyümenin tasarruf-yatırım ile değil dışa açığa dayalı bir büyüme olduğunu göstermektedir.

1989 sonrası uygulamaya koyulan politikalar, finansal serbestleşmenin tamamlanması amacıyla gerekli adımları içermekle birlikte bu amacın ekonominin genel sorunlarına çare bulmasından daha ziyade kamu açıklarının finansmanı için yeni kaynak arayışlarına hizmet etmiştir. Bunun sonucunda kamu tasarruf açığı ve cari açık, sermaye girişleri ile finanse edilmiştir. Bu durum karşısında, ekonomi daha yoğun bir açmaza doğru giderken, ertelenen reformlar, bankacılık sektöründeki açıklar, yüksek bütçe açıkları ve cari açık ülkeyi yeniden bir ekonomik krize doğru sürüklemiştir. 2001 ekonomik krizine doğru 1999 ve 2000 yıllarında, özel tasarruflar %25,1' den %21,8' e, kamu tasarrufları da 1999 yılında %-5' ten 2000 yılında %-3,4' e yükselmiştir dolayısıyla kamu kendi giderlerini finanse edemez hale gelmiştir. Kamu açıkları, yüksek faiz, dış ticaret açığı, spekülasyon sermaye girişleri giderek finansal kesimin reel kesimden uzaklaşmasına sebep olmuştur (Şahin,2011:244). Kamu açığındaki artış, parasal denge ve enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle, Türkiye ekonomisinin bu dönemdeki istikrarsızlığın temel sebeplerinden biri olmuştur.

Türkiye'de 2000'li yıllar tüm dünyadan olduğu gibi ekonomik anlamda oldukça çalkantılı ve değişim rüzgarlarının estiği yıllar olmuştur. 2000'li yılların başında Türkiye'yi sarsan 2001 Finansal Krizi ülkenin makroekonomik yapısında değişiklikler meydana getirmiş ve sonuçta ülkenin politika yapıcılarını ve ekonomi uzmanlarını politika değişiklikleri yapmaya zorlamıştır, tasarruf yapısı ve politikası gibi konularda önemli değişimler yaşanmıştır. 2001 yılını takip eden dönemde uygulamaya koyulan sıkı maliye politikaları sonucunda artış eğilimine giren ve hatta pozitif değerler alan kamu tasarruflarına rağmen, özel tasarruflar azalmıştır. Bu dönemde özel tasarruf oranlarında meydana gelen düşüşü kamu tasarruflarındaki artış dahi karşılayamamıştır. 2000-2008 döneminde özel kesim tasarruflarında meydana gelen düşüş, özel kesim tasarruf açığını

toplamda ise yurtiçi tasarruf açığını azaltmıştır. Bir başka ifade ile 2001-2008 yılları arasında yurtiçi tasarruf oranlarındaki düşüşün temel sebebi özel tasarruflardaki azalmadır (Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı,2011:3). 2001 yılında kabul edilen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı sonrasında enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar, 2002 yılında tek partili iktidar dönemi ve bu durumun ekonomide yarattığı güven havası ülkedeki belirsizlik ortamının giderek azalmasına sebep olmuştur. Bilhassa 2004 yılı sonrasında gerçekleşen büyümenin önemli bir kısmı artan tüketim harcamaları kaynaklı meydana gelmiştir. Büyüme içerisinde payın büyük bir kısmının tüketim harcaması kaynaklı olması, elde edilen dış kaynakların tasarruf eksikliğini gidermektense tüketimi finanse ettiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Yani 2001 yılı sonrasında Türkiye ekonomisi tüketime dayalı bir büyüme ortamında ekonomik gelişmesini sağlamaya çalışmış, ulusal tasarrufları arttırma hedefini ikinci plana atmıştır. Yurtiçi tasarruf oranlarının yetersizliği büyümenin bu dönemde dış finansmana bağıllığını arttırırken, cari dengede, bütçe dengesinde önemli açıklar meydana gelmiştir. 2007 yılı ve öncesinde hakim olan, büyümenin finansmanda dışa bağımlılığının bir sorun yaratmayacağı görüşü 2008 krizi ile ciddi bir sarsıntıya uğramıştır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bu ekonomik durumun sürdürülebilirliği 2008 Küresel Finansal Krizi ile sorgulanmış ve FED'in 2013 yılında tahvil alımını azaltacağı duyurusu sonrası Türkiye'de panik havası yaşanmıştır. Ülke ekonomisinin tasarruf eksikliği sebebiyle dış tasarruflara bağımlı olması ülkenin dış tasarruflara bağıl olmasına bu durum ise ekonomik kırılganlığı arttıran bir unsur olmuştur. Ülkede yaşanan tasarruf eksikliği büyüme için gerekli olan yatırım ve finansmanın dış tasarruflar kanalıyla finanse edilmiştir. Bu durum ise ülkede yurtdışı tasarrufların, tasarruf ve büyüme üzerinde oldukça duyarlı hale gelmesine sebep olmuştur. Türkiye' de politika yapıcıları tasarruf eksikliğini giderilmesi amacıyla mikro ve makro düzeylerde çeşitli tedbirler almasına rağmen, ülke tüketim alışkanlıklarından bir türlü vazgeçememiştir. Öyle ki 2008 krizi sonrası yıllarda ağırlıklı olarak tüketim harcamaları ile büyüme gerçekleşmiş; net ihracat artışı beklenen ve hedeflenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Net ihracat yani ulusal katma değer artışı göstermesi için öncelikle maliyetler düşürülmelidir. Fakat ithalat bağımlılığının bu denli yüksek olması ve kurlardaki yükseliş yönlü eğilim, maliyetleri arttırmakta ve durum net ihracatın, ihracat artış oranı ile aynı oranda artmamasına sebep olmaktadır. Nihayetinde kriz sonrasında ise büyümenin finansmanında bir değişiklik

politikası izlenmiştir. Bu kapsamda finansal istikrar konusu ön plana çıkmış ve cari açığı azaltmada kaliteli kaynak kullanımı vurgusu gündeme gelmiş, bu süreçte TCMB, sermaye girişlerinin döviz kurları ve Türk Lirası'nın değeri üzerindeki negatif etkilerini sınırlandırmak için hem politika faizi gibi temel araçları hem de rezerv opsiyon mekanizması gibi destekleyici araçları kullanmıştır. İzlenen bu politikalara dünya ekonomisindeki durgunluk da ilave edilince, Türkiye ekonomisinin büyüme hızında bir miktar yavaşlama gözlemlenmiştir. Bu sırada cari açık ise azalma eğilimine girmiştir (Söylemez ve Yılmaz,2012:16).

Sonuçta incelenen dönemin ekonomik bulgularına bakarak Türkiye ekonomisinde tasarrufları belirleyen en önemli faktör ekonomik büyümedir, dolayısıyla yüksek ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması önemlidir. Türkiye'de ekonomik büyüme düzeyinin yükseltilerek gelir düzeyinin belirli bir seviyenin üzerine çıkarılmaksızın yurtiçi tasarrufları artırılması zor görülmektedir. Bu sebeple gelir arttırıcı ve ekonomik kırılganlıkları azaltıcı makro politikalar tasarruflar teşvik edecektir. Dolayısıyla uzun dönemde yurtiçi tasarrufların artırılması, cari dengenin sağlanabilmesi, enflasyonist baskılar ile başa çıkabilmesi, ülke riskinin minimize edilebilmesi için Türkiye'nin yüksek ve istikrarlı bir ekonomik büyüme sergilemesi gerekmektedir. Bu amaçla verimlilik artışı, teknolojik yenilik, ithalata bağımlılığın azaltılarak, yeni ve yüksek katma değerli ürünlerin ihracatının artırılması yolu ile dış ticaret açığını azaltıcı ve ihracata dayalı bir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi yurtiçi tasarrufları arttırmak amacı ile izlenecek politikalar olarak izlenebilir. Ekonomik büyümenin yükseltilmesi ile sağlanan gelir artışı tüketim yerine tasarruf tasarruflara ve üretken yatırımlara yönlendirilmesi ayrı bir öneme sahiptir. Bu sebeple bu konuda son dönemde kredi kartı kullanımını ve tüketici kredilerinde büyümeyi sınırlamayı hedefleyen spesifik politika ve tedbirler uygulamaya koyulmuştur. Ayrıca 01.01.1017 tarihinde uygulamaya koyulan Bireysel Emeklilik Sistemi ile hanehalkı tasarruflarını arttırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu politika önerilerine ilave olarak tasarrufların faydasına dair, farkındalık yaratan politikalar önemli getiriler sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Abdioğlu, Z. Ve Berber, M (2007), “Türkiye’ de Yurtiçi Tasarruflar ve Belirleyicileri” [Bildiri], *İkinci Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı Bildiriler, Özetler ve Pratik Bilgiler Kitabı*, 28-29 Haziran, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi: Giresun, ss.228-242.

AbuAl-Foul, Bassam (2010), “The Casual Relation Between Savings and Economic Growth: Some Evidence From MENA Countries”, *Topics in Middle Eastern and African Economies*, Vol:12, pp.1-12. Acar, Yalçın (2002), *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, Vıpaş Yayınları: Bursa.

Acar, Yalçın (2008), *İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri*, 5. Baskı, Dora Yayıncılık: Bursa.

Acar, Sadık (2011), *Maliye Politikalarının Etkinliği Açısından Keynesci Ve Monetarist Yaklaşımların Mukayesesi* [Elektronik Sürüm] [<http://debis.deu.edu.tr/userweb//sadik.acar/dosyalar/Binder1.pdf>] .

Adelakun, O. Johnson (2011), “The Nexus of Private Savings and Economic Growth in Emerging Economy: A Case of Nigeria”, *Journal of Economics and Austainable Development*, 2(6): 31-46.

Agrawal, Pradeep (2000), “Saving, Investment and Growth in South Asia”, *Indira Gandhi Institute of Development Research: India*

Agrawal, Pradeep (2001),” The Relation Between Savings and Growth Cointegration and Casulaity Evidende From Asia”, *Appllied Economics*, 33(4):499-513.

Aghion, P., Comin, D., Howitt, P. ve Tecu, I. (2009), “When Does Domestic Saving Matter for Economic Growth?”, *Harvard Business School BGIE Unit Working Paper*, 09-080, pp.1-53

Agrawal, P. ve Sahoo, P. (2009), “Saving and Growth in Bangladesh”, *The Journal of Developing Areas*, 42(2):89-110.

Agrawal, P., Sahoo, P. ve Dash, R.K. (2010), “Savings Behavior in India: Co- Integration and Causality Evidence”, *Singapore Econ Review*, 55(2):273-295.

Akat, Asaf S. (1980), *İktisadi Analiz*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları: İstanbul.

Akın, Tuğba (2018), *Tasarrufların Makroekonomik Performansa Etkileri: Kuram ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmış Doktora tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın.

Aksoy, Fatih (2016), *Tasarrufun Belirleyicileri: Tüketici ve Ticari Kredilerine İlişkin Bulgular*, Uzman Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: Ankara.

Alguacil, M., Cuadros, A., ve Orts, V.(2004), “Does Saving Really Matter For Growth? Mexico (1970-2000)”, *Journal of International Development*, 16(2):281-290.

Alkın, Erdoğan (1992), *Gelir ve Büyüme Teorisi*, 16. Baskı, Filiz Kitapevi: İstanbul

Altuğ, S. ve Öz, S., EAF (Ekonomik Araştırma Formu) ((2012), *Finansal Serbestleşme ve Yurtiçi Tasarruflar*, Ekonomik Araştırma Formu Politika Notu 12-09.

Altunöz, Utku (2014), “Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2):115-132.

Anarou, E. ve Ahmad, Y. (2001), “Casual Relationship Between Domestic Savings and Economic Growth: Evidence From Seven African Countries”, *African Development Review*, 13(2): 238-249.

Aras, Osman N. (2000), “Türkiye’ nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları”, *Journal of Qafqaz University, Journal of Qafqaz University*, 3(1):93-110.

Ardıç, Oğuzhan (2008), *Makro İktisat*, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Arıcan, E. ve Uludağ, İ. (2003), *Türkiye Ekonomisi, Teori-Politika-Uygulama*, Der Yayınları: İstanbul.

Atamtürk, Burak (2007), “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’ de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerine Etkisi”, *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 23(2):75-89.

Attanasio, O. P., Picci, L. ve Scorcu, A. E. (2000), “Saving, Growth and Investment: A Macroeconomic Analysis Using A Panel Of Countries”, *The Review of Economics and Statistics*, 82(2):182-211.

Ayers, M. Ronald ve Collinge, Robert A., (2005), *Macroeconomics, Explore and Apply*, Enhanced Edition, Pearson Prentice Hall: New Jersey.

Bağdiken, Muhlis (2009), “Türkiye’ de Bütçe Uygulamaları: Gelirler, Harcamalar ve Bütçe Dengesi”, Ercan Sancak (Ed.), *Türk ve AB Bütçeleştirme Süreçlerinin Karşılaştırılmalı Değerlendirilmesi*, Gazi Kitapevi: Ankara, ss.22-25.

Balaban, Betül (2016), “Yabancı Sermaye Girişlerinin Yurtiçi Tasarruflar Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Akademik Hassasiyetler*, 3(2):117-128.

Barro, Robert J. (1990), “Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth”, *The Journal of Politic Economy*, 98(5): 102-125.

Barro J. Robert ve Sala-i Martin, Xavier (2004), *Economic Growth*, Second Edition, The MIT Press: London.

Barber, William J. (1991), *İktisadi Düşünce Tarihi* (Çev. İhsan Durdu), Birinci Baskı, Çıdam Yayınları: İstanbul.

Barış, Serap (2014), *Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Teori ve Türkiye Örneği*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı: Kayseri

Barış, S. ve Uzay, N. (2015), “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:46, ss.119-151

Bayar, Yılmaz (2014), “Savings, Foreign Direct Investment Inflows and Economic Growth in Emerging Asian Economics”, *Asian Economic and Financial Review*, 4(8):1106-1122.

Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E. (2015), “Üçüz Açık ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2):67-89.

Berber, Metin (2006), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Basım, Derya Kitapevi: Trabzon.

Bhandari, R., Dhakal, D., Pradhan, G. ve Kamal, P.U. (2007), “Determinants of Private Saving in South Asia”, *South Asia Economic Journal*, 8(2):205-217.

Bilgili, F. ve Bilgili, E. (1998), “Bütçe Açığının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 13(146):4-16.

Bilgili, Yüksel (2014), *Karşılaştırmalı İktisat Okulları*, 11. Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul.

Bloom, D. E., Canning, D. ve Sevilla, J. (2001), “Economic Growth and the Demographic Transition”, *National Bureau of Economic Research (NBER)*, Working Paper No. 8685.

Boratav, Korkut (2004), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, 8. Baskı, İmge Kitapevi: Ankara.

Boratav, Korkut (2012), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-200*, 17. Baskı, İmge Kitapevi: Ankara.

Bozkuş, S. ve Üçdoğruk, Ş. (2007), “Hanehalkı Tasarruf Tercihleri-Türkiye Örneği”, [Bildiri], 8. *Türkiye Ekonomi ve İstatistik Kongresi*, 24-25 Mayıs 2015, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Bozkurt, Kurtuluş (2007), “İçsel Büyüme Modelleri Bağlamında Türk İmalat Sanayinde Teknolojik Gelişme ve Ekonomik Büyüme”, *Finans, Politik, Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(513):71-81.

Bozok, Sabriye (2008), *Türkiye’ nin Cari Açıkları Çerçevesinde Sermaye Hareketlerinin Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Caroll, C. D. ve Weil, D. N. (1994), “Saving and Growth: A Reinterpretation” *Carnegie –Rochester Conference Series on Public Policy*, V:40, pp. 133-192.

Chaturverdi, V., Kumar, B. ve Dholakia, R. H. (2009), “Inter-Relationship Between Economic Growth, Savings and Inflation in Asia”, *Journal of International Economic Studies*, (23): 1-22.

Cural, Mehmet (2012), *Kalkınmanın Finansmanında Kamu İç-Dış Borç Yapısı*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı: İstanbul.

Çağlayan, Ebru (2003), “Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinde Mevsimsellik”, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1): 409.

Çağlayan, Ebru (2006), “Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 21(1):423-438.

Çatık, A. Nazif (2005), *Para İkamesi Altında Makroekonomik Politikaların Etkinliği: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çetin, Murat (2004), *Türkiye’ nin Tasarruf Sorunu*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı: İstanbul.

Çetinkaya, A. T. ve Türk, E. (2014), “Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012)”, *Kara Harp Okulu Dergisi*, 24(2):45-60.

Çolak, Ö. F. ve Öztürkler, H., TBB (Türkiye Bankalar Birliği), *Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’ de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi*, TBB Yayınları: Ankara.

Çögürçü, İ. Ve Çoban, O. (2011), “Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2009)”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21):133-149.

Deaton, Angus (2005), “Franco Modigliani and the Life Cycle of Consumption”, *National Bureau of Economic Research (NBER)*.

Değirmen, Süleyman ve Şengönül, Ahmet (2011), “Türkiye’ de Net Özel Tasarruf- Yatırım Açığının Belirleyicileri”, Ercan Uygur (Ed.); *Türkiye’ de Tasarruflar*, TEK Yayınları: Ankara.

Deliktaş, Ertuğrul (2001), “Malthusgil Yaklaşımdan Modern Ekonomik Büyüme”, *Ege Akademik Bakış*, 1(1):92-114.

Demir, Osman (2002), “Durgun Büyümeden İçsel Büyüme”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1):2-4.

Dineri, E., Taş, İ. (2017), “Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği”, *Bulletin of Economic ,theory and Analysis*, 2(1):79-97

Dinopoulos, E. ve Thompson, P. (2000), “Endogenous Growth in a Cross-Section of Countries”, *Journal of International Economics*, 51(2):335-362.

Direkçi, T. B. ve Kaygusuz, S. (2013), “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Değişkenler İle Olan Etkileşimi: Türkiye Örneği”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(5):28-42.

Doğan, Emrah (2014), *Türkiye’ nin Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Domar, Evsey D. (1947), “Expansion and Employment”, *The American Economic Review*, 37(1):34-55.

Durgun Kaygısız, A., Göze Kaya, D. ve Kösekahyaoglu, L. (2016), “Türkiye’ de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1):273-300

Dücan, Engin (2008), *Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesizlikleri ve Üçüz Açıklar Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Dünya Bankası ve Kalkınma Bakanlığı (2011), *Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü*, Kalkınma Bakanlığı Yayınları: Ankara, No: 66301-TR

Düzgün, Recep (2009), “Türkiye’ de Özel Tasarrufun Belirleyicileri”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S:32, ss.173-189.

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2002), *Ekonomi Politikası*, Om Yayınları: İstanbul.

Eğilmez, Mahfi (2012), “Türkiye’ de Ekonomi Politikası Uygulamaları”, *Kendime Yazılar*.

Eğilmez, Mahfi (2013), “Kimin Borcu Artıyor?”, *Kendime Yazılar*.

Eğilmez, Mahfi (2014), “İMF’ nin Türkiye Değerlendirmesi ve Tahminleri”, [Erişim: 15 Temmuz 2018 <http://www.mahfiegilmez.com/2014/11/imfnin-turkiye-degerlendirmesi-ve.html>].

Ehrlich, Isaac (1990), “The Problem of Deveelopment: Introduction”, *Journal of Political Economy*, 98(2): 1-11.

Ekinci, A. ve Gül, E. (2007), “Türkiye’ de Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Uygulamalı Bir Analiz (1960-2004)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:19, ss.167-184

Emil, M. F. ve Vehvi, M. T: (2003), “Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Kalkınma Örneği, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 14(48):1-23.

Er, P. H., Tuğcu, C. T. ve Çoban, O. (2014),”Investigating the Link Between Savings, Inflation and Economic Growth: An Ardl Analysis for the Case of Turkey”, *Journal of Economics, Finance and Account,ng*, 1(2):81-90.

Erataş, F., Başçı Nur, H. ve Özçalık, M. (2013), “Feldstein-Horioka Bilmecesinin Gelişmiş Ülke Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2):18-33.

Erbaykal, E. ve Okuyan, H. A. (2008), “Does Inflation Depress Economic Growth? Evidence From Turkey”, *International Research Journal of Finance and Economics*, V:17, pp.40-48

Erdoğan, S. ve Bozkurt, H. (2009), “ Türkiye’ de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme”, *Maliye Finans Yazıları*, 23(84):135-172.

Erkiletlioğlu, H., Gül, E., Şat, A. G. ve Çevik, B. (2011), “Türkiye’ de Tasarruf Eğilimi”, *Türkiye İş Bankası A. Ş. İktisadi Araştırmalar Bölümü*.

Ertong, Günnur (2005), *Kredi Çöküşü ve Türkiye’ de Varlığının Araştırılması*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı: Ankara.

Ertuğrul, A. ve Selçuk, F: (2001), “A Brief Account of the Turkish Economy, 1980-2000”, *Russian and East European Finance and Trade*, 37(6): 6-30.

Feldstein, M. ve Horioka, C. (1980), “Domestic Saving and International Capital Flows”, *The Economic Journal*, Vol:90, pp.314-329

Fisher, Irving (1930), *The Theory of Interest*, The millan Company: New York.

Fletcher, K., Keller, C., Brooks P., Lombardo, D., Meier, A., IMF (International Monetary Fund) (2007), *Save to Save Less? Assessing the Recent Decline Turkey' s Private Saving Rate*, IMF Country Report No:07/364: Washington. s

Friedman, Milton (1957), *A Theory of Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton.

Ganioglu, A. ve Yalçın, C. (2015), “Domestic Savings –Investment Gap and Growth:: A Cross-Country Panel Study”, *Central Bank Review*, V: 15, pp.39-63.

Gavin, M., Hausman, R. ve Talvi, E. (1997), “Saving Behavior in Latin America: Overview and Policy Issues”, *Inter-American Development Bank Office of The Chief Economist, Inter-American Development Bank Office of The Chief Economist: Washington WC Working Paper 346*.

Grigoli, F., Herman, A. ve Schmidt-;Hebbel, K. (2014), “World Saving”, *International Monetary Fund*, IMF Working Paper No.14/204.

Grossman, G., Heplaman, R. (1991), *Innovation and Growth in the Global Econmy*, MA: MIT Press, USA.

Güler, Ali (2017), *Türkiye Ekonomisi' nde Ekonomik Büyüme İhracat İlişkisi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Ankara.

Gülmez, A., ve Yardımcıoğlu F. (2013), “BRICS Ülkeleri ile Türkiye' nin Ekonomik Büyümesinde Ulusal ve Yabancı Tasarrufların Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 14(1): 47-68.

Gülmez, Ahmet, (2015), “Türkiye' de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2):139-152.

Gürak, Hasan (2006), *İktisadi Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Yayınları: Bursa.

Güven, Samih (001), “Sermaye Hareketlerinin Nedenleri, Etkileri ve Türkiye Örneği”, *İktisat, İşletme ve Finans*, 16(185): 79-98.

Haliloğlu, Arif (2011), *Türkiye’ de İktisadi Büyüme Ve İstihdam: 1980-2008*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, İstanbul

Hamarat, B. ve Özen, E. (2015), “Türkiye’ de Tasarruf Tercihlerini Etkileyen Değişkenlerin Kanonik Korelasyon Analizi İle Belirlenmesi”, *Journal of Life Economics*, 2(1):47-74.

Han, Ergül (2006), *İktisada Giriş 1*, 6. Basım, Nobel Yayınları: Ankara.

Han, Ergül ve Kaya, Ayten A. (2008), *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, 7. Basım: Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara

Harrod, F. Romer (1939), “An Essay In Dynamic Theory”, *The Economic Journal*, 49 (193): 14-33.

Harrod, Roy F. (1937), “Mr. Keynes and Traditional Theory”, *The Econometric Society*, 5(1):74-86.

Hayek, Friedrich H. (1932), “A Note On The Deveelopment Of The Doctrine Of “Forced Saving”, *Quarterly Journal of Economics*, 47(1): 123-133.

Hevia, C. ve Loayza, N. (2011), “Saving and Growth in Egypt”, *The World Bank Deveopment Research Group Macroeconomics and Growth Team, Policy Research Working Paper 5529*

Hoover, Keevin D. (1984), “Two Types of Monetarism”, *Journal of Economic Literature*, Vol: 22, pp.58-76

Houthakker, Hendrik S. (1958), “The Permanent Income Hypothesis”, *American Economic Association*, 48(3): 991-993.

Hunt, Emery K. (2005), *İktisadi Düşünce Tarihi* (Çev. Müfit Günay), Dost Kitap Evi: Ankara (1968).

İnan, Mahmut (2007), *Türkiye’ de 1980 Sonrasında Uygulanan Tasarruf Politikaları ve Tasarrufların Yatırıma Dönüştürülmesinde Vergi Sisteminin Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı: Ankara.

Jones, Charles I. (2001), *İktisadi Büyümeye Giriş* (Çev. Sanlı Ateş, İsmail Tuncer), Literatür Yayınları: İstanbul, 1998.

Kar, M. ve Ağır, H. (2003), “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme: Nedensellik Testi”, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2):68-129.

Karaçor, Z. ve Alptekin, V. (2006), “1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11):307-342.

Karagöl, E. T. ve Özcan, B. (2014), “ Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarruf”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, S:92.

Karagöz, Kadir (2007), “Türkiye’ de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005”, *Journal of Yaşar University*, 2(8):927-948.

Karagül, Mehmet (2003), “Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyümeyle İlişkisi ve Etkin Kullanımı”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 3(5):79-90

Karanfil, Mehmet (2014), “Türkiye Ekonomisinde Tasarruf Açığı Sorunu: Zaman Serisi Analizi”, *Journal of Entrepreneurship And Developmet*, 9(2):1-18.

Kaya, V. ve Efe, G. (2015), “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme ve Panel Veri Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2):251-278.

Karluk, Rıdvan (2001), “Türkiye’ de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeğe Katkısı: Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye”, *TCMB Yayınları*, ss.97-115.

Karluk, Rıdvan (2003), *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*, 7. Baskı, BETA Basım Yayım Dağıtım: İstanbul.

Karluk, Rıdvan (2009), *Cumhuriyet’ in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’ nde Yapısal Dönüşüm*, 12. Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.

Katircioğlu, S. T. ve Naraliyeva, A. (2006), “Foreign Direct Investment, Domestic Savings and Economic Growth in Kazakhstan: Evidence From Co-Integration and Causality Tets”, *Investment Management and Financial Innovations*, 3(2):34-45.

Kaynak, Muhteşem (2009), *Büyüme Teorileri Giriş*, Gazi Kitapevi Yayınları: Ankara.

Kazgan, Gülten (1985), *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi: İstanbul.

Kazgan, Gülten (1997), *İktisadi Düşünce ve ya Politik İktisadın Evrimi*, 7. Baskı, Remzi Kitapevi: İstanbul.

Kazgan, Gülten (2006), *Tanzimat' tan 21. Yüzyıla Kadar Türkiye Ekonomisi: Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Kepek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (1996), *Türkiye Ekonomisi*, 8. Baskı, Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kesici, Hülya (2010), "Adam Smith ve Ahlak Teorisi", *Dergi Park Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S:58, ss.89-97.

Keynes, John M.(2010), *İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi* (Çev. U. Selçuk Akalın), Gözden Geçirilmiş İkinci Basım, Kalkedon Yayınları: İstanbul, (1936).

Khan, A. H., Hasan, L., Malik, A. ve Knerr B. (1992), "Dependency Ratio, Foreign Capital Inflows and the Rate of Savings in Pakistan, *The Pakistan Development Review*, 21(4):843-856.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) (2003), *Türkiye Ekonomisi (Tarihi Gelişimi)*, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Müdürlüğü: Ankara.

Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2011), "Küresel Finansal Krizi (2007-?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, S:52, ss.121-136.

Kurt, S., Berber, M. (2008), "Türkiye' de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2): 57-80.

Kalkınma Bakanlığı (2013), *Kalkınma Bakanlığı Yıllık Raporlar*, Kalkınma Bakanlığı Yayınları: Ankara.

Konya, Laszlo (2004), "Saving and Growth: Granger Causality Analysis with Bootstrapping on Panels of Countries", *Department of Economics and Finance School of Business La Trobe University*. [Erişim: 21 Mayıs 2018, https://www.latrobe.edu.au/data/assets/pdf_file/0003/130890/2004.02.pdf].

Korkmaz, Adem ve Mahiroğulları, Adnan (2007), *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları*, 2. Baskı, Ekin Yayın Basım Dağıtım: Bursa

Korkmaz, E. ve Tay, A. (2011), "Küresel Kriz, Türkiye' ye Etkileri ve Çözüm Önerileri", *Kafkas Üniversitesi İİBD Dergisi*, 1(2):111-135.

Korkmaz, Suna (2016), "Türkiye' de Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisinde Keynesyen Görüş Geçerli Mi?" [Bildiri], S. Erdoğan, D.Ç. Yıldırım, A. Gedikli (Ed.); *Uluslararası Yönetim, Ekonomi ve Politika Kongresi Bildiriler Kitabı*, 26-27 Kasım, İstanbul.

Lean, H. ve Song, Y. (2008), “Domestic Saving and Economic Growth in China”, *Asian Business and Economics Research Unit Discussion Paper*, (64):1-14.

Lewis, Arthur W. (1954), “Economic Development with Unlimited Supplies of Labour”, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 22(2):139-191.

Loayza, N., Lopez, H. Schmidt-Hebbel, K. ve Serven, L. (1998), “Saving in the World: Stylized Facts”, *World Bank*. [Erişim: 7 Ağustos 2018, <http://siteresources.worldbank.org/INTMACRO/Resources/styletxt.pdf>].

Loayza, N., Schmidt, H. ve Serven, L. (2000), “What Derives Private Saving Across The World”, *The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth*, Policy Research Working Paper No. 2309.

Lucas, Robert (1988), “On The Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics*, 22(1):3-42.

Malthus, Thomas (1978), *Principles of Political Economy*, 2nd Edition, Electronic Scholarly Publishing: London

Mankiw, N.G., Phelps, E. S. ve Romer, P. M. (1995), “The Growth of Nations”, *Brooking Papers on Economic Activity*, 1995(1):275-326.

Mankiw, N.G, Romer, D., Weil, D.N (1992), “A Contribution To The Empirics Of Economic Growth”, *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2): 407-437.

Marx, Karl (2013), *Kapital Ekonomi Politiğın Eleştirisi*, 3. Basım, Yordam Kitap Basın ve Yayın: İstanbul, (1883).

Mason, Andrew (1988), “Saving, Economic Growth and Demographic Change”, *Population and Development Review*, 14(1):113-144.

Masson, P. R., Bayoumi, T. ve Samiei H. (1998), “International Evidence on the Determinants of Private Saving”, *The World Bank Economic Review*, 12(3):483-501.

Mavrotas, G. ve Kelly, R. (2001), “Old Wine in New Bottles: Testing Causality Between Savings and Growth”, *The Manchester School Supplement*, 69(1):97-105.

Merih, Celasun (2002), “2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değ erlendirme”, [Erişim: 15 Temmuz 2018, <http://content.csbs.utah.edu/~ehrbarerc2002/pdf/i053.pdf>].

Mishkin, Frederic S. (1996), “The Channels of Monetary Transmission: Lessons for Monetary Policy”, *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Papers 5464.

Mishkin, Frederic S. (2000), *Para Teorisi- Politikası* (Çev. İlyas Şıklar-Ahmet Çakmak- Suat Yavuz), Bilim Teknik Yayınevi: İstanbul.

Misztal, Piotr (2010), “The Relationship Between Savings and Economic Growth in Countries With Different Level of Economic Development”, *Financial Internet Quaterly*, 7(2):17-29.

Modigliani, (1970), “The Life Cycle Hypothesis of Saving and Inter-Country Differences in the Saving Ratio”, *Induction, Growth and Trade: Essays in Honor of Roy Harrod*. Clearendon Press: Oxford.

Modigliani, Franco (1993), “Long-Term Financing in an Inflatinary Environment”, *Pasific-Basin Finance Journal*, 1(2):99-104.

Modigliani, F. ve Brumberg, R. (1954), “Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross Section Data”, *Ruthers University Press*: New Brunswick.

Mohan, Ramesh (2006), “Casual Relationship Between Savings and Economic Growth in Countries with Different Income Levels”, *Economic Bulletin*, 5(3):1-12.

Narayan, P. K. ve Narayan, S. (2006), “Savings Behaviour in Fiji: An Empirical Assessment Using The ARDL Approach to Cointegration”, *International Journal of Social Economics*, 33(7):468-480

Oktayer, A. ve Oktayer, N. (2013), “Testing Wagner’ s Law For Turkey: Evidence From a Trivariate Causality Analysis”, *Prague Economic Papers*, S:2, pp.284-301.

Oktayer, N. ve Susam, N. (2007), “Tasarruf-Yatırım-Sermaye İlişkisinin Türkiye Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2):19-54.

Olivei, Giovanni P., (2000),”The Role of Savings and Investment in Balancing the Current Account: Some Empricial Evidence From the United States”, *New England Economic Review*.

Öcal Tellan, Derya (2008), “Tüketimin Karşı Devrimi: Türkiye’ de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Toplumsal Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19(67):1-19.

Ökmen, Orhan (2012), “Türkiye Büyürken Tasarruf Oranları Düştü”, [Erişim: 23 Ağustos 2018, <https://www.turcomoney.com/turkiye-buyurken-tasarruf-oranlari-dustu.html>].

Örnek, İbrahim (2008), “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2):199-217.

Öz, Sumru (2012), “Türkiye’ ye Yönelik Sermaye Akımları ve Ekonomik Büyüme”, *Ekonomik Araştırma Forumu*, Politika Notu 12-04.

Özal, Ertuğrul İ., (1981), “Dış Yardımlar”, *İkinci Türkiye İktisat Kongresi Dış Ekonomik İlişkiler Komisyonu Tebliğleri*, 2-7 Kasım, İzmir.

Özcan, K. M., Günay, A. ve Ertac, S. (2003), “Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey”, *Applied Economics*, 35(12):1405-1416.

Özcan, K. Metin ve Günay, Aslı (2011), “Türkiye’ de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar”, Ercan Uygur (Ed.); *Türkiye’ de Tasarruflar*, TEK Yayınları: Ankara.

Özel, Ö. ve Yalçın, C. (2013), “Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’ deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme”, *TCMB Çalışma Tebliği*, Tebliğ No: 13

Özgül, Ali (1991), *İktisadi Bilime Giriş*”, 6. Baskı, Filiz Kitapevi: İstanbul.

Özlale, Ü. ve Karakurt, A. (2012), “Türkiye’ de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri”, *Bankacılar Dergisi*, (83):1-33.

Özsağır, Arif (2008), “Dünden Bugüne Ekonominin Dinamiği”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(1):332-347.

Parasız, İlker (1998), *Türkiye Ekonomisi 1923’ ten Günümüze İktisat ve İstikrar Programları*, Ezgi Kitapevi: Bursa.

Parasız, İlker (2003), *Makro Ekonomi*, Ezgi Kitapevi: Bursa.

Parasız, İlker (2005), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, 8. Baskı, Nadir Kitap: Bursa.

Parasız, İlker (2006), *Modern Konjonktür Teorileri*, Ezgi Kitapevi: Bursa.

Parasız (2008), *Büyüme Teorileri*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ezgi Kitapevi: Bursa.

Paya, Merih (2001), *Makro İktisat*, 2. Baskı, Filiz Kitapevi: İstanbul.

Peterson, Wallace C. (1976), *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme* (Çev. Servet Mutlu), İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Basımevi: Eskişehir, (1962).

Ragnar, Nurkse (1952), “Growth In Underdeveloped Country: Some International Aspect Of The Problem Of Economic Development”, *The American Economic Review*, 42(2): 571-583.

Ramsey, Frank P. (1928), “ A Mathematical Theory of Saving”, *The Economic Journal*, V:38, pp.543-559.

Reinhart, C. ve Ostry, J. (1995), “Saving and Real Interest Rates in Developing Countries”, [Elektronik Sürüm], *Münich Personal RePEc Archive Paper No. 13352*.

Ricardo, David (1997), *Ekonomi Politiğin ve Vergilendirme İlkeleri* (Çev. Tayfun Ertan), Belge Uluslararası Yayıncılık: İstanbul, (1817).

Rijckeghem, C. V. ve Üçer, M. (2009), “The Evolution and Determinants of the Turkish Private Saving Rate: What Lessons for Policy?”, *Economic Research Forum*, ERF Research Report Series No.09-01.

Rodrik, Dani (2000), “Saving Transitions”, *World Bank Economic Review*, 14(3):481-507.

Romer, Paul M. (1986), “Increasing Returns and Long-Run Growth”, *Journal of Politic Econmy*, 94(5):1002-1037.

Romer, Paul M. (1990), “Endogenous Technological Change”, *Journal of Politic Economy*, 98(5):71-102.

Romer, David (2006), *Advanced Macroeconomics*, 3. Edition, McGraw-Hill Companies: New York.

Sachs, Jeffrey (1981), “The Current Account In The MAcroeconomic Adjustment Process”, *National Bureau of Economic Research*, Working Paper No. 796.

Saltz, Ira S. (1999), “An Examination of the Causal Relationship Between Savings and Growth in the Third World”, *Journal of Economic and Finance*, V:23- ss.90-98.

Sancak, E. ve Demirci, N. (2012), “Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’ de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi”, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2):159-198.

Savaş, S. Vural (1984), *Keynezyen İktisat Yıkılırken*, Fatih Matbaası: İstanbul.

Savaş, V. F., Han, E. ve Kaya, A. A., (1999), *Kalkınma Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir.

Savaş, V. Vural (2007), *İktisadın Tarihi*, Siyasal Kitapevi: Ankara.

Savran, Sungur (2009), *Bunalım, Sermayenin Yeniden Yapılanması, Yeni Liberalizm* (Der. Sungur Savran- Nail Satılğan), Dünya Kapitalizminin Krizi, 2. Baskı, Belge Yayınları: İstanbul.

Schmidt-Hebbel, K., Luis, S. ve Solimano, A. (1996), "Saving and Investment: Paradigms, Puzzles, Policies", *World Bank Research Observer*, 11(1):87-117.

Sekantsi, L.P., Kalebe M. (2017), "Savings, Investmen and Economic Growth in Lesotho: An Empirical Analysis", *Journal of Economics and International Finance*, 7(10):213-221.

Seyidoğlu, Halil (2013), *Uluslararası İktisat*, Geliştirilmiş 19. Baskı, Güzem Can Yayınları: İstanbul.

Shahbaz, M. ve Khan, R (2010), "Old Wine in New Bottles: Saving-Growth Nexus: Innovative Accounting Technique in Pakistan", *Theoretical and Applied Economics*, V:17, No:7(5489), pp.49-60.

Sinha, D. ve Sinha, T. (1998a), "Cart Before The Horse? The Saving-Growth Nexus in Mexsico", *Economic Latters*, 61(1):43-47.

Sinha, D. ve Sinha, T. (2008b), "Relationships Among Household Saving, Public Saving, Corporate Saving and Economic Growth in India", *Journal of International Development*, 20(2):181-186.

Skousen, Mark (2014), *İktisadi Düşünce Tarihi: Modern İktisadın İnşası* (Çev. Mustafa Acar- Ekrem Erdem), 4. Baskı, Liberte Yayınları: Ankara.

Smith, Adam (2014), *Milletlerin Zenginliği* (Çev. Haldun Derin), 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul (1776).

Solow, Robert M. (1956), "A Contribution To The Theory Of Economic Growth", *The Quarterly Journal Of Economics*, 70(1):65-94.

Söylemez, A. O. ve Yılmaz, A. (2012), "The Relationship Between the International Capital Flows and Economic Growth After the Financial Libarealization in Turkey", *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper No. 52271.

Summers, Lawrance H.(1985), "Issues in National Savings Policy", *National Bureau of Economic Research*, NBER Working Paper No. 1710.

Susam, N. ve Bakkal, U. (2008), "Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek ?", *Maliye Dergisi*, S:155, ss.72-88.

Sweezy, Paul (2007), *Kapitalist Gelişme Teorisi* (Çev. Gülsüm Akalın), Kalkedon Yayınları: İstanbul.

Şahin, Hüseyin (2000), *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi: Bursa.

Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2004), *Bütçe Açıkları: Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayınevi: Ankara.

Şengönül, Ahmet (2008), “Different Twin Deficits in Different Time Intervals: Evidence From Turkey”, *Asian African Journal of Economics and Econometrics*, 7(1):29-42.

Şimşek, M. Behdioğlu, S. (2006), “Türkiye’ de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, S:2, ss.47-65.

Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2005), “Türkiye Ekonomisi’ nin Büyüme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 162-182.

Taban, Sami (2008), *İktisadi Büyüme, Kavram ve Modeller*, Nobel Yayın: Ankara.

Tang, C. F. ve Ch’ ng, K. S. (2012), “A Multivariate Analysis of the Nexus Between Savings and Economic Growth in the ASEAN-5 Economies”, *The Journal of Applied Economic Research*, 6(3):385-406.

Tapşın, Gülçin (2011), *İç Tasarruflar, Büyüme ve İstihdam İlişkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı: İstanbul.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) (2002), *2001 Yılı Para Politikası Raporu*, TCMB Yayınları: Ankara.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) (2006), *Ödemeler Dengesi Raporu*, TCMB Yayınları: Ankara, 2006-I.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) (2015), *Tasarruf-Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri*” TCMB Yayınları: Ankara.

Tezer, Hüseyin (2016), “Türkiye Ekonomisinin 2003-2014 Yılları Arasındaki Makro-Ekonomik Görünümü ve Ekonomik Kırılganlık Belirtileri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S:4, ss.144-165.

Tezer, Hüseyin (2018), “Merkez Bankasının Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) Uygulamaları, Para ve Döviz Kuru Karşısında Etkinliği” [Bildiri], Süleyman Uyar (Ed); 4. Uluslararası Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu, 3-4-5 Mayıs, Alaaddin Keykubat Üniversitesi: Alanya, ss.428-441.

Tezer, Hüseyin (2018), “Türkiye Ekonomisinde 2000-1001 Krizi Sonrasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Makroekonomik Göstergeler Açısından Dğerlendirilmesi”, *R&S- Research Studies Anatolia Journal*, 1(2):248-259.

TÜİK(Türkiye İstatistik Kurumu) (2013), *Sosyal Koruma İstatistikleri 2008-2012 Haber Bülteni*, TÜİK Yayınları: Ankara, Sayı: 16201.

Türkoğlu, H. (2013), “Türkiye’ de Yurtiçi Tasarruf Oranları Neden Düşük? Nasıl Arttırılabilir?”, *İzmir Siyasal ve Ekonomik Araştırma Merkezi*, ss.1-17.

TÜSİAD (Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği) (1995), *1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi*, TÜSİAD Yayınları: İstanbul, No: TÜSİAD-T/95.

Uygur, Ercan, (2001), “Türkiye’ nin Yürürlüğe Koyduğu İstikrar Programlarının Başarısında Yabancı Sermaye Girişlerinin Yeri ve Önemi”, *Ekonomik istikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, TCMB: Ankara.

Uygur, Ercan (2011), “Türkiye’ de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar”, Ercan Uygur (Ed.); *Türkiye’ de Tasarruflar*, TEK Yayınları: Ankara.

Uysal, Yaşar (2015), *Türkiye’ de Tasarruf Açığı ve Arka Planı Üzerine Değerlendirmeler*, [Erişim: 1 Ağustos 2018, <http://kisi.deu.edu.tr/yasar.uysal/site/raporlar/turkiyedeTasarrufAcikArkaPlan.html>].

Uzay, Nıfset (2012), “Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Kayseri’ deki Girişimcilerin Tasarruf Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Uygulama”, Ercan Uygur (Ed.); *Türkiye’ de Tasarruflar*, TEK Yayınları: Ankara.

Ülgener, Sabri (1991), *İktisadi Çözülmenin Ahlak Yapısı*, Der Yayınevi: İstanbul.

Ünsal, M. Erdal (2007), *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınları, Birinci Basım: Ankara. Üstünel, Besim (1983), *Makroekonomi*, Alfa Yayıncılık: İstanbul

Üzümcü, Adem (2012), *İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler)*, Beta Yayınlar, İstanbul.

Vaitsos, Constantine V. (2003), “Growth Theories Revisited: Enduring Questions with Changing Answers”, *United Nation University INTECH Discussion Paper Series*

Verna, R. ve Wilson, E. J. (2005), “Savings, Investment, Foreign Inflows and Economic Growth of the Indian Econmy 1950-2001”, *University of Wollongong Economic Working Paper Series*, WP 05-23, pp.1-27

Verma, Reetu (2008), *Saving, Investment, Foreign Capital Inflows and Economic Growth In India 1950-2005*, Yayınlanmış Doktora Tezi, University of Wollongong School Economics, Faculty of Commerce, Australia.

World Bank (1993), *Rethinking The East Miracle: Economic Growth and Public Policy*, Policy Research Report, The World Bank and Oxford University Press: Berlin.

Yardımcı, Pınar (2006), *İçsel Büyüme ve Türkiye' de İçsel Büyüme Etkileyen Faktörlerin Ampirik Analizi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Konya.

Yavan, N. ve Kara, H. (2003), “Türkiye’ de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Bölgesel Dağılışı”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(1):19-42.

Yavuz, Nilgün N. (2005), “Feldstein-Horioka Yaklaşımına Göre Türkiye’ de Tasarruf Yatırım İlişkisi ve Hata Düzeltme Analizi (1962-2003)”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (47):107-123.

Yazıcı, Resül (2017), *Faiz Sorunsalı ve Katılım Bankacılığı*, 1. Baskı, Kriter Yayınevi: İstanbul.

Yeldan, Erinç (2010), *Küreselleşme, Kim İçim?*, 2. Basım, Yordam Kitap: İstanbul.

Yentürk, Nurhan (2003), *Körlerin Yürüyüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Yentürk, N., Ülengin, B., Çimenoglu, A. (2009), “An Analysis of the Interaction Among Savings, Investments and Growth In Turkey”, *Applied Economics*, S:41, ss. 739-751.

Yereli, Ahmet B. (1997), “Tasarruf Politikalarının Oluşumunda Vergi Sisteminin Rolü”, *Maliye Yazıları*, S:55, ss.64-89.

Yıldırım, K., Kahraman, D. ve Taşdemir, M. (2012), *Makro Ekonomi*, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yılmaz, B. E. ve Yaraşır, S. (2009), “Türkiye’ de ve OECD Ülkelerinde Tasarruf- Yatırım Açıkları ve Dış Kaynak İhtiyacı”, *Marmara Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 207(2):97-128.

Yılmaz, Selman (2006), *Makro Ekonomik Teoride Yatırım, Büyüme ve Enflasyon*, Beşir Kitapevi: İstanbul

Yükseler, Zafer(2013), “Yatırım-Tasarruf Dengesi Türkiye Uygulaması”, [Erişim: 31 Ağustos 2018, https://www.researchgate.net/publication/258808662_YATIRIM-TASARRUF_DENGESI_TURKIYE_UYGULAMASI].

Yülek, Murat A. (1997), “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, *Hazine Dergisi*, S:6, ss.1-14.

Zeren, F. ve Akbaş, Y. (2013), “Empirical Analysis of Savings- Growth Nexus in Turkey”, *Journal of Business Economics and Finance*, 2(3):67-74.

ÖZGEÇMİŞ

1 Ocak 1993 yılında Bursa/Osmangazi’de doğdu. İlk ve orta öğretimini Bilecik Ertuğrulgazi İlköğretim Okulu’nda tamamladıktan sonra 15 Temmuz Şehitler Anadolu Lisesinden 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü kazandı ve buradaki 4 yıllık öğrenimini 2015 yılında bitirdi. Aynı yıl Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda tezli yüksek lisans öğrenimine başladı.

Ales: 76,06 (19.11.2017)

YDS: 75,00 (02.04.2017)